

L. Tolstoy

Harb ve Sulh

4

Çeviren:
Zeki BAŞTIMAR

RUS KLÁSİKLERİ : 2

HARB VE SULH

IV

L. TOLSTOY

HARB VE SULH

IV

Bu eseri Zeki BAŞTİMAR dilimize çevirmiştir.

İSTANBUL 1949 — MİLLÎ EĞİTİM BASİMEVİ

Eski Yunanlılardan beri milletlerin sanat ve fikir hayatında meydana getirdikleri şaheserleri dilimize çevirmek, Türk milletinin kültüründe yer tutmak ve hizmet etmek isteyenlere en kıymetli vasıtayı hazırlamaktır. Edebiyatımızda, sanatlarımızda ve fikirlerimizde istediğimiz yüksekliği ve genişliği, bol yardımcı vasıtalar içinde yetişmiş olanlardan beklemek, tabîî yoldur. Bu sebeple tercüme külliyatının kültürümüze büyük hizmetler yapacağına inanıyoruz.

1-8-1941

İSMET İNÖNÜ

HARB ve SULH

IV

BİRİNCİ KISIM

I

Bu sırada, Rummyantsef'in Fransızların, Mariya Feodorovna'nın, Tsesareviç'in¹ ve daha başkalarının grupları arasındaki karışık kavgâ, daima olduğu gibi, Petersburg yüksek çevrelerinde, saraydaki aylak arıların uğultusuna karışarak her zamandan fazla bir hararetle cereyan ediyordu. Fakat hayatın yalnız hayalleri, yankıları ile kaygılı, sakin, ihtişamlı Petersburg hayatı eski akışında devam etmekteydi; hayatın bu gidişi arkasından tehlikeyi ve Rus halkının durumunu kavramak için çok gayret sarfetmek lâzımdı. Resmî törenler, balolar hep eskisi gibiydi, Fransız tiyatrosu, saray, mevki ilgileri ve entrikalar hep eskisi gibiydi. Gerçek durumun zorluğunu anlamak için yalnız en yüksek çevrelerde gayret sarfediliyordu. Böyle zor durumlarda iki imparatoriçenin nasıl birbirine zıt hareket ettikleri kulaktan kulağa fısıldanarak anlatılmaktaydı. Himayesi altındaki hayır ve eğitim kurumlarının durumlarını düşünen imparatoriçe Mariya Feodorovna bütün enstitülerin Kazan'a naklini emretmiş ve bütün bu kurumların eşyaları şimdiden taşınıp yerleştirilmişti. İmparatoriçe Elizavetta Alekseyevna ise, ne emir buyuracağı sualine, kendine has bir Rus yurtseverliğiyle, devlet kurumları için hiçbir emir veremeyeceği, çünkü bunun hükümdara ait bir iş olduğu cevabını vermişti; kendine ait iş hakkında ise, Petersburgdan sonuncu olarak çıkacağını söylemişti.

26 ağustosta, tam Borodino savaşı günü Anna Pavlovna'nın konağında bir balo veriliyordu, aziz Sergeyin mübarek tasviri hükümdara gönderilirken metropolit hazretleri tarafından yazılan mektubun okunması bu suvarenin büketi olacaktı. Mektup yurtseverce, dindarca bir belâgat örneği sayılıyordu. Onu, okumada ustalığı ile tanınmış olan (İmparatoriçenin yanında da okurdu) prens Vasili okuyacaktı. Okumasında ustalık sayılan şey, kuvvetli, ahenkli bir sesin, ümitsiz bir bağırs ile şefkatli bir inilti arasında, kelimelerin

¹ Tsesareviç: eski Rus veliahtlarına verilen ad.

mânalarıyla hiçbir münasebeti olmadan yükselip alçalmasıydı, öyle ki, kelimeler, rasgele, biri bir bağış şeklinde, öbürü bir inilti halinde dökülürdü. Bu okuma, Anna Pavlovna'nın bütün suvareleri gibi siyasi bir mâna taşıyordu. Suvareye birkaç önemli şahsiyet gelecekti ki, Fransız tiyatrosuna gittikleri için onları utandırmak, vatanseverlik duygularını uyandırmak lâzımdı. Oldukça kalabalık bir davetli kitlesi toplanmıştı, fakat Anna Pavlovna beklediği kimselerin hepsini salonda henüz görmüyordu; onun için, daha mektuba başlanmadan genel bir konuşma konusu açtı.

O gün Petersburg'da günün havadisi, kontes Bezuhova'nın hastalığıydı. Kontes birkaç gün önce ansızın hastalanmış, süsünü teşkil ettiği toplantıların birkaçını kaçırmıştı; kimseyi kabul etmediği, onu her zaman tedavi eden ünlü Petersburg doktorları yerine yeni, olağanüstü bir usulle tedavi eden bir İtalyan doktoruna itimadettiği söyleniyordu.

Güzel kontesin hastalığının bir anda iki kocaya birden varmasının uygunsuz olmasından ilerigeldiğini, İtalyanın tedavisinin, bu uygunsuzluğu ortadan kaldırmaktan ibaret olduğunu herkes biliyordu; fakat Anna Pavlovna'nın yanında bunu kimse düşünmeğe cesaret edemediği gibi sanki kimse de bunu bilmiyordu.

— *On dit que la pauvre comtesse est très mal. Le médecin dit que c'est l'angine pectorale.*

— *L'angine? Oh, c'est une maladie terrible!*

— *On dit que les rivaux se sont reconciliés grâce à l'angine'...* Angine kelimesi büyük bir zevkle tekrar ediliyordu.

— *Le vieux comte est touchant à ce qu'on dit. Il a pleuré comme un enfant quand le médecin lui a dit que le cas était dangereux.*

— *Oh serait une perte terrible. C'est une femme ravissante¹.*

¹ — Zavallı Kontes çok hasta, diyorlar. Doktor göğüs anjini olduğunu söyledi.

— Anjin mi? A, bu korkunç bir hastalık!

— Rakipler bu anjin sayesinde barışmış diyorlar...

² — İhtiyar Kont çok müteessirmiş, diyorlar. Doktor durumun tehlikeli olduğunu söylediği zaman bir çocuk gibi ağlamış.

— A, bu müthiş bir kayıp olur. Gönül çekici bir kadın.

Anna Pavlovna'ya yaklaşıarak,

— *Vous parlez de la pauvre comtesse, dedi, j'ai envoyé savoir de ses nouvelles. On m'a dit qu'elle allait un peu mieux. Oh, sans doute, c'est la plus charmante femme du monde*¹, — Anna Pavlovna kendi heyecanına gülerek söylüyordu. — *Nous appartenons à des camps differents, mais cela ne m'empêche pas de l'estimer, comme elle le mérite. Elle est bien malheureuse*², diye ilâve etti.

İhtiyatsız bir delikanlı, Anna Pavlovna'nın, bu sözlerle Kontesin hastalığı üzerindeki esrar perdesini hafifçe kaldırdığını sanarak, tanınmış doktorların çağrılmaması, tehlikeli bir ilâç verebilecek bir şarlatanın Kontesi tedavi etmesi karşısında hayretini açığa vurmak cüretini gösterdi.

— *Vos informations peuvent être meilleurs que les miennes*³, diye Anna Pavlovna birdenbire müthiş bir öfkeyle delikanlıya saldırdı. *Mais je sais de bonne source que ce médecin est un homme très savant et très habile. C'est le médecin intime de la Reine d'Espagne*⁴.

Böylece delikanlıyı kenara attıktan sonra Anna Pavlovna, başka bir grupta Avusturyalılardan bahsederek alnının derisini kaldırıp, görünüşe göre *un mot*⁵ söylemek için, onu indirmeğe hazırlanan Bilibin'e döndü.

— *Je trouve que c'est charmant*⁶.

Wintgenstein, *le héros de Petropol*⁷ (Petersburgda ona böyle diyorlardı) tarafından ele geçirilmiş olan Avusturya bayraklarıyla Viyanaya gönderilen diplomatik bir vesikadan bahsediyordu.

Anna Pavlovna kendisinin bildiği bu *mot* nun herkesçe işitilmesi için sessizlik yaratmaya çalışarak ona:

¹ Zavallı Kontesten mi bahsediyorsunuz? Sağlık durumunu öğrenmek için adam gönderdim. Bana biraz iyi olduğunu söylediler. Ah, şüphe yok ki o, kıbar âleminin en hoş kadını.

² Biz ayrı ayrı cephelere mensubuz, ama bu ona lâayık olduğu değeri vermeme engel değil. Çok bahtsız bir kadın.

³ Sizin istihbaratınız benimkinden iyi olabilir.

⁴ Ama ben iyi kaynaklardan biliyorum ki bu doktor çok bilgin, çok hazık bir doktordur. İspanya Kraliçesinin özel doktorudur

⁵ Bir nükte.

⁶ Ben bunu fevkalâde buluyorum.

⁷ Petropol kahramanı.

— Nasıldı o, nasıldı? diye sordu.

Bilibin, kendisinin kaleme aldığı diplomatik yazının aşağıdaki sözlerini tekrarladi:

— *L'empereur renvoie les drapeaux Autrichiens*, dedi Bilibin, *Drapeaux amis et égarés qu'il a trouvé hors de la route*¹, diye sözünü bitirerek alının derisini indirdi.

Prens Vasili:

— *Charmant, charmant*², dedi.

Prens İppolit yüksek sesle ve birdenbire:

— *C'est la route de Varsovie peut être*³, dedi. Herkes ne söylemek istediğini anlamıyarak dönüp ona baktı. Prens İppolit de neşeli bir hayretle etrafına bakındı. O da diğerleri gibi, söylediği sözlerin ne ifade ettiğini anlamamıştı. Diplomatluk mesleğinde bulunduğu zamanlar, bu şekilde apansız söylenmiş sözlerin çok nükteli düştüğünü birçok defalar görmüştü; her fırsatta aklına ilk gelen sözü söylerdi. “Belki çok iyi düşer, diye düşünürdü, iyi düşmezse onlar uydurmasını bilirler”. Gerçekten de, sıkıcı bir sessizlik hüküm sürmeye başladığı bir sırada, açış için Anna Pavlovna'nın beklediği, yurtseverlikleri noksan kişiler içeri girdiler; Anna Pavlovna gülümsiyerek ve parmağıyle İppolit'i tehdidederek prens Vasili'yi masaya davet etti, ona iki mumla birlikte yazılı kâğıdı getirdi, başlamasını rica etti. Herkes sustu.

Prens Vasili sert bir eda ile ve yüksek sesle:

— “Çok atıfetlû hükümdar, İmparator! — diye okumaya başladı ve buna karşı kimsenin bir söyleyeceği olup olmadığını sorar gibi dinleyicilere baktı. — İlk başkent Moskova, yeni Kudüs, *kendi mesihini*, -birdenbire *kendi* kelimesini vurgulamıştı, sevgili evlâtlarının kollarına atılan bir ana gibi kabul ediyor; belirmekte olan sisin arasından devletin parlak şan ve şerefine görerek vecit içinde şu duayı okuyor: “Hamdolsun, gelecek olanı Tanrı korusun!”

Prens Vasili bu son sözleri ağlamaklı bir sesle söylemişti.

Bilibin dikkatle tırnaklarına bakıyordu; birçokları âdeta korkmuşlardı, ne kabahatleri olabilir diye sorar gibiydiler. Anna Pav-

¹ İmparator yolun dışında bulduğu, yollarını şaşırmış dost Avusturya bayraklarını gönderiyor.

² Pek güzel, pek güzel.

³ İhtimal Varşova yolu bu.

lovna, kuddas duası okuyan ihtiyar kadınlar gibi, yavaşça önceden tekrarlıyordu: "Varsın küstah ve hayâsız Goliath¹..."

Prens Vasili devam etti:

"Varsın küstah ve hayâsız Goliath Fransa sınırlarından Rusya ülkelerine ölüm dehşetleri saçsın. Mütevazı iman, Rus Davud'unun bu sapanı, kana susamış gururunun başını ansızın uçurur. Yurdu-muzun iyiliği dâvasının eski mücahidi aziz Sergey'in tasviri majesteniz imparatora sunuluyor. Mecalsiz halimin yüksek huzurunuzda bulunmak zevkından beni mahrum ettiğine müteessifim. Göklere ateşli dualar yolluyorum, Tanrı müminleri yükseltsin ve rahmetiyle siz majestelerinin ümitlerini gerçekleştirsın."

— *Quelle force' Quelle style!* diye okuyan ve yazan için takdir sesleri yükseldi.

Bu yazının belâgatiyle mâneviyatları yükselen Anna Pavlovna'nın davetlileri, yurdun durumuna dair daha uzun zaman konuştular, o günlerde verilmesi gereken savaşın sonucu üzerinde türlü tahminler yürüttüler.

Anna Pavlovna dedi ki:

— *Vous verrez*², yarın, hükümdarın doğum günü, haber alacağız. Benim önsezim iyidir.

II

Anna Pavlovna'nın önsezisi sahiden gerçekleşti. Ertesi gün, hükümdarın doğum günü münasebetiyle sarayda yapılan dinî tören sırasında prens Volkonski kiliseden çağırıldı, kendisine prens Kutuzof'un bir zarfı verildi. Bu, Kutuzof'un, savaş sırasında yazılmış bir raporuydu. Kutuzof Rusların bir adım gerilemediklerini, Fransızların bizden çok daha fazla kayıp verdiklerini, raporunu savaş alanından, son haberleri toplamaya henüz vakit bulamadan gönderdiğini yazıyordu. Demek bu bir zaferdi. Hemen o anda, mâbetten çıkmadan, ettiği yardım ve kazanılan zafer için Yaradana şükredildi.

Anna Pavlovna'nın önsezisi gerçekleşmişti; şehirde öğleye kadar sevinçli bir bayram havası hüküm sürdü. Herkes tam bir zafer düşü-

¹ Efsanevi bir Filistinli pehlivanın adı.

² Ne kudret, ne üslûp!

³ Göreceksiniz.

nüyordu; hattâ bazıları Napolyon'un esir düştüğünden, tahttan indirildiğinden, Fransaya yeni bir baş seçildiğinden, bahsediyordu.

Olayların, geçtikleri yerlerden uzakta, saray hayatının şartları içinde tam ve kuvvetli bir akis bulması çok zordur. Genel olaylar, istemiyerek özel bir vaka etrafında toplanır. Şimdi de saray mensuplarını en çok sevindiren şey, kazanılan zafer kadar, zafer haberinin, tam hükümdarın doğum günü gelmiş olmasıydı. Bu âdeta parlak bir sürpirizdi. Kutuzof'un raporunda Rus kayıplarından da bahsediliyor ve bunlar arasında Tuşkof'un, Bagation'un, Kutaysof'un adları geçiyordu. Vakanın bütün acıklı tarafı da burada Petersburg kibar âleminde, nedense tek bir olayda, Kutaysof'un ölümü etrafında toplanıyordu. Onu herkes tanır, hükümdar kendisini severdi, gençti ve yakışıklıydı. O gün herkes birbirine şu sözleri söylüyordu:

— Ne garip tesadüf. Tam ibadet zamanı. Kutaysof ne büyük kayıp! Ah ne yazık!

Prens Vasili şimdi bir peygamber gururiyle:

— Kutuzof için size demez miydim? diyordu. Her zaman, Napolyon'u yalnız o yenebilir, derdim.

Fakat ertesi gün ordudan haber gelmedi; halk telâşlanmağa başladı. Saray mensupları, bir haber almıyan hükümdarın üzüldüğünü görerek üzülmüyorlardı

—Hükümdarın halini düşünün! diyorlar ve Kutuzof'u şimdi, evvelsi günkü gibi, göklere çıkarmıyor, kınıyorlardı. Başkomutandan bahsedilince prens Vasili *protégé* si Kutuzof'la o gün artık daha fazla ögünmüyor, susuyordu. Diğer taraftan, o gün akşama doğru, Petersburg halkını telâş ve heyecana düşürmek için her şey birlik etmiş gibiydi: Korkunç bir haber daha çıkmıştı. Kontes Elena Bezuhova, söylemesi o kadar hoş olan o müthiş hastalıktan ansızın ölmüştü. Büyük toplantılarda herkes kontes Bezuhova'nın müthiş bir *angine pectoral*¹ buhranından öldüğünü açıkça söylüyordu, ama samimî çevrelerde, *le médecin intime de la reine d'Espagne*² in belli tesiri husule getirmek için, Elen'e nasıl dozu hafif bir ilâç verdiği; fakat Elen'in, ihtiyar Kontun kendisinden şüphelenmesinden ve

¹ Göğüs anjini.

² İspanya Kraliçesinin özel doktoru.

yazdığı mektuba kocasının (şu zavallı sefiş Piyer'in) cevap vermemesinden üzülop verilen ilâcî nasıl birdenbire pek fazla miktarda alarak, imdat yetişinciye kadar ıstıraplar içinde öldüğü tafsilâtıyla anlatılıyordu. Anlatıldığına göre prens Vasili ile ihtiyar kont İtalyan'ın yakasına yapışmışlar, fakat İtalyan bahtsız ölünün öyle mektuplarını çıkarıp göstermiş ki, onu hemen bırakmışlar.

Genel konuşma üç acıklı olay etrafında toplanıyordu: hükümdarın bir haber alamaması, Kutaysof'un kaybı, Elen'in ölümü.

Kutuzof'un raporundan üç gün sonra Petersburg'a Moskovadan bir pomeşçik¹ geldi; Moskova'nın teslim edildiği haberi bütün şehre yayıldı. Bu müthiş bir şeydi! Hükümdarın halini düşünün! Kutuzof bir haindi; prens Vasili kızının ölümü dolayısıyla kendisine yapılan *visite de condoléance*² sırasında eskiden övdüğü Kutuzof'tan bahsederken (evvelce söylediğini kederden unutmuş olması affedilir bir şeydi), kör ve sefiş bir ihtiyardan başka bir şey beklenemeyeceğini söylüyordu.

— Yalnız, hayret ediyorum, Rusyanın mukadderatı böyle bir adamın eline nasıl teslim edildi.

Haber resmî olmadığına göre henüz şüphe ile karşılanabilirdi, fakat ertesi gün kont Rastopçin'den şöyle bir rapor geldi.

“Prens Kutuzof'un yaveri bir mektup getirdi, ordunun Riyazan yoluna geçirilmesi için benden polis subayları istiyor. Moskovayı maalesef bırakacağını yazıyor. Hükümdar! Kutuzof'un hareketi başkentim ve imparatorluğun uzun mukadderatını tâyin ediyor. Rusya, kendi büyüklüğünün toplandığı, dedelerinizin kemiklerinin bulunduğu şehrin terk edildiğini öğrenince titriyecektir. Ben orduyu takibediyorum. Her şeyi çıkardım, bana vatanımın bahtına ağlamak düşüyor”.

Bu raporu alınca hükümdar prens Volkonski ile Kutuzof'a aşağıdaki buyrultuyu yolladı:

“Prens Mihail İlarionoviç! 29 ağustostan beridir sizden rapor almıyorum. Halbuki Moskova'yı ordu ile terk etmeğe karar verdiğinizize dair Yaroslav'dan Moskova komutanından 1 eylül tarihli acı bir haber aldım. Bu haberin bende yaptığı tesiri kendiniz tasavvur

¹ Toprak sahibi, derebeyi.

² Taziye ziyaretleri.

edebilirsiniz; sükûtunuz hayretimi bir kat daha artırıyor. Ordunun durumunu ve sizi bu kadar elîm bir karara sevk eden sebepleri öğrenmek için bununla general yaver prens Bolkonski'yi gönderiyorum'.

III

Moskova'nın terkinden on gün sonra Kutuzof'un bir memuru şehrin terki hakkındaki resmî haberle Petersburga geldi. Bu memur Rusça bilmiyen, fakat, kendisinin söylediği gibi, *quoique étranger, Russe de cœur et d'âme*, olan Fransız Michaux idi.

Hükümdar, memuru Kamenni adası sarayında, çalışma odasında kabul etti. Seferden önce Moskova'yı hiç tanımayan ve Rusça bilmiyen Michaux, *alevleri yolunu aydınlatan* Moskova yangını haberiyle (sonradan yazdığı gibi) *notre très gracieux souverain*² in huzuruna çıktığı zaman kendini ne de olsa heyecanlı hissediyordu.

Her ne kadar M. Michaux'un *chagrin*³ kaynağı Rusların felâket kaynağından başka olmak gerekse de, hükümdarın çalışma odasına götürüldüğü zaman öyle kederli bir yüzü vardı ki, hükümdar hemen sordu:

— *M'apportez vous de tristes nouvelles, colonel?*

Michaux içini çekip başını önüne eğerek:

— *Bien triste, dedi, l'abandon de Moscou*⁴.

Hükümdar birden öfkelenerek çabuk çabuk sordu:

— *Aurait on livré mon ancienne capitale sans se battre*⁵?...

Michaux, Kutuzof'un söylemeyi emrettiği şeyleri saygıyla bildirdi: Moskova önünde düşüşmenin imkânsız olduğunu, iki şıktan birini seçmek: ya orduyu da Moskovayı da kaybetmek yahut yalnız Moskovayı kaybetmek gerektiği için Feldmareşalin ikinci şıkkı seçmek zorunda kaldığını söyledi.

Hükümdar sessizce, Michaux'ya bakmadan dinliyordu.

¹ Yabancı ama, kalbi ve ruhu Rus.

² Çok ârifetlû hükümdarımız.

³ Elem.

⁴ Bana acı haberler mi getiriyorsunuz, albay?

⁵ Çok acı, haşmetlû, Moskova'nın terki.

⁶ Eski başkentim savaşız mı teslim edildi?

— *L'ennemi est-il en ville?* diye sordu.

— *Oui, sire, et elle est en cendres à l'heure qu'il est. Je l'ai laissée toute en flammes*², Michaux bu sözleri azimli bir eda ile söyledi; fakat hükümdara bakınca yaptığından korktu. Hükümdar güçlülük ve sık sık nefes almağa başlamıştı, alt dudak titriyordu; güzel, mavi gözleri birdenbire doldu.

Fakat bu ancak bir dakika sürdü. Hükümdar za'fından ötürü kendi kendini kınar gibi, birden kaşlarını çattı. Başını kaldırdı, sert bir sesle Michaux'ya:

— *Je vois, colonel, par tous ce qui nous arrive, dedi, que la providence exige de grands sacrifices de nous... Je suis prêt à me soumettre à toutes ses volontés, mais dites moi, Michaux, comment avez-vous laissé l'armée, en voyant ainsi, sans coup férir, abandonner mon ancienne capitale? N'avez vous pas aperçu du découragement*³?...

*Trés gracieux souverain*⁴ inin sakinleştiğini görünce Michaux da sakinleşti, fakat hükümdarın açık cevap istiyen açık ve esaslı sualine cevap hazırlamaya daha vakit bulamamıştı. Vakit kazanmak için dedi ki:

— *Sire me permettez-vous de vous parler franchement en loyal militaire*⁵?

Hükümdar:

— *Colonel, je l'exige toujours, dedi. Ne me cachez rien, je veux savoir absolument ce qu'il en est*⁶.

¹ Düşman şehre girdi mi?

² Evet, haşmetlû ve şimdi o bir kül yığınıdır. Ben onu alevler içinde bıraktım.

³ Bütün olup bitenlerden anlıyorum ki, albay, Tanrı bizden büyük fedakârlıklar istiyor... Her şeyden onun iradesine boyun eğmeğe hazırım; fakat söyleyiniz bana, Michaux, benim eski başkentimi savaşız terkeden orduyu ne halde bıraktınız? Maneviyat bozukluğu görmediniz mi?...

⁴ Çok âtîfetlû hükümdar.

⁵ Hükümdar! Namuslu bir asker gibi açık konuşmama müsaade eder misiniz?

⁶ Albay, ben her zaman bunu isterim. Benden bir şey saklamayınız, her şeyi mutlaka bilmek isterim.

Michaux cevabını hafif ve saygılı bir *jeu de mot*¹ şeklinde hazırlamaya muvaffak olarak, dudaklarında güç fark edilir ince bir gülümsemeyle:

— *Sire!* dedi. *Sire! J'ai laissé toute l'armée depuis les chefs jusqu'au dernier soldat, sans exception, dans une crainte épouvantable, effrayante*²...

— *Comment ça?* diye hükümdar kaşlarını sertçe çatarak sözünü kesti. *Mes russes se laisseront-ils abattre par le malheur... Jamais*³...

Kelime oyununu yapmak için Michaux bunu bekliyordu. Saygılı, kıvrak bir ifade ile:

— *Sire,* dedi, *ils craignent seulement que votre majesté par bonté de cœur se laisse persuader de faire la paix. Ils brûlent de combattre, -Rus halkının murahhası devam ediyordu,- et de prouver à votre majesté par le sacrifice de leur vie, combien ils lui sont dévoués*⁴...

Hükümdar sakinleşti, gözlerinde şefkatli bir parıltı belirdi, Michaux'nun omuzuna vurarak:

— *Ah!* dedi. *Vous me tranquillisez, colonel*⁵. Hükümdar başını eğdi, bir müddet sustu.

Bütün endamiyle doğrulup şefkatli ve azimli bir tavırla Michaux'a hitabederek:

— *Eh bien, retournez à l'armée,* dedi, *et dites à nos braves, dites à tous mes bons sujet partout où vous passerez, que quand je n'aurai plus aucun soldat, je me mettrai, moi-même, à la tête de ma chère noblesse, de mes bons paysans et j'userai ainsi jusqu'à la dernière ressource de mon empire. Il m'en affre encore plus que mes*

¹ Kelime oyunu.

² Haşmetlül Komutanlardan sıra erlerine kadar istisnasız bütün orduyu büyük bir korku ve dehşet içinde bıraktım.

³ Nasıl olur bu? Benim Ruslarımı hiç felâket yıldırabilir mi... Asla...

⁴ Haşmetlû, onların korktuğu şey yalnız, majestenizin iyi yürekliliğinizden sulh yapmaya karar vermenizdir. Onlar savaşmak ve majestenize ne kadar bağlı olduklarını, canlarını feda ederek göstermek arzusuyla tutuşuyorlar.

⁵ Beni ferahlandırıyorşunuz, albay,

*ennemis ne pensent*¹, — Hükümdar gittikçe daha çok heyecanlanarak söylüyordu. — *Mais si jamais il fut écrit dans les décrets de la divine Providence*, — diyerek güzel, tatlı ve duyguyla parıldıyan gözlerini yukarı kaldırdı, — *que ma dinastie dût cesser de régner sur le trône de mes ancêtres, alors, après avoir épuisé tous les moyens qui sont en mon pouvoir, je me laisserai croître la barbe jusqu'ici* hükümdar eliyle göğsünün ortasını gösterdi), *et j'irai manger des pommes de terre avec le dernier de mes paysans plutôt, que de signer la honte de ma patrie et de ma chère nation, dont je sais apprécier les sacrifices*!...

Hükümdar heyecanlı bir sesle bu sözleri söyleyerek, gözlerinden fışkıran yaşları Michaux'dan gizlemek ister gibi, birdenbire öte tarafa döndü ve çalışma odasının derinliğine doğru yürüdü. Orada birkaç saniye durduktan sonra geniş adımlarla dönüp Michaux'nun yanına geldi ve kuvvetli bir hareketle elini sıktı. Hükümdarın güzel, tatlı yüzü kıpkırmızı olmuştu; gözleri azim ve kin parıltısıyla yanıyordu.

— *Colonel Michaux, n'oubliez pas ce que je vous dis ici; peut être qu'un jour nous le rappellerons avec plaisir*²... *Napoléon ou moi*, — diyerek elini göğsüne dokundurdu. — *Nous ne pouvons plus régner ensemble. J'ai appris à le connaître, il ne me trompera plus*³...

Hükümdar kaşlarını çatarak sustu. Bu sözleri duyan ve hükümdarın gözlerinde kuvvetli bir azim ifadesi gören Michaux — *Quoique*

¹ Peki, orduya dönünüz ve bizim yiğitlere, gittiğiniz her yerde bütün iyi yürekli tebaama şunu söyleyiniz ki, tek bir askerim kalmazsa bizzat kendim sevgili asilzadelerimin ve iyi yürekli köylülerimin başına geçer, böylece imparatorluğumun son kaynağına varıncıya kadar harcarım. Onlar düşmanlarımin sandığından daha çoktur.

² Dedelerimin tahtında hanedanın saltanatının sonu Tanrının yazısı ise, o zaman elimdeki bütün vasıtaları kullandıktan sonra şuraya kadar sakal koyverir, yurdumun ve fedakârlığını takdir ettiğim sevgili milletimin yüzkarasını imzalamaktansa köylülerimin sonuncusuyla patates yemeye giderim.

³ Albay Michaux, burada size söylediklerimi unutmayınız, belki bunu bir gün zevkle hatırlarsınız...

⁴ Ya Napolyon ya ben... Artuk ikimiz birden saltanat şüremeyiz. Onu anladım; beni bir daha aldatamaz.

etranger, mais Russe de cœur et d'âme, — bu fevkalâde anda kendini (sonraları söylediği gibi) *enthousiasmé par tout ce qu'il venait d'entendre*¹ hissetti; aşağıdaki sözlerle de hem kendi hislerini, hem de kendini sözcüsü saydığı Rus milletinin hislerini ifade etti:

— *Sire!* dedi, *vous majesté signe dans ce moment la gloire de sa nation et le salut de l'Europe*²!

Hükümdar bir baş hareketiyle Michaux'ya gidebileceğini anlattı.

IV

Rusya'nın yarısı zaptedilmiş bulunduğu, Moskova halkı uzak illere kaçıp gittiği, yurdu savunmak için sivil halk yığınları birbiri arkasından silâha sarıldığı sıralarda, o devri yaşamamış olan bizlere, elimizde olmıyarak, öyle gelir ki, küçüğünden büyüğüne kadar bütün Ruslar sadece kendilerini feda etmek, yurdu kurtamak veya onun felâketine ağlamakla meşguldü. O zamana ait hikâyelerin, yazıların istisnasız hepsi, sadece Rusların fedakârlığını, yurtseverliğini ümitsizliğini, acısını, kahramanlığını anlatmaktadır. Gerçekte ise bu hiç böyle olmamıştır. Bunu böyle saymamız, geçmişte sadece o devrin genel tarihî ilgisini görüp, insanlardaki bütün şahsi ve beşerî ilgileri görmeyişimizdendir. Halbuki gerçekte halin şahsi ilgileri genel ilgilerden o kadar çoktur ki bunlar arasında genel ilgiler hiç hissedilmez (hattâ hiç fark edilmez). O devir insanların büyük bir kısmı işlerin genel gidişine hiç aldırmış etmemişler, sadece halin şahsi ilgilerine uymuşlardı. Ve bu insanlar o zamanın en faydalı unsurlarıydı.

İşlerin genel gidişini anlamaya kalkışanlar, fedakârca, kahramanca ona katılmak isteyenler ise cemiyetin en faydasız üyeleriydiler; onlar her şeyi tersine görüyorlardı; iyi niyetle yaptıkları her şeyin, Rus köylerini yağma eden Piyer'in ve Mamontof'un alayları gibi, bayanlar tarafından hazırlanan ve hiçbir zaman yaralılara ulaşmıyan yara tiftiği v.s. gibi faydasız ve boş olduğu görüldü.

¹ Yabancı ama kalbi ve ruhu Rus.

² Şimdi duyduklarıyla heyecanlanmış.

³ *Sire!* Majestenez şu anda milletimizin şan ve şerefini ve Avru-panın kurtuluşunu imzalıyorsunuz!

Ukulâlık etmekten, hislerini açığa vurmaktan hoşlanıp da Rusyanın gerçek durumu üzerinde konuşanların sözleri bile ya sahtelik ve yalan yahut kimsenin kabahatli olamayacağı şeylerle suçlandırılan insanlara karşı faydasız bir tenkid ve kin damgası taşıyordu. Tarihi olaylarda bilgi ağacının yemişini tatmanın yasaklığı her yerde olduğundan daha aşikârdır. Ancak şuursuz faaliyetler ki yemiş verir; tarihî hâdiselerde rol oynayan insan bu hâdisenin mânasını hiçbir zaman anlamaz. Onu anlamaya kalkışınca bu hareketin kısırlığı karşısında şaşır kalır.

O zaman Rusyada geçen hâdiselerin mânası, insanın bu hâdiselere iştiraki yakın olduğu nispette belirsizdi. Petersburgda ve Moskovadan uzak illerde kadınlar ve erkekler milis üniformalarıyla Rusya ve başkent için ağlıyor, fedakârlıktan bahsediyorlardı; fakat Moskovanın ötesine çekilen orduda Moskova'dan hemen hemen hiç bahsedilmiyor, Moskova düşünülüyordu, yanan şehre bakarak kimse Fransızlardan öc almaya andıçmıyordu. Maaşlarının gelecek üçte birini, ilerdeki konak yerini, kantinci Matreşka'yı falan düşünüyorlardı.

Nikolay Restof ayrıca hiçbir fedakârlık gayesi gütmeyen, harb kendisini vazife başında bulduğu için, tesadüfen vatan müdafaasına yakından ve devamlı olarak iştirak etmişti; bu sebepten o zaman Rusyada olup bitenlere, ümitsiz, karamsar hükümler yürütmeden bakıyordu. Eğer ona Rusyanın o zamanki durumu hakkında ne düşündüğü sorulsaydı, kendisinin düşünmesine lüzum olmadığını, bunun Kutuzof'la başkalarının işi olduğunu, alaylar teşkil edildiğini herhalde daha uzun zaman çarpışılacağını, mevcut şartlara göre iki yıl içinde bir alay elde etmesinin zor olmayacağını söylerdi.

İşe böyle baktığı içindir ki, tümenin ikmal işiyle vazifeli olarak Voronej'e tâyin edildiği haberini, son savaşa iştiraktan mahrum edildiği için, üzölmek şöyle dursun, hattâ saklamadığı ve arkadaşlarının pek iyi anladığı bir sevinçle, büyük bir sevinçle karşıladı.

Borodino savaşından birkaç gün önce Nikolay parasını ve evrakını aldı, hüsarını ilerden yollıyarak posta arabasıyla Voronej'e yollandı

Orduların, yem tedarikçileri, işe arabaları ve hastaneleriyle yayıldıkları bölgeden çıkıp da askersiz, ağırlıksız, yakın bir karargâhın varlığını gösteren pis izlerden uzak kadınlı, erkekli köyleri, pomeşçik

konaklarını, üzerlerinde hayvan otlayan otlakları, memurları uyuyan menzil evlerini gördüğü zaman Nikolay'ın duyduğu zevki, ancak bunu yaşamış, yani asker muhitinde, harp hayatının havası içinde sürekli olarak birkaç ay geçirmiş bir kimse anlayabilir. Bütün bunları ilk defa görüyormuş gibi seviniyordu. Onu uzun zaman hayrete düşüren, sevindiren şey, bilhassa, her birinin peşinde bir sürü subay bulunmıyan, yoldan geçen subayın kendileriyle şakalaşmasından hoşlanan, koltukları kabaran genç ve sıhhatli kadınlardı.

Nikolay çok neşeli ve keyifli bir halde gece Voronej'de otele indi, uzun zaman orduda mahrum kaldığı ne varsa getirtti; ertesi gün temizce bir tıraş oldu, çoktan beri giymediği büyük üniformasını giydi, komutanlığa yollandı.

Milis komutanı bir sivil generaldi, kendi askerî mevkiiyle, rütbesiyle gönül eğlendiren ihtiyar bir adamdı. Nikolay'ı sert bir tavırla (askerliğin özelliği bu tavidir sanıyordu) karşıladı; işlerin genel gidişini inceliyormuş, buna hakkı varmış gibi ve aldığı cevapları kâh tasvibederek, kâh etmiyerek onu ciddi ciddi sorguya çekti. Nikolay o kadar neşeliydi ki, bu onu sadece eğlendiriyordu.

Milis komutanından ayrıldıktan sonra valiye gitti. Vali ufak tefek, canlı, pek tatlı, kendi halinde bir adamdı. Nikolay'a beygir tedarik edebileceği haraları gösterdi, şehirde ona bir at cambazı, şehirden 20 verst uzakta bir pomeşçik¹ tavsiye etti, her ikisinde de iyi atlar vardı, kendisine her türlü yardımı yapacağına söz verdi.

Çıkmasına müsaade ederken:

— Kont İlya Andreyevin'in oğlusunuz ha? dedi. Karım annenizle çok ahabtı. Perşembeleri bizde toplanılır. Bugün perşembe, teklifsizce buyurun, rica ederim.

Validen ayrılınca doğru posta arabasına atladı, Süvari başçavuşunu yanına oturtarak 20 verst uzaktaki pomeşçik'in harasına yollandı. Voronej'e gelişinin bu ilk günlerinde Nikolay için her şey neşeli, ve hoş geçiyordu; insanın keyfi yerinde iken daima olduğu gibi, her şey iyi ve yolunda gidiyordu.

Nikolay'ın gittiği pomeşçik, bekâr, ihtiyar bir süvari, bir at meraklısı ve avcıydı, kıymetli halıları, yüz yıllık içkileri, eski Macar şarapları ve harikulâde atları vardı.

¹ Pomeşçik: toprak sahibi, derebeyi.

Nikolay iki sözle altı bin rubleye seçme (kendisinin dediği gibi), ikmal işinin nümuneliği olarak 17 aygır satın aldı. Öğle yemeğini yiyip Macar şarabını biraz fazla kaçırmak artık senli benli olduğu pomeştikle öpüşen Rostof dönüşte çok keyifliydi, valinin suvaresine yetişmek için arabacıyı durmadan sıkıştırıyordu.

Kıyafetini değiştirip kokular süründükten ve başını soğuk su ile ıslattıktan sonra, Nikolay, biraz geç kalmış olmakla beraber, hazırlanmış olduğu *vaut mieux tard que jamais*¹ cümlesiyle valinin evine geldi.

Bu bir balo değildi, dans edileceği de söylenmemişti; fakat Katerina Petrovna'nın klavsende valsler ve ekosez'ler çalacağını, dans edileceğini herkes biliyordu ve herkes bunu düşünerek balo kıyafetiyle gelmişti.

1812 yılında taşra hayatı her zamanki taşra hayatıydı; yalnız şu farkla ki, Moskova'dan birçok zengin aileler geldiği için şehirde büyük bir canlılık vardı ve o zamanlar Rusya'da olup biten her şeyde görüldüğü gibi bir pervasızlık, bir umursamamazlık hüküm sürüyor, her şey viz geliyordu; sonra da evvelce havaya suya, müşterek bildiklere dair olan konuşmalar şimdi Moskova, ordu, Napolyon üzerinde oluyordu.

Valinin evinde toplanan sosyete Voronej'in en iyi sosyetesiydi.

Bayanlar pek çoktu, Moskovadan da Nikolay'ın tanıdığı birkaç bayan vardı; fakat Georgiyef süvarisi, ikmalci hüsar, aynı zamanda iyi yürekli, kıbar kont Rostof'la bir dereceye kadar olsun rekabet edecek bir erkek yoktu. Erkekler arasında, Fransız ordusundan esir edilmiş bir İtalyan subay bulunuyordu, Nikolay bu esirin yanında kendi öneminin, bir Rus kahramanı olarak, daha çok yükseldiğini hissediyordu. Bu âdeta canlı bir ganimetti. Nikolay bunu hissediyor ve ona, herkes İtalyana bu gözle bakıyormuş gibi geliyordu; ona vekarlı bir çekingenlikle iltifat ediyordu.

Nikolay'ın, etrafına lâvanta ve şarap kokuları saçarak hüsar üniformasıyla içeri girip de *vaut mieux tard que jamais*¹ sözünü söylemesi ve birkaç defa bu sözün kendisine söylendiğini duymasıyla etrafının sarılması bir oldu. Bütün gözler ona çevrildi; kendine

¹ Geç olması hiç olmamasından iyidir, (geç olsun güç olmasın).

uygun bir vilâyete düştüğünü, her zaman hoş olan, fakat şimdi uzun bir mahrumiyetten sonra onu hazdan sarhoş eden bir duruma, herkesin gözdesi durumuna girdiğini hemen hissetmişti. Ona göz diken hizmetçi kızlar yalnız menzillerde, hanlarda, pomeşçinin salonunda değil, burada, valinin konağında da (Nikolay'a öyle geliyordu) bitmez tükenmez genç bayanlar, güzel kızlar vardı ki, sabırsızlıkla ve sadece Nikolay'ın kendilerine bir bakmasını bekliyorlardı. Bayanlar ve kızlar ona kendilerini beğendirmeye çalışıyorlardı. İhtiyarlar da ilk günden itibaren bu çapkın genç hüsarı bir şey yapıp evlendirmek ve uslandırmak için uğraşmağa başladılar. Bu sonuncular arasında, Rostof'u yakın bir akraba gibi kabul eden, ona "Nicolas" ve "sen" diye hitabeden valinin karısı da vardı.

Katerina Petrovna gerçekten de vals ve ekosez çalışıyordu; danslar başladı, Nikolay bütün vilâyet sosyetesini dansta bir kat daha teshir etti; danslardaki özel, açık saçık edasıyla herkesi hayrete düşürdü. Nikolay bu geceki dans edişine kendisi de biraz şaşmıştı. O, hiçbir zaman Moskova'da böyle dans etmemişti. Büsbütün açık saçık dansı münasebetsizlik, *mauvais genre* bile sayardı; ama burada, olağanüstü bir şeyle, başkentlerde tabîî görülecek, fakat taşrada henüz bilinmiyen bir şeyle onların hepsini hayrette bırakmak ihtiyacını duyuyordu.

Suvarede Nikolay'ın dikkatini en çok, mavi gözlü, etine dolgun, sevimli, sarışın bir bayan, vilâyet memurlarından birinin karısı çekiyordu. Neşelenen gençlerin, başkalarının karıları kendileri için yaratıldıkları yolundaki sâfça inancıyla Rostof bu bayandan ayrılmıyor, kocasına karşı ahabça, biraz da kötü niyetli davranıyordu; söylenmiyordu ama, onların, Nikolayla bu adamın karısının birbirine ne kadar yaraşacakları sanki biliniyordu.

Bununla beraber koca, besbelli, bu kanaate iştirak etmiyor, Rostof'a karşı soğuk davranmaya çalışıyordu. Fakat Nikolay'ın iyi yürekliği, saflığı o kadar hudutsuzdu ki, kadının kocası bazan elinde olmıyarak kendini onun neşesine kaptırıyordu. Suvarenin sonuna doğru kadının yüzü kızardıkça, canlandıkça kocasının yüzü çatılıyor, ciddileşiyordu; sanki ikisinin bir tek neşe payı vardı: kadında arttıkça kocada azalıyordu.

V

Nikolay, yüzünden eksilmeyen bir gülümsemeyle, koltuğunda hafifçe yana yatmış, sarışın kadına doğru iyice eğilmiş oturuyor, onu efsanevi güzellikle mukayese ediyordu.

Nikolay, dar külotunda gergin duran bacaklarının durumunu değiştirip güzel kokular saçarak damını, kendi kendini ve çizmelerinin konçları içindeki gergin bacaklarının güzel biçimlerini seyrediyor, sarışın kadına, burada, Voronej'de bir bayanı kaçırmak istediğini söylüyordu.

— Hangi bayanı?

— Harikulâde bir bayanı, ilâhî bir kadını, gözleri (Nikolay muhatabını süzdü) mavi, ağzı mercan, bir beyazlık... — omuzlarına baktı. — Endam Diana...

Sarışın kadının kocası yanlarına sokuldu, asık bir yüzle karısına ne konuştuğunu sordu.

Nikolay nezaketli bir tavırla kalkarak:

— A! Nikita İvaniç, dedi. Nikita İvaniç'in de kendi şakalarına iştirak etmesini ister gibi, bir bayanı kaçırmak yolundaki niyetini ona da anlatmağa başladı.

Nikita İvaniç zorla, karısı neşeyle gülümsediler. İyi yürekli vali karısı memnuniyetsizlik ifade eden bir tavırla onlara yaklaştı.

— Anna İgnatyevna seni görmek istiyor, *Nicolas*, — dedi. Anna İgnatyevna sözünü öyle bir sesle söylemişti ki, Rostof, Anna İgnatyevna'nın çok önemli bir bayan olduğunu hemen anladı. — Gidelim, *Nicolas*. Seni böyle çağırmama müsaade ettindi değil mi?

— A, elbette *ma tante*¹. Kim bu?

— Anna İgnatyevna Malvintseva. Senden ve kendisini nasıl kurtardığından yeğeni ona bahsetmiş... Anladın mı kim?...

— Kurtardığım kimseler çok! dedi. Nikolay.

— Yeğeni pernses Bolkonskaya. Teyzesiyle beraber burada, Voronej'de. Vay, nasıl da kızardın! Ne o yoksa?...

— Hiç de değil, bırak *ma tante*.

— Peki, peki. Ah sen!

¹ Teyzediğim,

Valinin karısı onu, şehrin en önemli şahsiyetiyle oynadığı kâğıt oyununu henüz bitirmiş olan mavi hotozlu, uzun boylu ve şişman bir ihtiyar kadının yanına götürdü. Bu bayan prenses Mariya'nın daima Voronej'de oturan zengin ve çocuksuz dul teyzesi Malvintseva idi. Rostof kendisine yaklaştığı sırada ayakta kayıbını ödemekte idi. Sert ve azametli bir eda ile gözlerini kırıştıtırarak Rostof'a baktı ve kendisini yenen generali paylamakta devam etti.

— Çok memnun oldum azizim, diyerek elini Rostof'a uzattı. Bize buyurmanızı rica edeceğim.

Prenses Mariya'dan ve onun, besbelli, Malvintseva'nın sevmediği rahmetli babasından bahsettiler; azametli ihtiyar prenses Andre'ye dair — belli ki ondan da o kadar hoşlandığı yoktu — bildiklerini sorduktan sonra davetini tekrarlıyarak Rostofa gitmesi için müsaade etti.

Nikolay söz verdi ve Malvintseva'yı selâmlayıp ayrılırken yine kızardı. Prenses Mariya adı anılırken Rostof anlaşılmaz bir utangaçlık, hattâ korku hissi duymaktaydı.

Rostof, Malvintseva'dan ayrılınca dansa dönmek istedi, fakat valinin küçükük karısı tombul eliyle Nikolay'ın elini tutarak kendisiyle konuşmak istediğini söyledi, onu buduara götürdü; orada bulunanlar, valinin karısını rahatsız etmemek için hemen dışarı çıktılar.

Valinin bayanı, küçükük temiz yüzünde ciddi bir ifade ile:

— Biliyor musun, *mon cher*, dedi, senin için iyi bir kısmet var; ister misin sana yapayım?

— Kimi, *ma tante*? diye Nikolay sordu.

— Prenses Katerina Petrovna, Liliyi söylüyor. Bence olmaz, Prenses daha iyi, ister misin? Eminim ki annen teşekkür edecek. Sahi ama ne kız, fevkalâde! Sonra hiç de öyle çirkin değil.

Nikolay gücenmiş gibi:

— Hiç de değil, dedi ve ne söylediğini düşünmeğe vakit kalmadan ilâve etti, ben, *ma tante*, bir askere yakıştığı gibi, ısrarla hiçbir şey istemem, hiçbir şeyi de reddetmem.

— Ama unutma; şaka değil bu.

— Ne şakası!

Valinin karısı kendi kendine söylenir gibi;

— Evet, evet dedi. Hem sonra, *mon cher, entre autre, vous êtes trop assidu auprès de l'autre, la blonde*¹. Kocasına insan acıyor doğrusu...

Nikolay sâfça:

— Yo, hayır, onunla ahababız dedi². Kendisi için böyle neşeli geçen bir zamanın herhangi bir kimse için neşesiz gecebileceği aklına gelmiyordu.

Akşam yemeğinde Nikolay birdenbire:

“Valinin karısına anma da aptalca lâf söyledim! diye düşündü. Sahiden de evlendirecek beni, ya Sonya?...”

Vedalaşırken valinin bayanı gülümsiyerek bir defa daha kendisine: “hadi bakalım, unutma” diye tekrarlayınca, onu bir kenara çekti ve dedi ki:

— Bakın, doğrusunu söyleyeyim mi, *ma tante*...

— Ne var, ne var, dostum; şuraya gidip oturalım.

Nikolay birdenbire bütün içini (annesine, kızkardeşine ve bir dostuna açmıyacağı şeyleri) bu yabancı kadına açmak arzu ve ihtiyacını duydu. Sonraları, kendisi için çok önemli sonuçlar doğurmuş olan bu sebepsiz, izah edilmaz açıkyüreklik nöbetini ne zaman hatırlasa, Nikolay'a (insanlara daima öyle gelir) o anda sersemliği tutmuş gibi gelirdi. Bununla beraber, bu açıkyüreklik nöbeti, diğer ufak tefek olaylarla birlikte, kendisi ve bütün ailesi için çok önemli sonuçlar doğurmuştur.

— Bakınız, *ma tante*. Maman beni çoktan beridir zengin bir kızla evlendirmek istiyor; ama para için evlenmek bana iğrenç geliyor.

Valinin bayanı:

— Ah, evet, anlıyorum dedi.

— Ama prenses Bolkonskaya başka; evvelâ, size doğrusunu söyleyeyim, o benim çok hoşuma gidiyor, gönlüme göre; sonra, onu o garip durumda gördükten sonra sık sık aklıma geliyor. Bu benim kismetim diyardım. Düşünün bir kerre: *maman* bunu çoktandır tasarlıyordu, fakat evvelce onunla karşılaşmamıştım, nedense karşılaşmadık. Kızkardeşim Nataşa kardeşiyle nişanlı olduğu zaman onunla evlenmeği

¹ Aziz dostum. Siz öbürüyle, şu sarışınla pek ilgileniyorsunuz,

düşünemezdim. Onunla tam Nataşa'nın işi bozulunca karşılaşmamız lâzımdı, sonra da bu vaziyet... işte mesele bu. Hiç kimseye söylemedim ve söylemeyeceğim. Yalnız size söylüyorum.

Valinin bayanı teşekkür yerine onun dîrseğini sıktı.

Nikolay tereddütlü bir eda ile ve kızarak:

— Kuzinin Sofi'yi tanır mısınız? Onu seviyorum, ona söz verdim ve onunla evleneceğim... Bunun için görüyorsunuz ki bu işte söz olmaz, dedi.

— *Mon cher, mon cher*, neler söylüyorsun? Ama Sofi'nin hiçbir şeyi yok, halbuki babanın işleri çok fena¹ olduğunu kendin söylüyorsun. Ya annen? Bu onu öldürür, bu bir. Sonra, Sofi, eğer kalb taşıyan bir kızsaa, onun için bu nasıl bir hayat olur? Annen ümitsizlik içinde, işler bozuk.... Hayır *mon cher*, sen ve Sofi bunu anlamalısınız.

Nikolay susuyordu. Bu hükümleri duymak hoşuna gidiyordu.

Bir müddet sustuktan sonra içini çekerek:

— Ne olursa olsun *ma tante*, bu olamaz, dedi. Hem Prenses bana varır mı bakalım? O şimdi yine matemde, hiç böyle bir şey düşünülebilir mi?

Valinin bayanı:

— E, seni hemen şimdi evlendirecek miyim sanıyorsun? *Il ya manière et manière¹*, dedi.

Nicolas onun tombul elini öperek,

— Ne çöçatansınız, *ma tante*... dedi.

VI

Prenses Mariya, Rostofla karşılaşmadan sonra Moskova'ya geldiği zaman, orada yeğeni ile mürebbisini ve Prenses Andrey'in, teyzesi Malvintseva'yı ziyaret için Voronej'e gitmek üzere takibedeceği yolu bildiren bir mektubunu buldu. Yolculuk kaygusu, kardeşi için duyduğu endişe, yeni eve yerleşme, yeni simalar, yeğenin terbiyesi, bütün bunlar prenses Mariya'nın ruhunda, babasının hastalığı

¹ Her şeyin bir yolu var.

zamanında, ölümünden sonra, bilhassa Rostof'la karşılaşalıberi onu rahatsız eden iğvaya benzer hissi örtbas ediyordu. Kederliydi. Ruhunda, Rusyanın felâketiyle birleşen babasının acısını şimdi, o zamandan beri geçen bir aylık sakın bir hayattan sonra gittikçe daha çok hissediyordu. Endişe içindeydi; kalan tek yakın kimsesi olan kardeşinin karşılaştığı tehlikeleri düşünmek ona durmadan azap veriyordu. Yeğenin terbiyesi onu düşündürüyor, kendini bu işte daima ehliyetşiz hissediyordu. Fakat ruhunun derinliklerinde, Rostof'un ortaya çıkmasıyle beliren kendi hulya ve emellerini kendi içinde boğduğunu duymaktan gelen bir iç rahatsızlığı vardı.

Valinin bayanı, suvaresinden bir gün sonra bayan Malvintseva'ya gelip plânı hakkında onunla görüştüğü ve (her ne kadar şimdiki şartlar içinde resmen bir çöçatanlık düşünulmazse de gençleri buluşturmanın, onlara birbirleriyle tanışmak fırsatını vermenin mümkün olduğunu söyleyerek) teyzenin rızasını aldıktan sonra Prenses Mariya'nın yanında Rostof'tan bahsettiği, onu övdüğü, Prensten bahsedilince nasıl kızardığını anlattığı zaman prenses Mariya tatlı değil, acı bir his duymuştu: önceki iç huzuru artık kalmamıştı. Arzular, şüpheler, sitemler yine baş kaldırmışlardı.

Bu haberden sonra ve Rostof'un ziyaretinden önceki iki gün içinde prenses Mariya biteviye Rostof'a karşı nasıl davranacağını düşündü. Kâh, o teyzesini ziyarete geldiği zaman misafir salonuna çıkmamaya, büyük bir yas içindeyken misafir kabul etmek yakışık almıyacağına karar veriyor, kâh kendisine yaptığı iyilikten sonra bunun kabalık olacağını düşünüyor; kâh teyzesiyle valinin bayanının ona ve Rostof'a başka türlü baktıklarını sanıyor (onların bakışları ve sözleri bazan bu zannı doğrular gibi oluyordu); bazan, zâhir kalbi fesat olduğu için ancak kendisinin onlar için böyle düşünebileceğini kendi kendine söylüyordu: onlar kendi durumunda, olsalardı daha yas şeritlerini sökmeden böyle bir işin kendisi için de, babasının hâtırası için de bir saygısızlık olacağını hatırlarına getirmemezlik edemezlerdi. Prenses Mariya ona varacağını farz ederek, onun kendisine ve kendisinin ona söyleyeceği sözleri düşünüyor ve bu sözler ona ya çok soğuk, ya çok mânalı geliyordu. Onunla buluşmalarında en çok, onu görür görmez geçireceğini ve kendisini ele vereceğini hissettiği şaşkınlıktan korkuyordu.

Fakat pazar günü âyinden sonra uşak salona gelerek kont Rostof'un geldiğini haber verdiği zaman, Prenses şaşkınlık göstermedi; yalnız yanaklarını hafif bir kırmızılık kapladı, gözleri yeni, parıltılı bir ışıkla aydınlandı.

Prenses Mariya:

— Siz gördünüz mü onu? diye sakın bir sesle ve nasıl böyle sakın ve tabii görünebildiğine kendisi de hayret ederek sordu.

Rostof odaya girince prenses Mariya, teyze ile halhatır etmesi için misafire vakit bırakır gibi bir an başını yere eğdi; sonra, tam Nikolay ona döndüğü anda başını kaldırıp ışıldıyan gözlerle onun bakışlarını karşıladı. Kibarca, zarif bir hareketle ve sevinçli bir gülümsemeyle doğruldu, ince, narin elini ona uzattı, ilk defa olarak yeni, kadınca ve derin titreşmeler yapan bir sesle söze başladı. Misafir salonunda bulunan *Mlle Bourienne* şaşkınca bir hayretle prenses Mariya'ya bakıyordu. Usta bir kırıkcan olan *Mlle Bourienne* kendisini beğendirmek istediği bir kimse ile karşılaşmada bundan daha iyi bir manevra yapamazdı. *Mlle Bourienne* içinden:

“Siyah mı ona iyi gidiyor, yoksa gerçekten o bu kadar güzelleşti de ben mi farkında değilim? Ya bu eda, bu incelik!” diyordu.

Eğer prenses Mariya o anda düşünecek halde olsaydı kendisine husule gelen değişikliğe *Mlle Bourienne*'den daha çok hayret ederdi. Bu sevimli ve sevgili yüzü görelî beri onu yeni bir hayat hamlesi kavramıştı, iradesine rağmen, onu konuşmağa ve hareket etmeğe zorluyordu. Yüzü, Rostof içeri girdiği andan beri birden değişmişti. Camları resimli ve oymalı bir fenerde ışık yandığı zaman, evvelce kaba, karanlık ve saçma görünen karmaşık, ince sanat eseri camlarda nasıl birdenbire beklenmedik, hayran eden bir güzellikle meydana çıkarsa, prenses Mariya'nın yüzü de öylece birden değişivermişti. Şimdiye kadar yaşadığı bütün o temiz, mânevi, deruni hayatı ilk defa dışarı aksediyordu. Onun bütün deruni, mânevi faaliyeti, ıstırapları, iyiliğe meyli, tevekkülü, sevgisi, fedakârlığı, bütün bunlar şimdi bu ışıklı gözlerde, ince gülümsemede, onun zarif yüzünün her çizgisinde ışıldıyordu.

Rostof, bütün bunları, onun bütün hayatını biliyormuş gibi açıkça görüyordu. Hissediyordu ki karşısında bulunan mahlûk büs-

bütün başka bir mahlûk, şimdiye kadar bütün karşılaştıklarından bilhassa kendisinden daha iyi bir mahlûktu.

Konuşma çok basit ve önemsizdi. Harbden bahsettiler ve bu hâdise karşısında duydukları acıyı, herkes gibi, istemeksizin mübalâğa ederek bahsettiler; son karşılaşmalarından bahsettiler, bu aralık Nikolay konuşmayı başka bir konuya çevirmeğe çalıştı; valinin iyi yürekli bayanından, Nikolay'ın ve prenses Mariya'nın akrabalarından bahsettiler.

Teyzesi Andrey'den lâf açar açmaz prenses Mariya sözü başka tarafa çevirerek, kardeşinden konuşmağa yanaşmıyordu. Belliydi ki o, Rusya'nın felâketini yapmacıklı bir dille konuşabilirdi, ama kardeşi, kalbine fazla yakın olan bir şeydi; ondan üstünkörü bahsetmek istemiyor, bahsedemiyordu. Nikolay bunu fark etti. Nasıl ki, kendine has olmıyan keskin bir görüşle, onun karakterinin, büsbütün başka ve olağanüstü bir mahlûk olduğu hakkındaki kanaatini kuvvetlendiren bütün inceliklerini de fark etmişti. Nikolay da, Prensesten bahsedildiği, hattâ onu düşündüğü zaman kızarır, sıkılırdı. Fakat onun yanında kendini tamamiyle serbest hissediyor, söylemek için hazırladığı şeyleri değil, birden aklına gelen ve daima da söylenmesi uygun olan şeyleri söylüyordu.

Kısa ziyareti sırasında Nikolay, (çocuk olan her yerde daima görüldüğü gibi) sessizlik hüküm sürdüğü bir anda prens Andrey'in küçücük oğluna yanaştı; onu okşıyarak hüsar olmak isteyip istemediğini sordu. Çocuğu kolları arasına aldı, neşeyle döndürmeğe başladı, prenses Mariya'ya baktı. Onun duygulanmış, mesut ve ürkek bakışları, sevdiği adamın kolları arasındaki sevgili çocuğu takibediyordu. Nikolay bu bakışları fark etti, onların mânasını anlamış gibi memnuniyetinden kızardı, safça bir neşeyle çocuğu öpmeğe başladı.

Prens Mariya yasta olduğu için kimseye gitmiyor, Nikolay da tekrar onlara gitmeği münasip görmüyordu; fakat valinin bayanı çöpçatanlık rolüne yine devam ediyor ve prenses Mariya'nın Nikolay hakkında, Nikolay'ın prenses Mariya için söylediği hoş gidecek sözleri birinden öbürüne götürerek Rostof'un prenses Mariya ile görüşüp birbirine açılmalarında ısrar ediyordu. Bu görüşme için iki genç arasında Başpapazın evinde, âyinden önce bir buluşma tertibetti.

Rostof, prenses Mariya'ya açacağı bir şey olmadığını valinin bayanına söylemekle beraber gitmeğe de söz verdi.

Nasıl Tilsit'te Rostof herkesin iyi diye tanıdığı bir şeyin iyiliğinden şüphe etmeyi aklına getirmemişse, şimdi de, hayatını kendi bildiği şekilde tanzim etmek teşebbüsüyle, şartlara uysalca boyun eğme arasında kısa fakat samimî bir savaştan sonra ikinci yolu seçmiş ve kendisini bir yere doğru çeken (bunu hissediyordu), o karşı durulmaz kuvvete kendini teslim etmişti. Sonya'ya söz verip de prenses Mariya'ya aşk ilân etmenin kendisinin alçaklık dediği şey olacağını biliyordu. Alçaklığı hiçbir zaman yapmayacağını da biliyordu şunu da biliyordu ki (sadece bilmiyor, ruhunun derinliklerinde hissediyordu) şimdi, onu idare eden şartların ve insanların tesirine kendini kaptırmakla fena bir şey yapmak şöyle dursun, ömründe hiç yapmadığı çok ve çok önemli bir şey yapmaktadır.

Prensес Mariya ile görüşmesinden sonra, yaşayış tarzı görünüşte aynı kalmakla beraber, bütün eski zevkler onun için cazibelerini kaybetmişti, sık sık prenses Mariya'yı düşünüyordu. Fakat onu hiçbir zaman, kibar âlemlerinde karşılaştığı bütün genç kızları düşündüğü gibi, vaktiyle uzun zaman aşk ve heyecanıyle yaşadığı Sonya'yı düşündüğü gibi düşünmüyordu. Genç kızları, hemen bütün namuslu delikanlılar gibi, müstakbel bir eş olarak düşünür, onlarla evlilik hayatının bütün sahnelerini hayalinde prova ederdi: beyaz bir sabahlık, karısı semaver başında, bayanın kupa arabası, çocuklar, *maman* ve *papa*, onların analariyle münasebetleri vs. vs.; bu tahayyül ona zevk verirdi; fakat kendisiyle evlendirilmek istenen prenses Mariya'yı düşününce gelecek evlilik hayatından hiçbir zaman gözünün önüne bir şey getiremiyordu. Bunun yapmağı deneyince, biçimsiz, uydurma bir şeyler meydana geliyordu. Sadece içine bir korku giriyordu.

VII

Borodino savaşıyla ölü ve yaralı kaybımıza dair müthiş haber ve daha müthiş olan Moskova'nın kaybı haberi, Voronej'e eylülün ortalarına geldi. Kardeşinin yaralandığını ancak gazetelerden öğrenen ve ondan hiçbir haber alamıyan prenses Mariya, Nikolay'ın

duyduğuna göre (kendisi Prensesi görmemişti) onu aramağa gitmeğe hazırlanıyordu.

Borodino savaşı ve Moskova'nın terki haberini alınca Rostof'a Voronej'de her şey birdenbire, ümitsizlik, kın, intikam ve buna benzer hislerle ilgili olmaksızın, can sıkıcı, üzücü gelmeğe başladı; bir utanç, bir rahatsızlık duyuyordu. Dinlediği bütün konuşmalar yapmacık gibi geliyordu, bütün bunlar hakkında ne düşüneceğini bilmiyor, her şeyin onun için ancak yine alayda aydınlanacağını hissediyordu. Beygir satın alma işinin neticesi için acele ediyor, hizmetçilerine ve başçavuşa haksız yere ikide bir çıkıyordu.

Rostof'un hareketinden birkaç gün önce, Rus ordularının kazandığı zafer dolayısıyla Katedralde bir âyin yapılıyordu; Nikolay da âyine gitmişti. Valinin biraz gerisinde duruyor, dinî bir vekarla ve binbir türlü şeyler düşünerek âyini takibediyordu. Âyin sona erince valinin bayanı onu yanına çağırdı. Kliros'un önünde duran siyahlar giymiş bir bayanı başıyla işaret ederek:

— Prensesi gördün mü? dedi.

Nikolay, prenses Mariya'yı, şapkasının altından görünen profilinden ziyade o anda içini kaplıyan bir çekinme, korku ve merhamet hissiyle hemen tanıdı. Kendi düşüncelerine dalmış görünen prenses Mariya kiliseden çıkmadan son haçı çıkarıyordu.

Nikolay hayretle onun yüzüne bakıyordu. Bu yüz önce gördüğü yüzün aynıydı, aynı derunî, mânevi faaliyetin ifadesini taşıyordu; fakat şimdi büsbütün başka türlü aydınlanmıştı. Onda dokunaklı bir acı, bir yalvarış ve ümit ifadesi vardı. Nikolay, onun bulunduğu yerde evvelce de olduğu gibi, kendisine sokulmak için valinin bayanından tavsiye beklemeden, burada, kilisede konuşmanın yakışık alıp almayacağını düşünmeden ona yaklaştı; felâketini duyduğunu, bütün ruhiyle başsağlığı dilediğini söyledi. Prenses onun sesini duyar duymaz yüzünde birdenbire hem acısını, hem sevincini aydınlatan parlak bir ışık yandı.

— Yalnız şunu söylemek istiyorum size, Prenses, dedi, Rostof, eğer prens Andrey Nikolayeviç hayatta olmasaydı, alay komutanı olduğu için gazetelerde bu hemen ilân edilirdi.

¹ Kliros: Kilisede ilâhi söyliyenerin durduğu yüksek yer.

Prenses sözlerini anlamadan, fakat yüzündeki duygudaşlık ve ıstırap ifadesine sevinerek ona bakıyordu.

Nikolay:

— Birçok misallerini bilirim: mermi parçasının yarası (gazeteler dane yarası diyor) ya öldürücü olur, yahut aksine çok hafif olur, dedi. İyi beklemek lâzım ve ben emînim...

Prenses Mariya sözünü kesti:

— Ah, bu korkunç olurdu... diye başladı, heyecandan sözünü bitiremedi, (onun yanındaki bütün hareketleri gibi) zarıfçe bir hareketle başını eğerek minnetle ona baktı ve teyzenin arkasından yürüdü.

O günün akşamı Nikolay hiçbir yere mîsafirliğe gitmedi, at cambazlarıyla bazı hesapları bitirmek için evde kaldı. İşleri bitince bir yere gitmek için vakit artık geçmişti. Fakat yatmak için de daha erkendi, Nikolay hayatını düşünerek yalnızca uzun müddet odada bir aşağı bir yukarı gidip geldi, bu onun bindebir yaptığı bir şeydi.

Prenses Mariya Smolensk yakınında onun üzerinde iyi bir tesir bırakmıştı. O zaman Prenses böyle bambaşka şartlar içinde raslaması, annesinin de zengin bir eş olarak tam onu göstermiş olması, ilgisini bir kat daha artırmıştı. Voronej'de, ziyareti sırasında bu tesir sadece iyi olmamış, kuvvetli de olmuştu. Nikolay, bu sefer onda bulunduğu fevkalâde ahlâk güzelliğine hayran kalmıştı. Bununla beraber, yola çıkmağa hazırlanıyordu; Voronej'den ayrılmakla Prensesi görmek fırsatından mahrum kalacağına hayıflanmak, aklından bile geçmiyordu. Fakat prenses Mariya ile kilisede bugünkü karşılaşması (Nikolay bunu hissediyordu) kalbine, tahmîn ettiğinden ve kendi huzuru için arzu ettiğinden daha derin yer etmişti. Bu soluk, ince, kederli yüz, bu ışıklı bakışlar, bu yavaş, zarıf hareketler ve hele bütün çizgilerinde beliren bu derin ve yumuşak keder onu telâşa düşürüyor, ondan ilgi bekliyordu. Rostof erkeklerde yüksek mânevi bir hayat tezahürü görmeğe tahammül edemezdi, (prens Andrey'i bunun için sevmezdi) hafıfsiyen bir eda ile buna felsefe, hayalperestlik dedi; fakat prenses Mariya'da bilhassa kendisine yabancı mânevi bir âlemin bütün derinliklerini açığa vuran bu kederde, karşı durulmaz bir cazibe hissediyordu.

İçinden:

“Harikulâde bir kız herhalde! İşte tam bir melek! diyordu. Ah, neden serbest değilim, neden Sonya için acele ettim?” ve elinde olmayarak ikisi arasında bir mukayese yapıyordu: Nikolay’ın malik olmadığı ve bunun için bu kadar çok değerlendirdiği mânevi vergilerden yana biri yoksul, öbürü zengindi. Serbest olsa ne olacağını tasavvur etmeyi denedi. Ona nasıl evlenme teklif ederdi, o nasıl karısı olurdu? Hayır bunu tasavvur edemiyordu. İçine bir korku giriyor, gözlerinin önüne belirsiz, karışık birtakım şekiller geliyordu. Sonya ile kendine çoktan beri bir gelecek hayat tablosu çizmişti; bu çok basit ve açıktı, çünkü her şey önceden düşünülmüştü; Sonyan’ın her şeyini bilirdi, fakat prenses Mariya ile kendine bir gelecek tasavvur etmek imkânsızdı, çünkü onu anlamıyor, sadece seviyordu.

Sonya hakkındaki hayallerinde neşeli, eğlenceli bir şeyler vardı. Fakat prenses Mariya üzerinde düşünmek, her zaman güç, biraz da acayip oluyordu.

“Nasıl dua ediyordu!” diye hatırladı. “Bütün benliğini ibadete verdiği belliydi. Evet, bu dua, dağları harekete getiren dua; ve ben eminim ki, onun duası kabul olunacak. Neden ben kendime lâzım olan şeyler için dua etmiyorum?” diye düşündü. “Bana ne lâzım? Serbestlik, Sonya ile münasebeti kesmek. O, doğru söyledi! Valinin bayanının sözünü hatırladı, onunla evlenmemiz bahtsızlıktan başka bir şey getirmez. Karmakarışık iş. Maman için acı... işler... Karmakarışık, müthiş karışık! Hem ben onu sevmiyorum ki. Evet, gerektiği gibi sevmiyorum. Allahım! beni bu korkunç, çaresiz durumdan kurtar!” diye birdenbire duaya başladı. “Evet, dua dağları harekete getirir, ama inanmak ve çocukluğumuzda Nataşa ile karın şeker olması için dua edip de dışarı koşarak şeker olmuşmu diye karı tatığımız zamanki gibi dua etmemek gerek. Hayır, ben şimdi saçma şeyler için dua etmiyorum”, diyerek piposunu bir köşeye koydu, ellerini kavuşturup tasvirin önünde durdu. Prenses Mariya’nın hâtırasıyla duygulanmış bir halde dua etmeğe başladı, çoktan beri böyle dua etmemiştir. Lavruşka birtakım kâğıtlarla kapıdan içeri girdiği zaman gözleri yaşla dolmuş, boğazı hıçkırıklarla tıkanmıştı.

Nikolay, vaziyetini hemen değiştirerek:

— Aptal! çağırılmadan içeri ne giriyorsun! dedi.

Lavruşka uykulu bir sesle:

— Vali'den kurye geldi, dedi, size mektup var.

— Peki, iyi teşekkür ederim, hadi git!

Nikolay'a iki mektup gelmişti. Biri annesinden, öbürü Sonya'dandı. El yazılarından tanıdı ve ilk olarak Sonya'nın mektubunu açtı. Birkaç satır okur okumaz yüzü sarardı, gözleri ürkek ve sevinçli bir ifade ile açıldı..

"Hayır, bu olamaz!" diye mırıldandı.

Yerinde oturamıyordu, mektubu okuyarak odada dolaşmağa başladı. Önce mektuba çarçabuk bir göz gezdirdi, sonra bir defa, bir defa daha okudu, omuzlarını kaldırıp kollarını sallıyarak ağzı açık, gözleri bir noktaya dikilmiş olduğu halde odanın ortasında durdu. Tanrı'nın kabul edeceğinden emin olduğu biraz önceki duası yerine gelmişti; fakat Nikolay, bu, sanki görülmedik bir şeymiş, bunu beklemiyormuş ve bilhassa arzusunun bu kadar çabuk gerçekleşmesi, yalvardığı Allahın işi değil, basbayağı bir tesadüf eseri olduğunu ispat ediyormuş gibi, hayretler içindeydi.

Nikolay'ın hürriyetini bağliyan ve çözülmez görünen düğüm, Sonya'nın bu beklenmedik (Nikolay'a öyle geliyordu) sebepsiz mektubiyle çözülüyordu. Kız, son felâketli durum, Rostofların hemen hemen bütün servetlerini Moskova'da kaybetmeleri ve Nikolay'ın prenses Bolkonskaya ile evlenmesi için Kontes'in birçok defalar gösterdiği arzu, onun son zamanlardaki susuşu ve soğuk davranışı, bütün bunlar bir araya gelerek verdiği sözden onu kurtarmak, tamamiyle serbest bırakmak kararını kendisine verdiğini yazıyordu.

"Bana iyilik eden bir aile içinde ıstıraba veya geçimsizliğe sebeb olabileceğini düşünmek benim için çok acıdır," diye yazıyordu, sevgimin bir tek gayesi sevdiğim kimsenin bahtıyarlığıdır; onun için size yalvarırım, *Nicolas*, kendinizi serbest sayınız ve her şeye rağmen sizi hiç kimsenin Sonya'nız kadar sevemeyeceğine inanınız."

Her iki mektup da Troytsa'dan geliyordu. Öbür mektup Kontes'tendi. Bu mektupta Moskova'daki son günler, yola çıkış, yangın ve bütün servetin mahvoluşu tasvir ediliyordu. Bu mektupta Kontes söz arasında prens Andrey'in yaralı olarak kendileriyle birlikte yolculuk ettiğini yazıyordu. Durumu çok tehlikeliydi, fakat

şimdi doktor daha çok ümit var diyormuş. Sonya ile Nataşa hasta bakıcı gibi hizmet ediyorlarmış.

Ertesi gün Nikolay bu mektupla beraber prenses Mariya'ya gitti. Nikolay da prenses Mariya da "Nataşa ona bakıyor" sözünün ne ifade edebileceği üzerinde bir tek söz söylemediler; fakat, bu mektup Prensesle Nikolay'ı birdenbire hemen hemen bir akraba gibi birbirlerine yakınlaştırmıştı.

Ertesi gün Rostof, prenses Mariya'yı Yaroslavl'a uğurladı, birkaç gün sonra kendisi de Alaya hareket etti.

VIII

Sonyanın Nikolay'a mektubu — bu gerçekleşen duası — Troytsa'dan yazılmıştı. Yazılmasına sebep şuydu: Nikolay'ın zengin bir kızla evlenmesi fikri ihtiyar Kontes'i gittikçe daha çok meşgul ediyordu. Buna başlıca engelin Sonya olduğunu biliyordu. Sonya'nın hayatı, son zamanlarda, bilhassa Nikolay'ın Boğuçarovo'da prenses Mariya ile karşılaşmasını anlatan mektubundan sonra Kontesin evinde gittikçe zorlaşmıştı. Kontes, Sonya'ya dokunaklı ve acı tarizler için hiçbir fırsatı kaçırmıyordu.

Fakat Moskova'dan çıkmadan birkaç gün önce bütün olup bitenlerden sinirleri bozulan, heyecanlanan Kontes, Sonya'yı yanına çağırdı, azarlıyacak, emredecek yerde fedakârlık etmesini, Nikolay'la münasebetini kesmek suretiyle kendisine yapılan iyilikleri ödemesini göz yaşları dökerek rica etti.

— Bana bunun için söz vermedikçe rahat etmiyeceğim.

Sonya hüngür hüngür ağlamağa başladı, her şeyi yapacağını, her şeye hazır olduğunu söyliyerek hıçkırıklarla cevap verdi, fakat açıkça bir söz vermedi, kendisinden isteneni yapmağa içinden karar veremedi. Onu besliyen, yetiştiren ailenin saadeti için fedakârlık etmesi lâzımdı. Başkalarının saadeti için fedakârlık etmek Sonya'nın alışık olduğu bir şeydi. Evde durumu öyleydi ki kendi değerini ancak fedakârlık yolunda gösterebildirdi; fedakârlık etmeğe alışmıştı ve bunu yapmağı severdi. Evvelce bütün hareketlerinde, fedakârlıkta bulunurken değerini hem kendisinin hem de başkalarının gözünde yükselttiğini, hayatında her şeyden çok sevdiği *Nicolas*'ya daha çok lâayık olduğunu anlıyordu. Fakat şimdi yapacağı fedakârlık, fedakâr-

lığın bütün mükâfatını, hayatının bütün mânasını teşkil eden şeyden vazgeçmek olacaktı. Ömründe ilk defa olarak, ona daha çok azap vermek için iyilik eden insanlara karşı acı bir his duyuyordu; hiçbir zaman böyle bir şey denememiş olan, hiçbir zaman fedakârlıklarda bulunmak ihtiyacını duymıyan, başkalarını fedakârlıkta bulunmağa zorlayan ve yine de herkes tarafından sevilen Nataşa'ya imreniyordu. İlk defa olarak Sonya, Nikolay'a olan sakin, temiz aşkından birdenbire kaidelerden de, fazileten de, dinden de üstün ühtiraslı bir hissin nasıl yükselmeğe başladığını duydu; bu hissin tesiri altında bağımlı hayatının, ister istemez kendisine öğrettiği, umumi, belirsiz sözlerle Kontes'e cevap vererek onunla konuşmayı uzatmaktan kaçındı ve Nikolay'la görüşmeyi beklemeye, onu serbest bırakmak için değil, tersine, bu görüşmede kendini ebedî olarak onunla bağlamak için, karar verdi.

Rostofların Moskova'daki son günlerinin telâş ve dehşeti, Sonya'yı ezen acı düşünceleri unutturmuştu. Bu düşüncelerden kaçıp gündelik işlerde bir kurtuluş yolu bulduğuna memnundu. Fakat prens Andrey'in kendi evlerinde bulunduğunu öğrenince, ona ve Nataşa'ya karşı duyduğu içten merhamete rağmen, Nicolas ile ayrılmasını Tanrının istemediğini düşünerek sevinçli ve bâtil bir hisse kapıldı. Nataşa'nın yalnız prens Andrey'i sevdiğini, onu her zaman ve hâlâ sevdiğini biliyordu. Biliyordu ki bu korkunç şartlar içinde onlar bir araya gelince yeniden birbirlerini sevecekler ve o zaman aralarında kurulacak akrabalık dolayısıyla Nikolay, prenses Mariya ile evlenemeyecektir. Son günlerde ve yolculuğun ilk zamanlarında geçen hâdiselerin dehşetine rağmen, kendi şahsi işlerine Tanrının karıştığına inanmaktan gelen bu his onu sevindirmişti.

Rostoflar yolculuklarının ilk gününde Troytsa manastırında konakladılar.

Manastır otelinde Rostoflara üç büyük oda ayrılmıştı. Odanın birini prens Andrey işgal ediyordu. Yaralı o gün çok iyi idi. Nataşa, yanındaydı. Bitişik odada Kont'la Kontes eski bildiklerini, başışçı¹ larını ziyarete gelen manastır başpapazıyla saygılı saygılı konuşuyorlardı. Sonya da orada idi. Prens Andrey'le Nataşa'nın ne konuştukları merakı onu kemiriyordu. Kapının arkasından ses-

¹ Başışçı: Vahip.

lerini duyuyordu. Prens Andrey'in yattığı odanın kapısı açıldı. Nataşa telâşlı bir yüzle dışarı çıktı, kalkıp onu karşılayan ve geniş yerini sağ eliyle tutan papazı fark etmeksizin Sonya'ya yaklaştı, elini tuttu.

Kontes:

— Nataşa, ne oluyorsun? Buraya gel, dedi.

Nataşa papazın hayır duasını almak için yaklaştı, papaz ona Tanrının ve Onun aziz kulunun inayetine sığınması öğüdünü verdi.

Papaz çıkar çıkmaz Nataşa dostunun koluna girdi, onu boş odaya götürdü.

— Sonya ne dersin? yaşıyacak değil mi? dedi Sonya, ben ne kadar bahtiyarım ve ne kadar bahtsızım! Sonya, kuzum, her şey eskisi gibi şimdi. Yeter ki o yaşasın, ama hayır... çünkü... çünkü... Nataşa hüngür hüngür ağlamağa başladı.

— Evet! Bunu biliyordum! Hamdolsun, dedi Sonya. Yaşıyacak

Sonya, dostunun korkusuyla, acısıyla ve kimsese söylemediği düşünceleriyle daha az teşlâşlı değildi. Hıçkırığa hıçkırığa ağlıyarak Nataşa'yı öptü. "Yeter ki o yaşasın!" diye düşündü. İki dost bir müddet ağladıktan, konuştuktan ve göz yaşlarını sildikten sonra prens Andrey'in kapısına yaklaştılar. Nataşa, ihtiyatla kapıyı açtı, içeri baktı. Sonya yarı açık kapının önünde, onun yanında duruyordu.

Prens Andrey sırtını üç yastığa dayamış yatıyordu. Solgun yüzü sakindi, gözleri kapalıydı, muntazam nefes aldığı belliydi.

Sonya birdenbire:

— Ah, Nataşa! diye kuzin'inin kolunu yakalayıp âdeta bağırarak kapıdan geri çekildi.

— Ne var? Ne var diye Nataşa sordu.

Sonya ürkmüş ve ciddî bir yüzle:

— Bu, haniya, o yok mu, şey... dedi.

Nataşa kapıyı yavaşça kapadı, kendisine söylenilen sözleri anlamaksızın Sonya ile pencereye doğru çekildi.

Sonya ürkmüş ve ciddî bir yüzle:

— Hatırlıyor musun? dedi, senin için aynaya baktığımı ha-

¹ Sonya bir ayna falını hatırlatıyor.

tırılıyor musun... Otradnoye'de Noel yortusunda... ne gördüğümü hatırlıyor musun'?...

Nataşa gözlerini iyice açtı, Sonya'nın o zaman yatar vaziyette gördüğü prens Andrey hakkında söyledilerini bulanık bir şekilde hatırladı:

— Evet, evet! dedi.

— Hatırlıyor musun? — diye Sonya devam ediyordu. — O zaman görmüş, sana, Dunyaşa'ya ve herkese söylemiştim. Onu yatakta yatar görmüştüm, — tafsîlâtını anlatırken parmağı kalkık eliyle jestler yapıyordu, — gözlerini kapamıştı, tam şimdiki gibi pembe bir yorganla örtülü idi, kollarını kavuşturmuştu. — Sonya şimdi gördüklerini anlatırken bunları o zaman gördüğüne daha çok inanıyordu. O zaman bir şey görmemiş, aklına gelen şeyleri görmüş gibi anlatmıştı fakat o zaman uydurduğu şeyler ona her hâtıra kadar gerçek gibi geliyordu. O zaman, kendisine baktığını, gülümsediğini, üstü kırmızı bir şeyle örtülü bulunduğunu söylemişti, bunu hatırlıyordu, ama iyice kavıydı ki üstünde pembe, evet, pembe bir yorgan olduğunu gözleri nin kapalı bulunduğunu daha o zaman söylemiş ve görmüştü.

— Evet, evet, pembe bir yorgandı, dedi Nataşa. Şimdi o da Sonya'nın pembe yorgan dediğini hatırlıyor ve kehanetin asıl fevkalâdeliğini, esrarengizliğini burada görüyordu.

Dalgın dalgın:

— Ama bunun mânası ne? diye ilâve etti.

Sonya başını elleriyle kavrıyarak:

— Ah, bilmıyorum; ne görülmemiş şeyler bütün bunlar, dedi.

Birkaç dakika sonra prens Andrey zili çaldı, Nataşa yanına girdi; Sonya pencerenin önünde kaldı, binde bir duygu bir heyecan ve teessür içinde olup bitenlerin fevkalâdeliğini düşünüyordu.

O gün orduya mektup yollamak fırsatı çıkmıştı; Kontes oğluna mektup yazıyordu.

Yeğeni yanından geçerken başını mektuptan kaldırarak;

— Sonya, dedi ve yavaş, titrek bir sesle ilâve etti: Nikolay'a mektup yazmıyor musun?

Sonya, Kontes'in bu sözle bütün söylemek istediklerini gözlükleri ardından bakan yorgun gözlerinden okumuştı. Bu bakışlarda

hem bir yalvarış, hem reddedilmek korkusu, hem ricada bulunmak gerektiğinden ötürü bir utanma ve reddedilmek ihtimaline karşı barışmaz bir kine hazırlanma ifadesi vardı.

Sonya Kontes'e yaklaştı, diz çökerek elini öptü.

— Şimdi yazacağım, *maman*, dedi.

Sonya, o gün bütün olup bitenlerin, bilhassa biraz önce esrarlı bir surette çıkan falın tesiriyle yumuşamış, heyecanlanmış, rikkate gelmişti. Şimdi, Nataşa'nın prens Andrey'le yeniden münasebet kurması dolayısıyla Nikolay'ın prenses Mariya ile evlenemeyeceğini düşünürken sevdiği ve alışmış olduğu o fedakârlık duygusunun geri geldiğini sevinçle hissediyordu. Gözlerinde yaşlarla ve âlicenapça bir harekette bulunduğunu idraktan gelen bir sevinçle kadife, siyah gözlerini dumanlandıran göz yaşlarını silmek için birkaç defa durarak, Nikolay'ı hayrete düşüren o dokunaklı mektubu yazdı.

IX

Piyer'in götürüldüğü askerî cezaevinde kendisini teslim alan subaylar ve erler ona düşmanca, bununla beraber saygıyla muamele ediyorlardı. Ona karşı münasebetlerinde hâlâ, kim olduğu üzerinde hem bir şüphe (çok önemli bir adam mıydı acaba) hem kendisiyle mücadeleleri henüz yeni olduğu için bir düşmanlık hissediliyordu.

Fakat ertesi sabah nöbetçiler değişince Piyer, yeni nöbetçiler için -subaylar ve erler için- onu yakalayanlarca taşıdığı önemi artık taşımadığını hissetti. Gerçekten de ertesi günkü nöbetçiler, köylü kaftanı giyen bu uzun boylu ve şişman adamı karşılarında artık yağmacı ile ve muhafız erleriyle o kadar yaman döğüşen, çocuğu kurtarmak için okkalı lâf eden o enerjik adam olarak değil, sadece yüksek komutanlığın emriyle nedense hapsedilen esir Ruslar'ın 17ncisi olarak görüyorlardı. Piyer'de bir özellik varsa o da ancak onun korkusuz, dalgın, düşünceli tavırları, Fransızları hayrete düşürecek derecede iyi konuştuğu Fransızcasıydı. Buna rağmen, işgal ettiği ayrı oda bir subaya lâzım olduğu için o gün Piyer, yakalanan diğer şüpheli kimselerle bir araya konuldu.

Piyer'le birlikte tutuk bulunan Ruslar'ın hepsi de en aşağı tabakadan insanlardı. Piyer'in bir bey olduğunu, Fransızca da

konuştuğunu öğrenince ondan büsbütün çekinmeğe başladılar. Piyer kendisiyle nasıl alay ettiklerini üzülerək işitiyordu.

Piyer, ertesi günün akşamı, bütün bu tutukların (ihtimal bu arada kendisini de) kundakçılık suçu ile yargılanacaklarını öğrendi. Üçüncü gün Piyer'i diğerleriyle birlikte beyaz bıyıklı bir Fransız generaliyle iki albayın ve pazubentli diğer Fransızların bulunduğu bir eve götürdüler. Piyer'e, diğerleriyle beraber, umumiyetle sorulduğu gibi, sözde beşer zaıflarını aşan bir açıklık ve keskinlikle, kim olduğu, nerede yakalandığı, oraya ne maksatla ve ilh... yolunda sualler soruldu.

Bu sualler mahkemelerde sorulan bütün sualler gibi, işin asıl özünü bırakarak ve bunun meydana konması imkânını ortadan kaldırarak sadece yargıçların sanığı arzu edilen hedefe, yani ithama götürecek cevapların akacağı oluğu yerleştirme gayesini taşıyordu. İthamın gayesine uymıyan bir şey söylemeğe başladı mı oluğu alıyorlar, su istediği yere akıyordu. Bundan başka Piyer, bütün sanıkların mahkemelerde uğradıkları şeye, şaşkınlığa uğramıştı: Bütün bu suallerin kendisine neden sorulduğunu anlamıyordu. Oluk hilesinin sırf hoş görünmek için veya nezaket olsun diye kullanıldığını hissediyordu. Bu insanların hâkimiyeti altında bulunduğunu, onu ancak kuvvetin buraya getirdiğini, suallere cevap istemek hakkını ancak kuvvetin onlara verdiğini, bu toplantının biricik gayesinin kendisini suçlandırmaktan ibaret olduğunu biliyordu. Bunun için kuvvet ve suçlandırma arzusu olduktan sonra hilelere ve mahkemeye lüzum yoktu. Bütün cevapların suçluluğa götüreceği besbelliydi. Onu yakaladıkları zaman ne ile meşgul olduğu sualine Piyer, cevap vererek biraz trajik bir eda ile, "bir çocuğu, *qu'il avait sauvé des flammes*", ana ve babasına götürmekte olduğunu" söyledi. Yağmacı ile niçin kavga ettiği sualine verdiği cevapta Piyer, "bir kadını müdafaa ettiğini, te-cavüze uğrıyan bir kadını müdafaa her insanın vazifesi..." sözünü kestiler: Bu zabta geçmedi, şahitler kendisini alevler içindeki evin avlusunda görmüşlerdi, burada ne aradığı soruldu. Moskova'da neler olduğunu görmeğe gittiğini söyledi. Yine sözünü kestiler: ona nereye gittiği sorulmuyor, yangının yanında ne aradığı soruluyordu. Ce-

¹ Alevler içinden kurtardığı:

vap vermek istemediğini söylediği ilk sual tekrar edilerek kim olduğu soruldu. Verdiği cevapta yine söyleyemeyeceğini tekrar etti.

Beyaz bıyıklı, kırmızı yüzlü general sert sert :

— Yazınız, bu fena çok fena, dedi.

Dördüncü gün yangınlar Zubovo tabyasında başlamıştı.

13 kişi ile birlikte Piyer'i Kırmskiy Brod'a, bir tacirin arabasına hangarına götürdüler. Sokaklardan geçerken Piyer, bütün şehrin üstünü kaplamış gibi görünen dumandan nefes alamıyordu. Her tarafta yangınlar görünüyordu. Piyer o zaman felâketin önemini daha anlamıyor, bu manzarayı dehşetle seyrediyordu.

Kırmskiy Brod' da bir evin araba hangarında Piyer dört gün daha kaldı ve bu dört günde, buradaki bütün tutukların her gün mareşalin kararını beklediklerini Fransız askerlerinin konuşmalarından öğrendi. Hangi mareşal olduğunu Piyer askerlerden öğrenemedi. Asker için, besbelli, mareşal, iktidarın yüksek ve biraz esrarengiz bir halkasıydı.

Esirlerin ikinci defa sorguya götürüldükleri 8 eylül gününe kadar geçen bu ilk günler Piyer'in en acı günleriydi.

X

8 eylülde hangara esirlerin yanına, nöbetçilerin gösterdikleri saygıdan anlaşıldığına göre, çok önemli bir subay girdi. Herhalde bir kurmay olan bu subay, elinde bir liste ile Rus'ların yoklamasını yaparak Piyer'in adım da *Celui qui n'avoue pas son nom*¹ diye okudu. Kayıtsız ve gevşek bir eda ile bütün esirleri süzerek mareşalin huzuruna çıkarmadan önce uygun bir kıyafete sokulmalarını nöbetçi subayına emretti. Bir saat sonra bir bölük asker geldi, Piyer diğer 13 kişi ile Bakireler meydanına sevk edildi. Hava açıktı, yağmurdan sonra güneş açılmıştı. Gökyüzünde olağanüstü bir berraklık vardı. Duman, Zubovo tabyası askerî cezaevinden Piyer'in sevk edildiği zamanki gibi yere doğru yayılmıyor, açık havada sütun halinde yükseliyordu. Yangın alevleri bir yerde

¹ Kırım geçidi.

² İsmi söylemeyen.

görünmüyordu, fakat her taraftan duman sütunları yükseliyordu; bütün Moskova, Piyer'in görebildiği her yer bir yangın yerinden ibaretti. Her tarafta, ocakları ve bacalarıyla boş arsalar ve arasıra kârgir binaların etrafı yanmış duvarları görünüyordu. Piyer yangın yerlerine dikkatle bakıyor, şehrin iyi bildiği mahallelerini tanııyordu. Şurada burada yangından kurtulmuş kiliseler görünüyordu. Harap olmyan Kreml'n, kuleleri ve Büyük İvan'ı ile uzaktan patlıyordu. Novodeviçi manastırının kubbesi yakından neşeli neşeli parıltıyor ve oradan gelen çan seslerinde başka bir çınlama iştiliyordu. Bu çan sesleri Piyer'e pazar gününü, İsa'nın doğum yortusunu hatırlattı. Fakat bu bayramı kutlıyacak kimseler görünmüyordu. Her yer harabe ve yangın yeriidi; Rus halkından yalnız, Fransız'ları görünce saklanan üstü başı yırtık, ürkek tavırlı tektük insanlara raslanıyordu.

Belliydi ki, Rus yuvası bozulmuş, yok edilmişti; fakat yok edilen bu Rus yaşayış düzeninin arkasından, bu harap yuvanın üstünde büsbütün başka, ama sert bir Fransız düzeninin kurulduğunu Piyer şuursuz olarak hissediyordu. Bunu, düzgün saflar halinde ilerliyerek ona ve diğer suçlu arkadaşlarına muhafızlık eden güler yüzlü, neşeli askerlerin halinden, tavırlarından hissediyordu; bunu, bir askerin idare ettiği iki atlı bir kaleska ile karşıdan gelen önemli bir Fransız memurunun tavrından hissediyordu. Bunu, bir alay bandosunun meydanın sol tarafından gelen neşeli sesinden hissediyordu; bunu bilhassa, bu sabah gelen Fransız subayının yüksek sesle esirlerin adlarını okuduğu listeden hissetmiş ve anlamıştı. Piyer, basit erler tarafından yakalanmış, bir sürü başka insanlarla dolu bir yere sonra başka yere nakledilmişti. Onu unutabilirler, başkalarıyla karıştırabilirlerdi. Ama hayır: sorguda verdiği cevaplar *Celui qui n'avoue pas son nom* adıyla ona geri verilmişlerdi. Piyer'e korkunç gelen bu adla şimdi o bir yere götürülmekte, geri kalan bütün diğer esirlerin ve onun gereken kimseler olduklarını, gereken yere sevk edildiklerini muhafızlarının yüzleri tam bir emniyetle ifade etmekteydi. Piyer kendini, bilmediği, fakat iyi işliyen bir makinenin çarkları arasına düşmüş önemsiz bir yonga hissediyordu.

Onu diğer suçlularla birlikte Bakireler meydanının sağ tarafında manastıra yakın, geniş bir bahçesi olan büyük ve beyaz bir eve götürdüler. Burası, eskiden Piyer'in sık sık gittiği bir yer, prens

Şerbatof'un eviydi; askerlerin konuşmalarından öğrendiğine göre şimdi burada Mareşal Dük Ekmühl oturuyordu.

Onları dış kapıya doğru götürdüler ve birer birer içeri almalı başladılar. Piyer'i altıncı olarak içeri aldılar. Yabancı olmadığı camlı galeriden, sofadan, dışodadan, geçirip kapısında yaver duran alçak tavanlı, uzun bir çalışma odasına götürdüler.

Davout, burnunun üstünde gözlüklerle odanın nihayetindeki bir masanın başında oturuyordu. Piyer yanına yaklaştı. Davout gözlerini indirmiş, önünde duran bir kâğıdı inceliyordu. Başını kaldırmadan, yavaşça sordu: "*Qui êtes vous?*"

Piyer, söz söylemeğe takati olmadığı için susuyordu. Davout, Piyer için herhangi bir Fransız generali değildi; onun için Davout gaddarlığı ile tanınmış bir adamdı. Bir müddet sabretmeye, beklemeğe razı olmuş sert bir öğretmeni andıran Davout'nun soğuk yüzüne bakarken Piyer, geçiktiği her sarfienin hayatına mal olabileceğini hissediyordu; fakat ne söyleyeceğini bilmiyordu. İlk sorguda söylediği şeyi söylemeğe cesareti yoktu. Adını, sanını açığa vurması hem tehlikeli, hem utanılacak bir şeydi. Piyer susuyordu. Fakat onun bir karar vermesine vakit kalmadan Davout başını doğrulttu, gözlüğünü alına kaldırdı, gözlerini kırıştırdı, dikkatle Piyer'e baktı.

Besbelli Piyer'i korkutmak için ölçülü, soğuk bir sesle:

— Bu adamı ben tanıyorum dedi.

Önce Piyer'in sırtında dolaşan bir soğukluk, bir mengene gibi başını kavradı.

— *Mon Général, vous ne pouvez pas me connaître, je ne vous ai jamais vu*¹...

Davout, Piyer'in odada fark etmediği başka bir generale dönerek:

— *C'est espion Russe*², diyerek Piyer'in sözünü kesti.

Davout, başını öteye çevirdi. Piyer birden gürliyen bir sesle söze başladı:

— *Non, monseigneur* — Davout'nun Dük olduğunu birdenbire hatırlatmıştı. — *Non, monseigneur, vous n'avez pas pu me connaître. Je suis un officer militionnaire et je n'ai pas quitté Moscou*³.....

¹ Kimsiniz?

² Generalim, beni tanıyamazsınız, ben sizi hiç görmedim....

³ Bu bir Rus casusu.

² Hayır, asaletmaap, beni tanımış olamazsınız. Ben bir milis subayıyım ve Moskovayı terk etmedim.

Davout:

— *Votre nom*¹ diye tekrarladı.

— Besouhof².

— *Qu'est ce qui me prouvera que vous ne mentez pas*³?

Piyer güceniklik ifade etmiyen, fakat yalvaran bir sesle:

— *Monseigneur*! diye bağırdı.

Davout gözlerini kaldırdı, dikkatle Piyer'e baktı. Birkaç saniye birbirlerine bakıştılar ve işte bu bakışma Piyer'i kuratdı. Bu bakışlarla, bütün harb ve mahkeme şartlarına rağmen, bu iki adam arasında insanca bir münasebet kuruldu. Bu bir an içinde ikisi de bulanık olarak sayısız şeyler hissetmişler, ikisi de insanlığın çocuğu, kardeş olduklarını anlamışlardı.

İnsan işlerinin, hayatın numaralarla adlandırıldığı listesinden başını kaldıran Davout için ilk bakışta Piyer sadece bir önemsiz nokta idi; hiçbir vicdan rahatsızlığı hissetmeden onu kurşuna dizdirebilirdi; fakat şimdi onu bir insan olarak görüyordu. Bir an düşündü.

Soğuk bir tavırla.

— *Comment me prouverez vous la vérité de ce que vous me dites*⁴? dedi.

Piyer Ramballe'ı hatırladı, onun alayını, soyadını, evin bulunduğu sokağı söyledi.

— *Vous n'êtes pas que vous dites*⁵, dedi Davout.

Piyer kesik ve titrek bir sesle iddiasının doğruluğunu ispat için deliller ileri sürmeğe başladı.

Fakat bu sırada yaver içeri girdi, Davout'ya bir şeyler söyledi.

Yaverin verdiği haber üzerine birdenbire Davout'nun yüzü ışıladı, ceketini iliklemeye koyuldu. Piyer'i büsbütün unutmuşa benziyordu.

¹ Adınız?

² Bezuhof.

³ Yalan söylemediğinizi bana kim ispat edecek?

⁴ Doğru söylediğinizi bana nasıl ispat edersiniz?

⁵ Siz söylediğiniz adam değilsiniz.

Yaver ona esiri hatırlatınca kaşlarını çatı, başıyla Piyer'i işaret ederek götürülmesini söyledi. Fakat nereye götürülecekti? Gerisingeri barakaya mı, yoksa — Bakireler meydanından geçerlerken arkadaşlarının ona gösterdiği — hazırlanan idam yerine mi? Piyer bunu bilmiyordu.

Başını çevirdi, yaverın bir şeyler sorduğunu gördü.

— *Oui, sans doute!* dedi Davout. Fakat bu "evet" niçindi? Piyer bilmiyordu.

Piyer ne kadar gittiğini ve nereye gittiğini hatırlamıyordu. Tamamiyle şuursuz, aptallaşmış bir halde, etrafında bir şey görmeden başkalarıyla beraber ayaklarını hareket ettirdi, herkes durunca o da durdu. Bütün bu müddet içinde zihninde bir tek düşünce vardı: onu idama mahkûm eden kimdi peki? Komisyonunda onu sorguya çekenler değildi: onlardan hiçbirini bunu istemez ve görünüşe göre bunu yapamazdı. Bu, ona öyle insanca bakışlarla bakan Davout da değildi. Bir dakika daha geçse fena bir şey yaptıklarını Davout anlıyacaktı; fakat içeri giren yaver bu bir dakikaya engel olmuştu. Bu yaver de herhalde fena bir şey istememişti. Ama, içeri girmiyebilirdi. Onu bütün hâturalarıyla, arzularıya, emelleriyle, düşünceleriyle birlikte idam etmek, öldürmek, hayattan mahrum etmek isteyen kimdi peki? Bunu yapan kimdi? Bunun kimse olmadığını Piyer hissediyordu.

Kabahat düzende, durumun şeklindeydi.

Düzen onu öldürüyor, hayattan, her şeyden mahrum ediyor, onu yok ediyordu.

XI

Prens Şerbatof'un evinden esirleri doğruca Bakireler meydanından aşağı, Devîçi manastırından sola doğru götürerek, içinde dikili bir direk bulunan bir sebze bahçesine soktular. Direğin ötesinde yeni kazılmış büyük bir çukur görünüyordu; çukurun ve direğin yanında yarım daire şeklinde büyük bir kalabalık vardı. Kalabalığın az bir kısmı Rus'lar, çoğunu da Napolyon'un sıra di-

¹ Evet, şüphesiz!

şındaki askerleri; çeşit çeşit üniformalar giyen Alman'lar, İtalyan'lar, Fransız'lar teşkil etmekteydi. Direğin sağında ve solunda mavi üniformalı, kırmızı apoletli, tozluklu ve tolgalı iki dizli Fransız askeri duruyordu.

Suçluları liste sırasına göre (Piyer altıncı idi) sıraya dizdiler; direğin yanına götürdüler. Birdenbire iki taraftan da birkaç trampete sesi duyuldu; Piyer sanki bu sesle birlikte ruhunun yarısının kopup gittiğini hissetti. Düşünmek, muhakeme etmek kabiliyetini kaybetmişti, sadece görebiliyor, işitebiliyordu. Bir tek arzusu vardı: ne olacaksa çabuk olsa. Arkadaşlarına dönüp baktı, onları dikkatle süzdü.

En baştaki iki kişi saçları dibinden kesilmiş iki mahkûmdu. Biri uzun boylu, zayıftı; öbürü esmer, kalı, adalı vücutlu, yaşlı burunluydu. Üçüncüsü, 45 yaşlarında saçları ağarmağa yüz tutmuş, etine dolgun, iyi beslenmiş bir hizmetçiydi. Dördüncüsü kumral tahta sakallı, kara gözlü, çok yakışıklı bir köylüydü. Beşincisi sarı, zayıf, ufak tefek, hırka giymiş 18 yaşlarında bir fabrika işçisiydi.

Piyer, "bırer bırer mı, ikışer ikışer mı kurşuna dizsek" diye Fransız'ların müzakere ettiklerini duydu. "İkışer ikışer" diye üstubay soğuk ve sakin bir eda ile cevap verdi. Askerlerin saflarında bir kımıldanma oldu; herkesin acele ettiği görülüyor, fakat herkesin anlayacağı bir işi yapmak için acele edildiği gibi değil, zarurî olan, fakat hoş olmıyan, anlaşılmaz bir işi bitirmek isteyen ıpsanlar gibi acele ediyorlardı.

Pazubentli bir Fransız memuru, suçlular dizisinin sağ tarafından yaklaştı, kararı Rusça ve Fransızca olarak okudu.

Sonra dört Fransız, suçlulara yaklaştı, subayın bir işaretiyle başta duran iki mahkûmu yakaladılar. Mahkûmlar direğe yaklaşarak durdular; torbalar getirilirken, yaklaşan avcıya bakan yaralı bir hayvan gibi, sessizce etraflarına bakınıyorlardı. Biri durmadan haç çıkarıyor, öbürü sırtını kaşıyor, dudaklarını gülümser gibi oynatıyordu. Askerler acele acele onların gözlerini sarmağa, torbaları boyunlarına geçirmeğe ve onları direğe bağlamağa koyuldular.

Silâhlı 12 nişancı erî ölçülü, sert adımlarla saflardan dışarı çıkıp direğe sekiz adım kala durdular. Piyer, olacak şeyi görmemek için başını öteye çevirdi. Birdenbire, Piyer'e en korkunç gök gürültülerinden daha şiddetli gelen bir çatırdı ve gürültü duyuldu. Etrafta

bir duman yayıldı; Fransız'lar, sararmış yüzlerle ve titriyen ellerle çukurun başında bir şeyler yapıyorlardı. Diğer iki kişiyi götürdüler. Bu iki mahkûm da boş yere, sessizce, imdat istiyerek ve belli ki ne olacağını anlamıyarak, buna inanmıyarak, herkese aynı şekilde, aynı gözlerle bakıyorlardı. İnanamıyorlardı, çünkü hayatın kendileri için ne olduğunu yalnız onlar biliyor, onun kendilerinden alınabileceğini anlamıyor, buna inanmıyorlardı.

Piyer, bakmamak için başını öteye çevirdi; yeniden korkunç bir patlama kulaklarını çınlattı; bu seslerle birlikte bir duman, bir kan ve direğin yanında titriyen elleriyle birbirlerini iterek yine bir şeyler yapan Fransız'ların ürkmüş yüzlerini gördü. Piyer güçlükle nefes alarak "bu ne?" diye sorar gibi etrafına bakındı. Onun bakışlarıyla karşılaşan bütün gözlerde aynı sual vardı.

Bütün Rus'ların, Fransız askerlerinin ve subayların yüzlerinde, istisnasız bütün yüzlerde kendi içindeki korkunun, dehşetin ve mücadelenin aynını okudu. "Bunu kim yapıyor peki? Hepsi de benim gibi ıstırap çekiyor. Kim yapıyor? Kim?" diye içinde bir sual bir anda parlayıp söndü.

— *Tirailleurs du 86-me, en avant!* diye birisi bağırdı. Piyer'in yanında duran beşinciye tek olarak götürdüler. Piyer kendisinin kurtulduğunu, onun ve bütün diğer geri kalanların buraya sadece idamda hazır bulunsunlar diye getirildiklerini anlamadı. Durmadan artan bir korku ile bir sevinç, bir ferahlık hissetmeksizin ne oluyor diye bakıyordu. Beşinci, hırkalı fabrika işçisiydi. Kendisine dokunulur dokunulmaz dehşetle irkildi, Piyer'e sarıldı (Piyer silkinierek ondan kurtuldu) fabrika işçisi yürüyemiyordu, koltuklarına girerek onu sürüklediler; o bağırarak bir şeyler söylüyordu. Direğin yanına götürülünce birdenbire sustu. Sanki bidenbire bir şeyler anlamıştı. Bağışmanın beyhude olacağını mı, insanların kendisini öldürmelerinin imkânsız bulunduğunu mu anlamıştı, her ne hal ise, direğin dibinde durdu, diğerleri gibi gözlerinin bağlanmasını beklemeğe, yaralı bir hayvan gibi ateş saçan gözlerle etrafına bakınmağa başladı.

Piyer artık başını öteye çeviremiyor; gözlerini kapadı. Bu beşinci cinayette onun ve bütün kalabalığın merak ve heyecanı en

yüksek derecesini bulmuştu. Diğerleri gibi bu beşinci de sakın görünüyordu; hırkasına sarılmış, çıplak ayaklarının biriyle ötekini kaşıyordu.

Gözleri bağlanırken ensesine batan düğümü kendisi düzeltti; sonra onu kanlı direğe dayadıkları zaman, kendini arkaya verdi, bu durumda rahat edemediği için doğruldu, ayaklarını bir hizaya getirerek rahatça arkaya yaslandı. Piyer gözlerini ondan ayırmıyor, en küçük bir hareketini kaçırmıyordu.

Herhalde bir kumanda duyulmuş olacaktı; kumandadan sonra sekiz tüfek sesi birden yükselmiş olsa gerekti. Fakat Piyer, sonraları bütün gayretlerine rağmen, küçücük bir tüfek sesi duyduğunu hatırlamıyordu. O yalnız, işçinin nedense birdenbire kendini iplere koyverdiğini, iki yerde kan belirdiğini, sarkan vücudun ağırlığı ile iplerin gevşediğini, işçinin tabii olmıyan bir şekilde başını eğdiğini, ayağını büküp çöktüğünü görmüştü. Piyer direğe doğru koştu, onu kimse tutmadı. Ürkmüş, benizleri sararmış insanlar, işçinin etrafında bir şeyler yapıyorlardı. İpleri çözerken yaşlı, palabıyık bir Fransızın alt çenesi titriyordu. Ceset düştü. Askerler şaşkın şaşkın, telâşlı telâşlı onu direğin arkasına sürüklediler ve çukura itmeğe başladılar.

Cinayetlerinin izlerini bir an evvel kaybetmeleri gereken caniler olduklarını hepsi de, pek iyi biliyordu.

Piyer çukura bir göz attı, orada işçinin dizleri yukarı kalkık, başına yakın bir durumda ve bir omuzu öbüründen yukarda olarak yattığını gördü. Bu omuz, ürpermelerle ve ölkülü bir şekilde inip kalkıyordu. Fakat artık kürekler bütün cesedi toprakla örtmüşlerdi. Askerlerden biri geri dönmesi için Piyer'e öfkeyle, hiddetle acı acı bağııyordu. Fakat Piyer söylenileni anlamıyor, direğin dibinde duruyordu; onu kimse oradan kovmuyordu.

Çukur tamamıyla dolunca bir kumanda yükseldi. Piyer'i yerine götürdüler; direğin iki tarafında saf halinde duran Fransız askerleri yarım dönüş yaparak düzgün adımlarla direğin yanından geçmeğe başladılar. Dairenin ortasında duran 24 kişi, bölük yanlarından geçerken, boşalmış tüfeklerle koşar adım yerlerine geçtiler.

Piyer şimdi mânasız bakışlarla, daireden ikişer ikişer koşan bu nişancılara bakıyordu. Bir kişiden başka hepsi bölüklere katıldılar. Benzi ölü gibi sarı, tolgası arkaya yıkık genç bir asker, tüfeğini in-

dirmiş, hâlâ çukurun karşısında ateş ettiği yerde duruyordu. Ayakta durabilmek için kâh ileri, kâh geri birkaç adım atarak bir sarhoş gibi sallanıyordu. İhtiyar bir asker, bir erbaş, saflardan çıkıp koştu, genç askeri omuzlarından yakalılarak bölüğe sürükledi. Rus ve Fransız kalabalığı dağılmağa başladı. Hep sessiz ve başları eğilmiş yürüyorlardı.

Fransızlardan biri:

— *Ça leur apprendra à incendier¹*, dedi.

Piyer ona baktı, bunun yapılan işten ötürü bir teselli arıyan, fakat bulamıyan bir asker olduğunu gördü. Başladığı sözü bitirmeden elini salladı ve yürüdü.

XII

İdamdan sonra Piyer'i diğer sanıklardan ayırdılar, haraç, kirletilmiş bir kilisede yalnız bıraktılar.

İkinci üzeri nöbetçi çavuşu iki erle kiliseye girdi, affedildiğini, şimdi harb esirleri barakasına geçeceğini Piyere bildirdi. Piyer, kendisine ne söylendiğini anlamadan kalktı, askerleri takibetti. Onu, meydanın üst tarafında yanık tahtalardan, kütüklerden, padavradan yapılmış barakaların bir tanesine soktular. Karanlıkta yirmi kadar çeşitli insan Piyer'in etrafını sardı. Piyer, kim olduklarını, orada ne aradıklarını, kendisinden ne istediklerini anlamadan onlara bakıyordu. Kendisine söylenen sözleri duyuyor, fakat onlardan bir şey çıkaramıyor, mânalarını anlamıyordu. Sorulanlara cevap veriyor, fakat kendisini kimin dinlediğini, verdiği cevapların nasıl anlaşılacağını düşünmüyordu. Yüzlere, biçimlere bakıyor, hepsi ona aynı şekilde mânasız geliyordu.

Arzularına aykırı olarak insanların işledikleri bu korkunç cinayeti gördüğü andan beri sanki Piyer'in ruhunda her şeyi tutan, her şeye can veren zemberek birdenbire kopmuş, içinde ne varsa dökülüp şekilsiz bir çöp yığını haline gelmişti. Kendisi farkında değildi ama, kâinatın ahengine, insanlığa, kendine ve Tanrıya imanı silinip gitmişti. Eskiden de Piyer'e bu hal olmuştu, fakat hiçbir zaman böyle kuvvetli olmamıştı. Eskiden Piyer'de bu çeşit şüpheler

¹ — Bu onlara kundakçılık etmeği öğretir,

uyanmıştı, ama o zaman bunların kaynağı kendi suuydu. Piyer o zaman bu ümitsizlikten, bu şüphelerden kurtuluşun kendi elinde olduğunu ruhunun derinliklerinde hissedirdi. Fakat şimdi o, dünyanın batmasının, geride mânasız bir harabeden başka bir şey kalmasının kendi suçu olmadığını hissediyordu. Hissediyordu ki hayata inanışa dönmek kendi iktidarında değildir.

Karanlıkta erafına adamlar toplanmıştı: herhalde kendisindeki bir şey onları çok ilgilendirmişti. Ona bir şeyler anlattılar, sualler sordular, sonra bir yere götürdüler. Nihayet kendini, dört bir taraftan konuşan, gülüşen birtakım insanlarla barakanın bir köşesinde buldu.

Karşı köşeden bir ses duyuldu. "İşte kardeşlerim... O Prens ki" (ki'yi bilhassa vurgulamıştı)...

Piyer sessiz ve hareketsiz bir halde duvarın dibinde samanların üstüne oturmuş, gözlerini bir açıp bir kapıyordu. Fakat gözlerini kapayınca karşısına yine fabrika işçisinin korkunç, bilhassa saflığı ile korkunç yüzünü ve iradeleri ellerinde olmiyan katillerin endişeden ötürü daha korkunç bir şekil alan yüzlerini gördü. Tekrar gözlerini açtı, mânasız bakışlarla karanlıkta etrafına bakındı.

Yanbaşında, varlığını ilkönce her kıvıldanışında neşrettiği keskin ter kokusudan fark ettiği, ufak tefek bir adam iki kat olmuş oturuyordu. Bu adam karanlıkta ayaklariyle bir şeyler yapıyordu; yüzünü görmediği halde Piyer onun kendisine baktığını hissetti. Karanlıkta dikkatle bakınca bu adamın ayakkaplarını çıkarmakta olduğunu gördü. Bunu ne suretle yaptığını merak etti.

Küçük adam bir ayağına sarılmış olan sicimleri çözerek ihtimamla sardı ve hemen Piyer'e bakarak öteki ayağını eline aldı. Bir eliyle sicimin birini asarken öteki eliyle öbür ayağını çözmeğe başladı. Bu suretle hiç yavaşlamadan birbirini takibeden ölçülü, çevik hareketlerle ayakkaplarını güzelce çıkaran adam, onları bir takoza astı, çakısını çıkardı, bir şeyler kesti; çakıyı kapadı, yastığının altına koydu ve oturduğu yere iyice yerleşip kalkık dizlerini iki eliyle kucakladı, gözlerini Piyer'e dikti. Piyer bu çevik hareketlerde, onun bu tertipli köşesinde hattâ bu adamın kokusunda hoş, teskin edici, tatlı bir şeyler hissediyordu. Kendisi de gözlerini ayırma dan ona bakıyordu,

Küçük adam birdenbire sordu:

— Hayatta çok mu çektiniz, bayım? Ha?

Ahenkli sesinde öyle bir tatlılık, samimilik vardı ki Piyer cevap vermek istedi, fakat çenesi titriyordu; gözlerinin yaşardığını hissetti. Küçük adam Piyer'in şaşkınlık göstermesine meydan vermeden hemen aynı tatlı sesle devam etti.

— Ee, aldırma şahinim, — ihtiyar Rus kadınlarının tatlı, şefkatli sesiyle söylüyordu. — Aldırma, dostum: çile bir saat sürer, hayat ebedidir¹! Ya, böyle azizim. Hâlâ yaşıyoruz şurada, elhamdülillâh burnumuzun kanadığı yok. İnsanların fenası da var, iyisi de, dedi ve konuşarak çevik bir hareketle dizlerine doğru eğilip kalktı, öksürerek uzaklaştı.

Barakanın nihayetinden Piyer aynı şefkatli sesi duydu.

— Vay kerata! Geldin ha! Geldin ha kerata, tanıdı! Ee, anladık.

Asker, üzerine sığıryan küçük bir köpeği iterek yerine dönüp oturdu. Elinde beze sarılı bir şey vardı.

Yine evvelki saygılı edasını takındı, Piyer'e birkaç pişmiş patates vererek:

— Alın, yeyin bayım, dedi, öğle yemeğinde çorba vardı. Patatesler de yenecek şeyler ha!

Piyer bütün gün bir şey yememişti; patateslerin kokusu ona fovkalâde hoş geliyordu. Askere teşekkür etti ve yemeğe başladı.

Asker gülümsiyerek:

— O ne öyle dedi, patateslerden birini eline aldı. — Şövlc yapsana. — Tekrar çakısını çıkardı, avucunda patatesi iki eşit parçaya ayırdı, bezden tuz alıp üzerine ekerek Piyer'e uzattı.

— Patatesler yenecek şeyler, diye tekrarladı. İşte böyle ye.

Piyer'e hiç bu kadar lezzetli bir şey yememiş gibi geliyordu.

— Hayır benim için hepsi bir, dedi, fakat neden bu zavallıları kurşuna dizdiler!... Sonuncusu yirmi yaşlarında yoktu.

Küçük adam:

— Sus... sus... dedi. Günah, günah... diye çabuk çabuk ilâve etti ve sanki sözleri ağzında her zaman hazınıs da kendiliğinden

¹ Bir ata sözü.

dökülüyorlarmış gibi, devam etti: nasıl oldu, bayım, neden Moskova'da kaldınız?

Piyer:

— Bu kadar çabuk geleceklerini düşünmemiştim. bilmiyerek kaldım dedi.

— Peki, nasıl yakaladılar seni şahinim, evinden mi aldılar?

— Hayır, yangına gitmiştim, orada yakaladılar, kundakçı diye yargıladılar.

Küçük adam:

— Nerede hüküm, orada haksızlık, diye ilâve etti.

Piyer son patatesi yeyip bitirerek:

— Sen çoktan beri mi buradasın? -diye sordu.

— Ben mi? O pazar beni Moskova'da hastaneden aldılar.

— Sen kimsin, er misin?

— Apşeron alayı erlerinden. Sıtmadan ölüyordum. Bize bir şey söylemediler. Orada yirmi kişi yatıyorduk, düşünmedik, akıl etmedik.

Piyer:

— E, sıkılıyor musun burada? diye sordu.

— Nasıl sıkılmam şahinim. Adım Platon; lâkabım Karatayef, -bu sözleri herhalde kendisine hitabederken Piyer'e kolaylık olsun diye ilâve etmişti. Vazifede Şahin diye çağırırlardı. Nasıl sıkılmam, şahinim. Moskova, şehirlerin anasıdır. Bunları görür de nasıl sıkılmaz, üzülmeyiz? Kurt lâhanayı yer, kendisi ondan evvel yok olur¹. Büyükler böyle söylerlerdi, diye çabuk çabuk ilâve etti.

Piyer:

— Nasıl, nasıl dediniz? diye sordu.

Karatayef:

— Ben mi? dedi. Bizim istediğimiz değil, Allahın yazdığı olur, diyorum. — Bunu söylerken evvelki ata sözünü tekrarladığını sanıyordu. Hemen sözüne devamla: — nasıl bayım, babadan kalma mülkünüz var mı? Eviniz var mı? Her şeyiniz bol demek! Köroğlu da var değil mi? İhtiyar ana babanız sağ mı? diye sordu ve sorarken dudaklarının şefkatli, zaptedilmiş bir gülümsemeye büzüldüğünü Piyer karanlıkta görmedi, fakat hissetti. Anlaşılan Piyer'in anası, babası, hele anası olmadığına üzülmüştü.

— Karı nasihat için, kaynana iltifat içindir, öz anadan aziz bir şey yok! dedi. E, çocukların var mı? diye sordu. Piyer'in menfi cevabı besbelli onu yine üzmüştü, hemen ilâve etti: Eh, gençsiniz, Allahın izniyle o da olur. Yalnız geçim olsun...

Piyer elinde olmıyarak:

— Evet ama şimdi hepsi bir, dedi.

Platon:

— Ah, aziz adam, diye itiraz etti. Dilenci torbasiyle zindanı kimse reddedemez¹ -yerine iyice yerleşti, uzun bir hikâye anlatmaya hazırlandı gibi öksürdü.- Evet sevgili dostum, daha evimdeydım, diye başladı. Mülkümüz geniş, toprağımız çok, mujikler iyi yaşıyor, ev halkı da, hamdolsun, iyi yaşıyorlar. Babam, yanında yedi kişiyle ekin biçmeye giderdi, iyi yaşırdık. Tam bir Hıristiyan gibi. Bakın ne oldu...

Platon Karatayef, odun kesmek için nasıl yabancı bir koruya gittiğine, bekçiye yakalandığına, nasıl dayağa çekildiğine, yargılandığına ve asker edildiğine dair uzun bir hikâye anlattı. Gülümsemenin değiştirdiği bir sesle:

— Eee, şahinim, dedi, bunu bir felâket sandık, ama hayır iyi oldu. Beni yakalamasalar kardeşim gidecekti. Küçük kardeşimin beş çocuğu var; benim ise bak bir tek karım kaldı evde. Bir kızım vardı, daha asker olmadan önce onu Allah aldı. Bir defa izinli gitmişim, efendime söyleyeyim, bir de ne göreyim, eskisinden iyi yaşıyorlar. — Hayvan istediğin kadar, — kadınlar evde, iki kardeşim kazanç peşinde. Yalnız küçük kardeşim Mihayla evde. Babam "Evladın hepsi birdir, diyordu, hangi parmağı ısıtırsan ısır, hepsi acır. Platon'u askere almasalardı, Mihaylo gidecekti"... Hepimizi bir araya topladı, — inanır mısın? — mukaddes tasvirin önüne dikti. "Mihaylo, dedi, gel buraya, kapan ayaklarına bakayım; karı, sen de kapan, siz de torunlar. Anladınız mı?". İşte aziz dostum: Her kaderin bir sebebi var. Biz hep hüküm yürütürüz: bu iyi değil, bu yaramaz. Bizim saadetimiz, ahabap, ağın içinde su gibidir: çekersen şişer; sudan çıkarırsın bomboş. Bu da öyle.

Platon oturduğu samanların üstünde yer değiştirdi.

Bir müddet sessizce durduktan sonra kalktı.

¹ Bir ata sözü.

— Ee, galiba uykun geldi, ha? diyerek çabuk çabuk haç çıkarmağa ve mırıldanmağa başladı:

— Yarabbi, ya Mesih, aziz Nikola, Frole ve Lavre! Yarabbi, ya Mesih, aziz Nikola! Frole ve Lavre! Yarabbi ya Mesih, inayet eyle, bizi kurtar! — diyerek duasını bitirdi, seode etti, kalktı, derin bir nefes aldı, samanının üstüne oturdu. — İşte böyle. Tanrım, bir taş gibi yatır, has ekmek gibi kaldır bizi, — diyerek mırıldandı ve kaputunu üstüne çekerek yattı.

Piyer:

— Hangi duayı okudun? diye sordu.

Ha? diye Platon mırıldandı, (uyumuştı bile), ne mi okudum? dua ettim. Sen dua etmez misin?

— Ederim, ben de ederim, dedi Piyer. Ama sen ne okudun: Frole ve Lavre mi?

Platon çabuk çabuk:

— Elbette, ya nasıl? — diye cevap verdi, — At bayramı. Hayvanlara da acımak lâzım, bak hele kerata, tortop olmuş. Isındı, itin kancığı, diyerek ayaklarının dibinde yatan köpeği eliyle yokladı ve öbür tarafa dönerek hemen uyudu.

Dışarda, uzaklarda bir yerde ağlamalar, haykırmalar işitiliyordu, barakanın aralıklarından bir ışık görünüyordu; fakat barakanın içi sessiz ve karanlıktı. Piyer uzun zaman uyumadı, yanında yatan Platon'un muntazam horultularını dinliyerek, gözleri açık, karanlıkta kendi yerinde yatıyor, evvelce yıkılan mânevi âlemin şimdi, yeni bir güzellikle, yeni ve sarsılmaz birtakım temeller üzerinde ruhunda kımıldadığını hissediyordu.

XIII

Piyer'in girdiği ve dört hafta kaldığı barakada 23 esir er, üç subay ve iki memur vardı.

Sonraları Piyer bütün bu insanları bulanık bir şekilde hatırladı. Fakat Platon Karatayef onun ruhunda daima kuvvetli ve kıymetli bir hâtıra olarak, bir Rusta iyi ve cana yakın ne varsa hepsinin canlı bir ifadesi olarak kaldı. Ertesi gün Piyer tanyeri ağarırken komşusunu gördüğü zaman, ilk intıbaı, onun yuvarlaklığı tamamıyla doğru çıktı. Belindeniple bağlı Fransız kaputiyle, kasketi ve çarık-

ları ile Platon'un bütün görünüşü, baştan aşağı yuvarlaktı. Başı, sırtı, göğsü, omuzları, hattâ daima birini kucaklıyacakmış gibi tuttuğu kolları yuvarlaktı; hoş gülümsemesi, kestane renginde büyük, çefkatli gözleri yuvarlaktı.

Platon Karatayef, eski bir asker olarak iştirak ettiği seferlere dair anlattığı hikâyelerden anlaşıldığına göre elli yaşlarında vardı. Kaç yaşında olduğunu kendisi asla bilmez, söyleyemezdi; fakat güldüğü zaman (sık sık gülerdi) iki dizisi de meydana çıkan kuvvetli ve bembeyaz dişleri tam ve sağlamdı; saçlarında ve sakallarında bir tek beyaz yoktu; vücudu kıvrak, çok sağlam ve dayanıklı görünüyordu.

Yüzünde küçücük ve yuvarlak kırışıklara rağmen, bir mâsumluk ve gençlik ifadesi vardı; sesi hoş ve ahenkliydi. Söz söyleyişindeki başlıca özellik, kolaylıkla ve çabuk konuşması idi.

Söylediği ve söyleyeceği sözü hiçbir zaman düşünmediği belliydi; bu çabuklukta, sesinin edasındaki doğrulukta hayret verici özel bir kandırıcılık vardı.

Kuvvetli yapısı ve çevikliği, esirliğinin ilk zamanlarında öyleydi ki yorgunluk, hastalık nedir, bilmüyordu. Her gün sabah akşam yatakta şöyle derdi: "Tanrım, bir taş gibi yatır, bir has ekmeğe gibi kaldır bizi"; sabahleyin kalkarken hep aynı şekilde omuzlarını silkerek şöyle derdi: "Yattım kıvrıldım, kalktım silkindim". Gerçekten de, hemen bir taş gibi uyuması için başını yastığa koyması ve kalkar kalkmaz, cyuncaklarına koşan çocuklar gibi, bir saniye geçirmeden silkinip hemen bir işe sarılması bir olurdu. Elinden her şey gelirdi, yaptığını çok iyi yapmazdı ama, fena da yapmazdı. Ekmeğe yapar, yemek pişirir, dikiş diker, rendeler, çizme yapardı... Her zaman meşguldü; çok sevdiği konuşma, şarkı söyleme, ancak geceleri yaptığı şeylerdi. Şarkıyı o, başkaları tarafından dinlendiklerini bilen şarkıcılar gibi söylemez, kuşlar gibi söylerdi; çünkü bu sesleri çıkarmak besbelli onun için gerinmek veya yürümek gibi zaruri bir şeydi; bu sesler daima ince, yumuşak, hemen hemen kadın sesi gibi yanıktı; şarkı söylerken yüzü çok ciddi bir şekil alırdı.

Esir düşüp de sakal bırakınca, ona iğreti olarak yaptırılmış yabancı ve askerce olan ne varsa hepsini atmış, elinde olmaksızın, eski köylülüğüne, halk adamı karakterine dönmüştü.

“İzinli olan askerin gömleği pantolondan dışarıdadır,” derdi.

Askerlik hayatından şikâyet etmezdi ama, istemiyerek bahse-derdi; bütün askerlik hizmeti müddetince de bir defa bile dayak yemediğini sık sık tekrarlardı. Anlatınca, en ziyade eski ve anlaşılan kıymetli olan köylülük, kendi tâbiyetiyle “Hristiyanlık” hayatı hâtıralarından anlatırdı. Sık sık kullandığı ata sözleri, umumiyetle askerlerin söylediği çoğu çirkın, açık saçık ata sözleri değil, ayrı olarak alındıkları zaman mânasız görünen, yerinde söylenince birdenbire derin bir hükmet ifade eden halk vecizeleri idi.

Çoğu zaman evvelce söylediğinin aksine şeyler söylerdi, fakat evvelce söylediği de, sonraki de daima doğruydı. Konuşmağı sever, iyi konuşur, sözlerini sevgi ifade eden küçültme edatlarıyla ve Piyer’e kendisi uyduruyor gibi gelen ata sözleriyle süslerdi; fakat hikâyelerinin başlıca güzelliği, bazan fark edilmeden geçen en basit vakaların onun sözlerinde fevkalâde çekici bir mahiyet almasındaydı. O, geceleri bir askerin anlattığı (hep aynı) hikâyeleri dinlemeğİ severdi, fakat en çok gerçek hayat hakkındaki hikâyeleri dinlemekten hoşlanırdı. Bu çeşit hikâyeleri dinlerken neşeyle gülümser, araya söz katar, anlatılan şeyin güzelliğini kavramaya çalışarak sualler sorardı. Piyer’in anladığına göre, Karatayef’in özel bağlılıkları, dostlukları, sevgileri yoktu; hayatta karşılaştığı her şeyi, herkesi, bilhassa insanları, herhangi bilinen bir insanı değil, karşısındaki bütün insanları sever, onlarla dostça geçinirdi. Köpeğini sever, arkadaşlarını, Fransızları sever, komşusu olan Piyer’i severdi; fakat Piyer, hissediyordu ki, kendisine gösterdiği bütün şefkatine rağmen (bununla, elinde olmuştuk Piyer’in mânevi hayatının hakkını veriyordu) Karatayef, ondan ayrılmaktan bir an müteessir olmayacaktı. Piyer de Karatayef’e karşı aynı hissi beslemeğİ başladı.

Platon Karatayef bütün diğer esirler için basbayağı bir askerdİ; onu Şahin veya Platoşa diye çağırırlar, onunla dostça şakalaşırlar, onu öte beri almağİ yollarlardı. Fakat, Piyer için o, ilk gece nasıl samimilik ve hakikat ruhunun kavranmaz, cana yakın ve ebedi bir timsali gibi görünmüşse daima öyle kaldı.

Platon Karatayef duasından başka bir şey ezbere bilmezdi. Söz söylediğİ zaman, söze başlarken, sanki nasıl bitireceğini bilmezdi.

Piyer, sözlerinin mânasına hayran kalıp da söylediğini tekrar tekrar etmesini bazan rica ettiğİ zaman Platon, bir dakika önce

söylediğini hatırlıyamazdı, netekim sevdiği bir şarkının güftesini Piyer'e bir türlü söyleyememişti. Bu şarkıda şu sözler vardı: "sevgili, küçük kayın ağacı", "içim sıkılıyor", fakat sözlerden bir mânâ çıkmıyordu. Konuşma içinden ayrı olarak alınan kelimelerin mânâsını anlamaz, anlayamazdı. Onun her sözü, her hareketi, hayatını teşkil eden bilmediği bir faaliyetin belirtisiydi. Fakat hayatın, ona göre, tek başına bir hayat olarak mânâsı yoktu. Onun ancak daimî surette hissettiği bütünü bir parçası olarak mânâsı vardı. Sözleri ve hareketleri, çiçekten koku çıkar gibi ölçülü, zarurî ve kendiliğinden dökülürdü. Ayrı ayrı alınan hareketlerin veya kelimelerin değerini de mânâsını da anlayamazdı.

XIV

Kardeşinin Rostof'larla birlikte Yaroslavl'da bulunduğu dair Nikolay'dan mektup alınca prenses Mariya, teyzesinin vazgeçirmeğe çalışmasına bakmadan, hemen yola çıkmağa, hattâ yeğenini de götürmeğe hazırlandı. Bu güç müydü, değil miydi, mümkün müydü, imkânsız mıydı, bunu sormuyor, öğrenmek istemiyordu: onun vazifesi yalnız, belki de can çekişen kardeşinin yanında olmak değil, oğlunu ona götürmek için mümkün olan her şeyi yapmaktı ve gitmeğe karar verdi. Prens Andrey'in durumu ona bildirmemesini prenses Mariya, kardeşinin mektup yazamayacak kadar bitkin olmasına yahut bu uzun yolculuğu oğlu için zor ve tehlikeli görmesine yoruyordu.

Birkaç gün prenses Mariya yol hazırlığı yaptı. Arabaları, Voronej'e gelirken bindiği büyük prens kupasıyla birkaçlardan¹ ve yük arabalarından ibaretti. Yanında Mlle Bourienne, Nikoluşka ile mürebbsi, ihtiyar dadı, üç hizmetçi kız, Tihon, genç bir uşak ve teyzenin ona kattığı bir yol uşağı vardı.

Asıl Moskova yolundan gitmek asla düşünülemezdi; onun için prenses Mariya'nın takibetmek zorunda olduğu dolaşık Lipetsk, Riyazan, Viladmir, Şuya yolu, çok uzun ve her yerde posta arabası bulunmadığından yolculuk çok zordu, hattâ (söylendiğine göre) Fransızların görüldüğü Riyazan yakınları dahi tehlikeliydi.

¹ Birkaç; bir çeşit üstü açık binek arabası.

Bu güç yolculuk sırasında Mlle Bourienne, Dessales ve prenses Mariya'nın hizmetçileri onun gösterdiği metanete, canlılığa hayret etmişlerdi. O herkesten geç yatıyor, herkesten evvel kalkıyordu; hiçbir güçlük onu durduramıyordu. Yol arkadaşlarını harekete getiren canlılığı, enerjisi sayesinde ikinci haftanın sonunda Yaroslavl'a vardılar.

Prenses Mariya, Voronej'de geçirdiği son günlerde, hayatının en büyük saadetini duymuştu. Rostof'a olan aşkı ona artık ıstırap vermiyor, onu telâşlandırmıyordu. Bu aşk bütün ruhunu doldurmuş, onun ayrılmaz bir parçası olmuştu; artık aşkıyle mücadele etmiyordu. Son zamanlarda prenses Mariya — bunu sözle, kendi kendine açıkça itiraf etmiyorsa da — sevdiğine ve sevdiğine inanmıştı. Kardeşinin Rostof'larla beraber olduğunu bildirmek için geldiği zaman Nikolay'la yaptığı görüşmede, son görüşmelerinde buna inanmıştı. Nataşa ile prens Andrey arasındaki münasebetin (prens Andrey iyileştiği takdirde) yeniden başlayabileceğine dair Nikolay hiçbir imada bulunmuyor, fakat prenses Mariya, bunu bildiğini, düşündüğünü yüzünden okuyordu. Buna rağmen kendisine karşı olan ihtimamlı, nazik, şefkatli tavırları değişmek şöyle dursun, tersine olarak, öyle görünüyordu ki, aralarındaki akrabalık, dostluğunu, sevgisini şimdi daha serbest ifade etmek imkânını kendisine verdiği için — prenses Mariyanın bazan düşündüğü gibi — seviniyordu; prenses Mariya ömründe ilk ve son defa olarak sevdiğini biliyor, sevdiğini de hissediyordu; bu bakımdan bahtiyar ve müsterihtir.

Fakat ruhunun bir tarafının bu bahtiyarlığı, kardeşinin ıstırabını bütün şiddetiyle duymasına engel değildi; tersine olarak, bu iç rahatlığı bir bakımdan, kendini tamamıyla, kardeşine karşı beslediği hisse terk etmek için ona büyük bir imkân veriyordu. Bu his, Voronej'den hareketinin ilk anlarında o kadar kuvvetliydi ki, onu uğurlıyanlar ıstıraplı, yeisli yüzüne bakarak yolda muhakkak hastalanacağına kani olmuşlardı. Fakat prenses Mariyanın canla başla katlandığı asıl bu güçlükler, yolculuğun sıkıntıları onu bir an için ıstırapından kurtardı, ona kuvvet verdi.

Yolculukta daima olduğu gibi, prenses Mariya yolculuğun gayesini unutmuş, yalnız bu yolculuğun kendisini düşünüyordu,

Fakat Yaroslavl'a yaklaşıp da karşılaşabileceği, birçok günler sonra değil, bu akşam karşılaşabileceği şeyi tekrar hatırlayınca heyecanı son dereceyi buldu.

Rostof'ların Yaroslavl'da nerede kaldıklarını ve prens Andrey'in ne durumda bulunduğunu öğrenmek için önceden gönderilmiş olan yol uşağı, şehir kapısında, içeri girmekte olan büyük kupa arabasına rasladığı zaman, pencereden başını çıkarıp kendisine bakan Prenses'in korkunç bir şekilde sararmış yüzünü görünce fena halde korktu.

— Her şeyi öğrendim, Prenses hazretleri: Rostof'lar meydanda, tacir Bronnikof'un evinde kalıyorlar. Volga kıyısına yakın, dedi.

Prenses Mariya, asıl meseleye, kardeşinin nasıl olduğu sualine neden cevap vermediğini anlamıyarak, ürkek, soran bakışlarla onun yüzüne bakıyordu. Mlle Bourienne Prenses'in yerine bu suali sordu.

— Prens nasıl? dedi.

— Ekselans da aynı evde kalıyorlar.

Prenses Mariya: "Demek ki yaşıyor" diye düşündü ve yavaşca sordu:

— Nasıl o?

— Hizmetçiler, hep aynı durumda, diyorlar,

Prenses Mariya, "hep aynı durum" un ne demek olduğunu sormadı, karşısında oturan ve bir şehre geldikleri için sevinen yedi yaşındaki Nikoluşka'ya gizlice bir göz atarak başını eğdi, ağır kupa arabası gürültüyle, sarsılıp sallanarak bir yerde duruncıya kadar onu kaldırmadı. Arkaya atılmış olan araba basamakları tıkırdıyordu.

Arabanın kapıları açıldı. Solda su: büyük bir nehir; sağda bir dış kapı vardı; kapıda adamlar, hizmetçiler ve prenses Mariya görününce tatsız, yapmacıklı bir eda ile gülümseyen, büyük, siyah bir saç örgüsü olan pembe beyaz bir kız vardı, (bu Sonya idi). Prenses merdivenlere koştu, yapmacıklı bir eda ile gülümseyen kız "Buradan, buradan!" dedi, Prenses kendini sofada, heyecanlı bir tavırla onu çabuk çabuk karşılamaya gelen şarklı tipinde ihtiyar bir kadının karşısında buldu. Bu kadın, ihtiyar Kontes'ti. Prenses Mariya'yı kucakladı, öpmeğe başladı.

— *Mon enfant*, dedi, *je vous aime et vous connais depuis longtemps*¹.

Bütün heyecanına rağmen prenses Mariya, onun Kontes olduğunu, ona bir şeyler söylemek gerektiğini anladı. Nasıl olduğunu kendisi de bilmiyerek, kendisine karşı kullanılan eda ile birtakım Fransızca nezaket sözleri söyledi ve sordu:

— O nasıl?

Kontes:

— Doktor, tehlike yok diyor, dedi, fakat söylerken içini çekerek gözlerini yukarı kaldırdı, bu hareketinde sözlerine uymayan bir ifade vardı.

Prenses:

— Nerede o? Görebilir miyim, görebilir miyim diye sordu.

— Şimdi Prenses, şimdi dostum. Bu onun oğlu mu? diye Dessales'le içeri giren Nikoluşka'ya döndü. Hepimiz sıgarız, ev büyük Ah, ne şeker çocuk!

Kontes, Prensesi misafir odasına aldı. Sonya, Mlle Bourienne'le konuşuyordu. Kontes küçüğü okşuyordu. İhtiyar kont, Prensesi selâmlıyarak odaya girdi. Prenses'in son gördüğünden beri ihtiyar Kont çok değişmişti. O zaman dinç, neşeli, kendine güvenen bir ihtiyarcağızdı, şimdi, zavallı, şaşkın bir adam gibi görünüyordu. Prenses'le konuşurken bir yanlışlık yapıp yapmadığını herkesten sorar gibi durmadan etrafına bakınıyordu. Moskova'nın ve kendi mülklerinin harabolmasından sonra hayatı, tabii yolundan çıkmış, kendine olan güvenini kaybetmişti. Hayatta artık yeri olmadığını hissediyordu. Prenses, tek arzusu kardeşini bir an evvel görmek olmasına ve o anda bir tek şey — onu görmek — isterken kendisini meşgul etmelerine, sahte tavırlarla yeğenini övmelerine canı sıkılmasına rağmen, etrafında olup bitenleri görüyor, geçici bir zaman için girdiği bu yeni düzene boyun eğmek zaruretini duyuyordu. Bütün bunların zaruri olduğunu biliyordu. Ona güç getirmekle beraber bunlara katlanıyordu.

Kont, Sonya'yı takdim ederek:

— Yeğenim, dedi, onu tanıyor musunuz Prenses?

¹ Çocuğum, sizi sever ve çoktanberi bilirim.

Prenses, Sonya'ya döndü, içinde bu kıza karşı duyduğu düşmanca hissi yenmeye çalışarak onu öptü. Fakat bütün etrafındakilerin ruh hallerinin kendi ruhunda geçen şeylerden bu kadar uzak olması ona acı geliyordu.

Hepsine hitabederek bir defa daha sordu:

— O nerede?

Sonya kızarak:

— Aşağıdadır, Nataşa, yanında, diye cevap verdi. Haber vermeğe gittiler. Siz herhalde yorulmuşsunuzdur, Prenses?

Sabırsızlıktan ve öfkeden Prenses'in gözleri doldu. Başını öteye çevirdi, onun yanına nereden gidileceğini Kontes'e tekrar sormak istiyordu ki kapıdan hafif, azimli, âdeta neşeli bir ayak sesi duyuldu.

Prenses dönüp baktı, koşar gibi gelen Nataşa'yı, eskiden Moskova'da görüştükleri zaman hiç hoşuna gitmiyen Nataşa'yı gördü.

Fakat Prenses, daha Nataşa'nın yüzüne bakmadan onun kendisine samimi bir ıstırap arkadaşı, bunun için de bir dost olduğunu anladı. Ona doğru koştu, kendisini kucakladı, başını omuzuna dayayıp ağladı.

Prens Andrey'in başucunda oturan Nataşa prenses Mariya'nın geldiğini öğrenince Prenses'e neşeli gibi gelen o hızlı adımlarla odasından çıkmış, ona doğru koşmuştu.

Koşarak odaya girdiği zaman Nataşa'nın telâşlı yüzünde tek bir ifade, bir sevgi ifadesi vardı; ona, Prenses'e, sevdiği insana yakın herkes karşı sonsuz bir sevgi ifadesi, başları için merhamet, ıstırap ifadesi, ihtiraslı bir arzu, kendini tamamiyle onlara yardıma vermek arzusu vardı. Belliydi ki bu anda Nataşa'nın içinde kendisi ve onunla münasebetleri hakkında hiçbir düşünce yoktu.

Hassas bir kadın olan prenses Mariya, Nataşa'nın yüzüne ilk bakışta bütün bunları anladı, acı bir zevkle omuzu üstünde ağladı.

Nataşa, onu öteki odaya doğru götürerek:

— Gidelim, yanına gidelim, Mari, dedi.

Prenses Mariya başını kaldırdı, gözlerini sildi, Nataşa'ya döndü. Ondand her şeyi öğreneceğini hissetmişti.

— Nasıl... diye sorguya başladı, fakat birdenbire durdu. Sormanın da cevap vermenin de sözle imkânsız olduğunu hissetmişti. Nataşa'nın yüzündeki, gözlerindeki ifade, her şeyi çok açık ve derin anlatıyordu.

Nataşa ona bakıyor, fakat korku ve şüphe içinde görünüyordu. Bütün bildiklerini söylemeli mi, söylememeli miydi; ruhun derinliklerine nüfuz eden bu ışıklı gözlerin karşısında her şeyi, gördüğü bütün hakikatları söylememenin imkânsız olduğunu âdeta hissediyordu. Nataşa'nın dudağı birdenbire titredi, ağzının etrafında biçimsiz kırışıklar belirdi; hıçkırarak yüzünü elleriyle kapadı.

Prenses Mariya her şeyi anlamıştı.

Fakat hâlâ ümitliydi, kendi de inanmadığı sözlerle sordu:

— Yarası nasıl? Umumiyetle durumu nasıl?

Nataşa sadece:

— Kendiniz.. kendiniz göreceksiniz, diyebildi.

Ağlamağa son verip yanına sakın yüzlerle girmek için odasının vanında bir müddet oturdular.

Prenses Mariya:

— Hastalığı nasıl bir seyir takibetti? Çoktan beri mi fena gidiyor? Ne zaman oldu *bu*? diye sordu.

Nataşa, ilk zamanlar ateş ve ağrı yüzünden tehlikeli bir durum meydana geldiğini, fakat, Troytsa'da bunun geçtiğini, doktorun yalnız kangrenden korktuğunu anlattı. Bu tehlike de atlatılabilmişti. Yaroslavl'a geldikleri zaman yara irinlenmeğe başlamış (Nataşa irinlenme ve saireye ait her şeyi biliyordu) ve doktor irinlenmenin iyi bir seyir takibedebileceğini söylemişti. Tekrar ateş yaptı. Doktor bu ateşin öyle tehlikeli olmadığını söyledi.

— Fakat iki gün önce, dedi Nataşa, birdenbire *bu* oldu... — hıçkırıklarını tutarak ilâve etti, — neden bilmiyorum, fakat ne hale geldiğini kendiniz göreceksiniz.

Prenses:

— Takatten mi düştü? Zayıfladı mı?... diye sordu.

— Hayır, değil, ama daha fena. Kendiniz göreceksiniz. Ah, Mari, o çok fazla iyi bir insan, yaşıya... yaşayamaz, çünkü...

XV

Nataşa alışkınca bir hareketle kapıyı açıp prenses Mariya'yı öne geçirdiği zaman prenses, hıçkırıkların boğazını tıkadığını hissetti. Kendini o kadar hazırlamasına, sakinleşmeye çalışmasına rağmen onu görünce ağlamamak elinde olmayacağını biliyordu.

Prenses Mariya, Nataşa'nın: "Bu, iki gün evvel oldu" sözleriyle ne kasdettiğini anlamıştı. Anlamıştı ki bu onun birdenbire yumuşaması demektir ve bu yumuşayış, rikkate geliş, ölüm alâmetleridir. Kapiya yaklaştı, Andrişa'nın çocukluğundaki yumuşak, tatlı ve rikkatli ifadesiyle, seyrek görünen ve bunun için ona daima o kadar kuvvetli tesir eden yüzünü hayalinde görüyordu. Babası gibi onun, ölmeden evvel kendisine yavaş ve tatlı sözler söyleyeceğini buna dayanamayacağını, başucunda hüngür hüngür ağlıyacağını biliyordu. Fakat er geç bu olacaktı. Odaya girdi. Miyop gözleriyle vücudunun şeklini seçtikçe, yüzünün çizgilerini buldukca hıçkırıklar boğazına daha çok yaklaşıyordu; işte yüzünü gördü, bakışlarıyla karşılaştı.

Sincap derisi kaplı bir oda elbisesiyle yanlarına yastıklar dizilmiş bir divan üzerinde yatıyordu. Zayıf ve sapsarı idi. Zayıf, şeffaf, beyaz elinde bir mendil vardı, öbür elini, hafif parmak hareketleriyle, uzamış ince bıyıklarına dokunduruyordu. Gözleri içeri girenlere bakıyordu.

Onun yüzünü görüp de bakışlarıyla karşılaşınca prenses Mariya adımlarını birdenbire yavaşlattı ve göz yaşlarının kurduğunu, hıçkırıklarının durduğunu hissetti. Yüzünün, bakışlarının ifadesini kavrayınca birdenbire korktu. Kendini suçlu gibi hissetti.

"Ama suçum ne?" diye kendi kendine sordu. Soğuk ve sert bakışlar ona: "Suçun yaşamam ve hayatı düşünmem, ya ben!..." diye cevap verdiler.

Kızkardeşini ve Nataşa'yı ağır ağır süzerken dışarı değil, kendi içine bakan derin bakışlarında âdeta bir kin vardı.

Kızkardeşiyle, âdetleri üzere, birbirlerinin ellerini öptüler.

Tıpkı bakışları gibi sakın ve yabancı bir sesle:

— Hoş geldin Mari, nerden çıktın böyle dedi.

Ümitsiz bir çılgılla haykırmış olsaydı, çılgılığı, prenses Mariya'yı bu sestен daha az dehşete düşürürdü.

Aynı sakın sesle, ağır ağır ve besbelli hâtırasını zorlıyarak:

— Nikoluşka'yı da getirdin mi? dedi.

Prenses Marya:

— Sıhhatin nasıl şimdi? diye sordu; bunu nasıl söylediğine kendisi de şaşırmıştı.

Prens Andrey:

— Bunu doktora sormalı, dostum, dedi; görünüşe göre gület yüzlü olmak için kendini daha da zorlayarak sadece dudaklarının ucu ile ilâve etti (Ne söylediğini hiç düşünmediği belliydi):

— *Merci, chère amie, d'être venu!*

Prenses Mariya onun elini sıktı, elinin sıkılmasından prens Andrey, hafifçe yüzünü buruşturdu. Susuyordu; Prenses ne söyleyeceğini bilmiyordu. İki gün evvel olup bitenleri anlamıştı. Sözlerinde, sesinin tonunda, bilhassa bu bakışlarda, — bu soğuk, âdeta düşmanca bakışlarda — dünyevi olan her şeyden uzaklaşma, yaşıyan insan için korkunç bir uzaklaşma hissediliyordu. Yaşıyanları güçlkle anlıyor gibi görünüyordu; bununla beraber yaşıyanları anlamayı, anlama kabiliyetini kaybettiğinden değil, yaşıyanların anlamadığı, anlıyamadığı başka bir şeyi, onun bütün varlığını emen bir şeyi anlamasından ileri geldiği hissediliyordu.

Sessizliği bozarak ve Nataşa'yı göstererek:

— Evet, bak, kader ne garip şekilde birleştirdi bizi! dedi. Bütün gün bana hizmet ediyor.

Prenses Mariya dinliyor, ama söylediklerini anlamıyordu. O ince duygulu, nazik prens Andrey, sevdiği bir kızın, onu seven bir kızın yanında bunu nasıl söyleyebilirdi! Eğer yaşamağı düşünseydi bunu böyle soğuk, gönül kırıcı bir eda ile söylemezdi. Öleceğini bilmeseydi, ona nasıl acımaz, yanında bunu nasıl söyleyebilirdi! Bunun ancak bir izahı olabilirdi: onun için artık her şey birdi; ona daha başka, daha önemli bir şey görüldüğü için her şey birdi.

Konuşma soğuk ve insicamsızdı, her an kesiliyordu.

Nataşa:

— Mari, Riyazan yolu ile gelmiş, dedi.

Prens Andrey, Nataşa'nın, kızkardeşini Mari diye küçük adı ile çağırdığını fark etmedi. Nataşa ise, prens Andrey'in yanında onun adını söylerken kendisi ilk defa bunun farkına varıyordu.

Prens Andrey:

— E, peki? dedi.

— Ona Moskova'nın yandığını, tamamiyle yandığını söylemişler ve gûya...

¹ Geldiğiniz için teşekkür ederim, dostum.

Nataşa durdu: devam edemiyordu. Prens Andrey, besbelli ki, dinlemek için kendini zorluyor, yine dinliyemiyordu.

— Evet, yandı, diyorlar, dedi, çok yazık, dalgın dalgın parmaklariyle bıyıklarını düzelterek ileriye doğru bakmağa başladı.

Besbelli hoşlarına gitsin diye birdenbire:

— Kont Nikolay'la mı karşılaştın Mari? dedi. Buraya yazdığına göre onun çok hoşuna gitmişsin, — sözlerinin, yaşıyan insanlar için taşıdığı karışık mânayı anlamağa kudreti yokmuş gibi sade, sakın bir eda ile devam ediyordu. Sanki uzun zaman arayıp da nihayet bulduğu kelimelere sevinmiş gibi: — Sen de onu sevseydin çok iyi olurdu... evlenirdiniz, diye çabuk çabuk ilâve etti. Mariya onun sözlerini işitiyor, fakat onun için bu sözler, kardeşinin bütün yaşıyanlardan şimdi ne korkunç şekilde uzak olduğunu ispat etmekten başka hiçbir mâna taşımıyordu.

Sakin bir eda ile:

— Benden bahsetmek de ne oluyor! dedi ve Nataşa'ya baktı. Bakışlarını kendi üzerinde hissederek Nataşa ona bakmadı. Yine herkes sustu.

Prenses Mariya titriyen bir sesle birdenbire:

— *André* ister misin... dedi, *Nikoluşka*'yı görmek ister misin? Her zaman seni anardı.

Prens Andrey ilk defa olarak hafifçe gülümsedi, fakat kardeşinin yüzünü o kadar iyi bilen prenses Mariya, bunun sevinçten, oğluna şefkatten gelen bir gülümseme değil, kendisinin, onu duygulandırmak için aklınca son çareye başvurmasıyla hafif, tatlı bir alay olduğunu dehşet içinde anladı.

— Evet, *Nikoluşka*'yı getirdiğine çok memnun oldum. Sıhhati yerinde mi?

Ürkek ürkek babasına bakan, fakat kimse ağlamadığı için ağlamıyan *Nikoluşka* yanına getirildiği zaman Prens Andrey onu öptü; belliydi ki, ona ne söyleyeceğini bilmiyordu.

Prenses Mariya, *Nikoluşka* dışarı çıkarılınca, yine kardeşine yaklaştı, onu öptü, kendini artık fazla tutamıyarak ağlamağa başladı.

Prens Andrey gözlerini dikmiş ona bakıyordu.

— Nikoluşka için mi ağlıyorsun? diye sordu.

Prenses Mariya ağlıyarak başını tasdik eder yollu eğdi:

— Mari, bilirsin, İncil... birden sustu.

— Ne diyorsun?

Aynı soğuk bakışlarla kızkardeşine bakarak:

— Hiç. Burada ağlamamış lâzım, dedi.

Prenses Mariya'nın, Nikoluşka babasız kalacak diye ağladığını kardeşi anlamıştı. Kendini zorlayarak hayata dönmeğe, yine yaşayanların görüşüne gelmeğe çalıştı.

"Ever, bu herhalde onlara acıklı gelir! diye düşündü. Halbuki ne basit şey!"

Kendi kendine:

"Gökyüzü kuşları, ne eker, ne de biçerler, ama mukaddes babamız onları besler" dedi ve aynı şeyi Prenses'e söylemek istedi; "Ama, olmaz, onlar bunu kendilerine göre anlarlar; anlamazlar ki bunu! Şunu anlamazlar ki: bu kadar değer verdikleri bütün bu hisler, bize o kadar önemli görünen bütün bu fikirler *lüzumsuzdur*. Biz birbirimizi anlayamayız! " sonra sustu.

Prens Andrey'in oğlu yedi yaşında idi. Yazıyı zor sökebiliyor, daha bir şeyler bilmiyordu. O günden sonra çok şeyler gölüp geçirmiş, birçok bilgiler, müşahedeler, görgüler edinmişti; fakat eğer sonradan edindiği bütün bu kabiliyetlere o zaman sahip olsaydı, babasıyla prenses Mariya ve Nataşa arasında geçen sahnenin bütün önemini şimdi anladığından daha iyi, daha derin anlamazdı. Her şeyi anlamıştı; ağlamaksızın odadan çıktı, arkasından çıkan Nataşa'ya sessizce yaklaştı, dalgın, güzel gözleriyle utangaç bir eda ile ona baktı; hafifçe yukarı kalkık kırmızı üst dudağı titriyordu, başını Nataşa'ya dayadı, ağlamağa başladı.

O günden beri Desales'den, onu okşayan Kontes'ten kaçıyor, ya tek başına oturuyor, yahut ürkek ürkek prenses Mariya'ya ve

halasından daha çok sever görüldüğü Nataşa'ya yığılıyor, sessizce, sıkılarak onlara sokuluyor, okşanmak istiyordu.

Prens Mariya, prens Andrey'in yanından çıktığı zaman Nataşa'nın yüzünde okunan şeyleri tamamiyle anlamıştı. Kardeşi'nin hayatının kurtulması ümidi üzerinde Nataşa ile bir daha konuşmadı. Yatağının yanında sıra ile onunla nöbet bekliyor ve artık ağlamıyordu; fakat içinden, can çekişen bir insanın başucunda huzuru şimdi o kadar çok hissedilen o Ebedî, Ulaşılmaz varlığa hitabederek durmadan dua ediyordu.

XVI

Prens Andre öleceğini sadece bilmiyor, can çekiştığını, yarı yarıya ölmüş olduğunu da hissediyordu. İçinde, dünyevi olan her şeyden uzaklaşmanın şuuru, varlığın garip, neşeli bir hafifliği vardı. Acele etmeden ve telâş göstermeden olacağı bekliyordu. Bütün hayatı boyunca daima hissettiği o müthiş, ebedî, meçhul ve uzak varlık, onun için şimdi yakın — yaşamanın garip hafifliği dolayısıyla, — hemen hemen anlaşılır, hissedilir bir şey olmuştur.

Eskiden, ölümden korkardı. Bu, korkunç ıstırap verici ölüm korkusu hissini iki defa duymuştu; şimdi böyle bir duyguyu artık bilmiyordu.

İlk defa bu hissi, önünde mermi danesi bir topaç gibi döndüğü zaman duymuştu; biçilmiş ekin tarlasına, çalılara, gökyüzüne bakıyor, ölümün kendi başucunda dolaştığını görüyordu. Yaralandıktan sonra ayıldığı ve ruhunda birdenbire, onu tutan hayat boyunduruğundan kurtulmuş gibi, ebedî, hür, bu hayatla bağlı olmayan sevgi çiçeği açıldığı zaman o, artık ölümden korkmuyor, onu düşünmüyordu.

Yaralandıktan sonra geçirdiği ıstıraplı yalnızlık ve yarı sayıklama saatlerinde, ona açılan yeni, ebedî aşk âlemine ne kadar çok dalmışsa, kendi de hissetmeden, dünyevi hayattan o kadar uzaklaşmıştı. Her şeyi, herkesi sevmek, sevgi için daima kendini feda etmek; hiç kimseyi sevmemek, bu dünyevi hayatı yaşamamak demekti. Bu aşk âlemine ne kadar çok girmişse hayattan o kadar ayrılmış, sevgimiz olmadığı zaman hayatla ölüm arasında du-

ran korkunç engeli o kadar tam yıkmıştı. Bu ilk zamanlarda öleceğini hatırlayınca kendi kendine şöyle derdi: ne olacak sanki, daha iyi.

Fakat Mitışçı'de yarı sayıklama halinde arzuladığı kadın, gözünün önüne geldiği ve kendisi dudaklarını onun eline yapıştırarak sakın, sevinçli göz yaşlarıyla ağladığı gecedan sonra bir kadının aşkı gizlice kalbine girmiş, onu tekrar hayata bağlamıştı. Ona hem sevinç, hem kaygı verici düşünceler gelmeğe başladı. Sargı yerinde, Kuragin'i gördüğü anda, onu, kavramış olan hisse şimdi tekrar dönemiyordu: ona şimdi yaşayıp yaşamadığı suali azap veriyordu. Bunu sormaya cesaret edemiyordu.

Hastalığı tabii seyrini takibediyordu, fakat Nataşa'nın "bu hal oldu" diye bahsettiği değişme, onda prenses Mariya gelmeden iki gün evvel olmuştu. Bu hayatla ölüm arasındaki son savaş, ölümün galebe çaldığı ruhi bir savaştı. Bu, Nataşa'ya olan aşkıdan ibaret gördüğü hayatta hâlâ değer verdiğinin âni bir itirafı ve bütün varlığının meçhul karşısındaki son isyanıydı.

Bir akşamdı. Her zaman olduğu gibi, yemekten sonra hafif bir ateşi vardı; düşünceleri fevkalâde berraktı. Sonya masanın yanında oturuyordu. Hasta, ımızganiyordu. Birdenbire onu bir saadet hissi kapladı.

"Ah, o geldi!" diye düşündü

Gerçekten de, Sonya'nın yerinde, sessiz adımlarla biraz önce içeri girmiş olan Nataşa oturuyordu

Nataşa kendisine hizmet etmeğe başlıyalı beri prens Andrey, onun yakınlığının bu maddi tesirini daima hissetmişti. Nataşa onu yana alarak bir koltuğa oturmuş, mumun ışığından onu koruyarak çorap örmekte idi. (Prens Andrey onu bir defa, hiç kimsenin hastalara, çorap ören ihtiyar dadılar gibi bakmadığını, çorap örmekte teskin edici bir şey bulunduğunu söylemiş ve o zamandan sonra Nataşa çorap örmesini öğrenmişti). İnce parmakları arasına tokuşan şişleri çabuk çabuk değiştiriyordu; eğik yüzünün düşünceli profilini Andrey açık açık görüyordu. Nataşa kımıldandı, yumak dizlerinin üstünden yuvarlanıp düştü. Nataşa ürperdi, prens Andrey'e dönüp baktı; mumun ışığını eliyle kapıyarak, ihtiyatlı, çevik, yanlışsız bir harektele eğildi, yumağı aldı ve yine eski vaziyette oturdu.

Prese Andrey kımıldamadan ona bakıyordu, bu hareketten sonra derin bir nefes almağa ihtiyacı olduğunu, fakat onun buna cesaret edemediğini, ihtiyarla nefes alıp verdiğini gördü.

Troytsa manastırında geçmişten bahsetmişlerdi; prens Andrev Nataşa'ya sağ kalırsa, onu kendisiyle birleştiren yara için Tanrıya ebedî olarak şükredeceğini söylemişti; ama o zamandan beri gelecekte hiç konuşmamışlardı.

Simdi, prens Andrey ona bakıp şişlerden çıkan hafif çelik seslerini dinlivererek içinden:

"Bu olabilir mi acaba?" diyordu. "Kader beni onunla sırf ölevim diye mi böyle garip bir şekilde birleştirdi?... Hayatın gerçeği, sırf hiçlik içinde yaşamam için mi bana zâhir oldu? Onu dünyada her şeyden çok seviyorum. Fakat onu seviyorsa ne yapayım?" dedi ve birdenbire ağırtı çektiği zamanlardan kalma bir alışkanlıkla elinde olmıyarak inledi.

Bu sesi duyunca Nataşa çorabı bıraktı, başını ona doğru uzattı; birdenbire, ısıldıyan gözlerini fark ederek hafif adımlarla ona yaklaştı, eğildi.

— Uyuyor musunuz?

— Hayır, çoktan beri size bakıyorum; geldiğinizi içimden duydum. Sizin verdiğiniz tatlı sükunu... ışıktı bana kimse vermiyor. Sevincimden ağlamak istiyorum.

Nataşa ona daha çok sokuldu. Yüzü taşkın bir sevinçle parlıyordu.

— Nataşa, sizi çok seviyorum. Dünyada herkesten çok.

— Ya ben? — bir an öteye döndü. — Neden çok? dedi.

— Neden mi çok?.. E, nasıl düşünüyorsunuz, içiniz, kalbiniz size ne diyor, yaşıyacak mıyım? Ne dersiniz?

Nataşa onun iki elini ihtirasla tutartık âdetâ haykırdı:

— Buna eminim, eminim!

Prens Andrey susuyordu.

— Ne iyi olurdu! dedi ve elini alıp öptü.

Nataşa mesut ve heyecanlıydı; bu hareketin doğru olmadığını, onun sükûna ihtiyacı olduğunu hemen hatırladı.

Sevincini yenerek:

— Ama siz uyumadınız, dedi. Uyumağa çalışın... rica ederim.

Prens Andrey, onun elini sıkarak bıraktı; Nataşa mumun yanına geldi; yine eski vaziyette oturdu. İki defa dönüp ona baktı, parıldayan gözleri kendi gözleriyle karşılaştı. Ördüğü çorapta kendine bir vazife tâyin etti, bunu bitirinciye kadar ona bakmamıya karar verdi.

Gerçekten de biraz sonra prens Andrey gözlerini kapadı ve uyudu. Aradan çok geçmedi, birdenbire soğuk terler dökerek telâşla uyandı.

Uyurken, bu sıralarda daima düşündüğü şeyi, hayatı ve ölümü, ama daha çok ölümü düşünüyordu. Kendini ona yakın hissediyordu.

"Aşk mı? Aşk nedir?" diye düşünüyordu.

"Aşk ölüme engel oluyor. Aşk hayattır. Hayattan ne anlıyorsam ancak sevdiğim için anlıyorum. Her şey sadece sevdiğim içindir, sevdiğim için vardır. Her şey ona bağlıdır. Aşk Tanrı'dır; ölmek, benim için, aşkın parçası için, genel ve ebedî kaynağa dönmektir". Bu düşünceler ona, teselli verici geliyordu. Ama bunlar ancak düşünceydi. Onlarda bir şey eksikti, onlarda sübjektif, zihnî bir şey vardı, apaçıklık yoktu. Yine kaygı, belirsizlik başgösterdi. Uykuya daldı.

Rüyasında, gerçekte yattığı odada yattığını, fakat yaralı değil, sıhhatli olduğunu görüyor, karşısına türlü türlü, önemsiz, kayıtsız birçok insanlar çıkıyor, onlarla lüzumsuz bir şeyler üzerinde konuşup münakaşa ediyor, onlar bir yere yollanmağa hazırlanıyorlar, prens Andrey, bütün bunların önemsiz şeyler olduğunu, onun başka, daha önemli kaygıları bulunduğunu bulanık bir şekilde hatırlıyor, fakat, onları hayrette bırakarak, boş, nükteli birtakım sözler söylemekte devam ediyor, bütün bu şahıslar yavaş yavaş, hissedilmeden kaybolmağa başlıyorlar; hepsinin yerini kapıyı kapama meselesi alıyor. Kalkıyor, sürgüsünü sürmek ve kapamak için kapıya doğru gidiyor. Her şey onu vaktinde kapamağa muvaffak olup olmayacağına bağlı. Yürüyor, acele ediyor, fakat ayakları kımıldanmıyor; kapıyı, yetişip kapıyamıyacağını biliyor, ama yine de olanca kuvvetini sarf ediyor. İstirap verici bir korku, üzerine çöküyor. Bu korku ölüm korkusudur: O, kapının arkasında duruyor. Fakat bitkin, şaşkın bir halde kapıya doğru sürünürken kor-

kunç bir şey öbür taraftan dayanıyor. Beşerî olmıyan bir şey — ölüm — kapıyı zorluyor, onu durdurmak gerek. Kapıya sarılıyor, son gayretini sarf ediyor, kapamak artık imkânsız, hiç oılmazsa onu tutmalı, fakat kuvveti yetmiyor, dayanamıyor, korkunç şeyin zorladığı kapı açılıyor, tekrar kapanıyor.

Kapı arkadan bir defa daha zorlanıyor. Son, tabiatüstü gayret bir fayda vermiyor, iki kanad sessizce açılıyor. O, içeri giriyor; o, ölümdür. Prens Andrey ölmüştür.

Fakat prens Andrey ölür ölmez uykuda olduğunu hatırlıyor ve o anda kendini zorlayarak uyanıyor.

“Evet, ölümdü. Öldüm ve uyandım. Evet, ölüm bir uyanıştır”. Bu düşünce zihninde birdenbire parlayıp söndü; şimdiye kadar meçhulü örten perde can gözünün önünde açıldı. Evvelce onu bağlayan bir kuvvetten kurtulur gibi olduğunu ve o zamandan beri onu bırakmıyan o garip hafifliği hissetti.

Soğuk terler içinde uyanıp da divan üzerinde kımıldanınca Nataşa, yanına yaklaştı, ne oldu diye sordu. Prens Andrey ona cevap vermedi, ne söylediğini anlamıyarak tuhaf tuhaf ona baktı.

Bu, prenses Mariya gelmeden iki gün evvel olan şeydi. O günden sonra, doktorun dediği gibi, takatten kesici ateş fena bir mahiyet aldı, fakat Nataşa doktorun söyledikleriyle ilgilenmiyordu: bu korkunç ve kendisi için daha aşikâr, mânevi alâmetleri görüyordu.

O günden sonra prens Andrey için uykudan uyanma ile birlikte hayattan uyanma da başladı. Hayatın devamına nispetle bu uyanış ona, rüyanın devamına nispetle uykudan uyanıştan daha yavaş gelmiyordu.

Bu nispeten yavaş uyanışta korkunç ve tehlikeli bir şey yoktu.

Son günleri ve son saatleri her zamanki gibi normal geçmişti. Yanından ayrılmıyan prenses Mariya ile Nataşa da bunu hissediyorlardı. Ağlamıyor, telâş göstermiyorlardı ve son zamanlarda, kendileri de bunu hissederek, ona değil, (o artık yoktu, onlardan uzaklaşmıştı) en yakın hâırasına, cismine hizmet ediyorlardı. İki sinin de hisleri o kadar kuvvetliydi ki ölümün dış tarafı, korkunç tarafı onlara tesir etmiyordu: acılarını tahrik etmeye lüzum görmüyorlardı. Yanında da, o yokken de ağlamıyorlardı, fakat aralarında

ondan asla bahsetmiyorlardı. Anladıklarını kelimelerle ifade edemediklerini hissediyorlardı.

Onun ağır ağır ve sukûnetle onlardan uzaklaşarak gittikçe daha derinlere, yokluğa gömülüp gittiğini ikisi de görüyor, bunun böyle olması gerektiğini, böyle olması iyi olduğunu biliyorlardı.

Günahını çıkarttılar, kuddas verdiler; herkes helâllaşmak için yanına geldi. Oğlu yanına getirilince dudaklarını yüzüne dokundurdu, içi sızladığı, dayanamadığı için değil, (prenses Mariya ile Nataşa bunu anlıyorlardı) sadece ondan istenen şeyin hepsi bu olduğunu sandığı için başını öteye çevirdi; fakat onu takdis etmesi söylenince istenen şeyi yerine getirdi ve daha başka bir şey yapmak lüzum mı diy sorar gibi baktı.

Son nefesini verdiği zaman prenses Mariya ile Nataşa orada idi.

Ceset karşılarında hareketsizce birkaç dakika yattıktan, soğuktan sonra prenses Mariya:

— Tamam mı? dedi. Nataşa yaklaştı, cansız gözlere baktı, onları hemen kapadı. Öpmedi, en yakın hâtırasını bağrına bastı.

“Nereye gitti? şimdi nerededir?...”

Giydirilen, yıkanan ceset, masanın üstündeki tabutta yatarken herkes yaklaşıyor, helâllaşıyor, herkes ağlıyordu.

Nikoluşka, kalbini parçalıyan ıstıraplı bir şaşkınlıktan ağlıyordu. Kontes’le Sonya, Nataşa’ya acıdıklarından ve prens Andrey artık yaşamadığı için ağlıyorlardı. İhtiyar kont, yakında — bunu hissediyordu — kendisinin de aynı korkunç adımı atması mukadder olduğu için ağlıyordu.

Nataşa ile prenses Mariya da şimdi ağlıyorlardı, fakat onlar kendi şahsi acılarına ağlamıyorlardı; gözlerinin önünde geçen basit ve muhteşem ölüm sırrı karşısında ruhlarını kaplıyan dindarca bir heyecan ve teessürden ağlıyorlardı.

İKİNCİ KISIM

I

İnsan zekâsı için hâdiselerin bütün sebeplerini kavramak imkânsızdır. Fakat sebepleri arayıp bulmak ihtiyacı insan ruhuna has bir şeydir. Hâdiselerin, her biri ayrı ayrı sebep olarak görünebilen, sayısız ve karışık şartlarına nüfuz edemiyen insan zekâsı, önüne ilk çıkan kavranması en kolay bir izaha yapışır, "işte sebep" der. Tarihî olaylarda (ki burada müşahade konusu insanların fiil ve hareketleridir) en iptidai izah şekli tanrı'ların iradesi, sonra da en ileri tarihî mevkide bulunanlar, tarihî kahramanlardır. Fakat tarihî kahramanın iradesinin kitle hareketlerini idare etmesi şöyle dursun, kendisinin de daima idare edildiğine kanaat getirmek için tarihî olayın özüne, yani bütün insan kitlelerinin faaliyetine nüfuz etmek kâfidir. Tarihî olayların mânasını bu veya şu şekilde anlamının ehemmiyeti yok gibi görünür. Fakat batı milletlerinin, Napolyon istediği için, doğuya yürüdüklerini söyleyen insanla bunun böyle olması gerektiği için böyle olduğunu söyleyen insan arasındaki fark; arzın sabit durduğunu: seyyarelerin onun etrafında hareket ettiklerini iddia eden insanlarla arz'ın neye dayandığını bilmediklerini, fekat onun da, öbür seyyarelerin de hareketlerini idare eden kanunlar mevcut olduğunu söyleyen insanlar arasındaki farkın aynıdır. Tarihî olayın, bütün sebeplerin biricik sebebinden başka sebepleri yoktur ve olamaz. Fakat olayları idare eden, kısmen meçhulümüz olan, kısmen yaklaşıp dokunduğumuz kanunlar vardır. Bu kanunların keşfi ancak, sebepleri bir kişinin iradesinde aramaktan tamamiyle vazgeçtiğimiz zaman mümkün olabilir; nasıl ki seyyarelerin hareket kanunlarının keşfi de ancak, arzın sabitliği telâkkisinden insanlar vazgeçtikleri zaman mümkün olmuştur.

Tarihçiler Borodino savaşıdan, Moskova'nın düşman tarafından işgali ve yıkılmasından sonra 1812 harbinin en önemli vakası olarak, Rus ordusunun Riyazan yolundan Kaluga yoluna ve Tarutino karargâhına doğru Krasnaya Parha için yan yürüyüşü denen hareketi kabul ederler. Tarihçiler bu dâhice hareketin şerefini ayrı ayrı şahıslara mal eder, kime ait olduğu üzerinde tartışır- lar. Yabancı tarihçiler, hattâ Fransız tarihçileri bile Rus kumandan- larının dehasını kabul eder, bu yan yürüyüşünden, bahsederler. Fakat neden askerî yazarlar ve onların arkasından herkes bu yan yü- rüyüşün, Rusya'yı kurtaran, Napolyon'u mahveden tek bir şahsın derin fıkırlı bir buluşu olduğunu sanırlar, bunu anlamak çok zor- dur. Evvelâ, bu hareketteki derin fikirliliğin, dâhiliğin ne olduğunu anlamak zor, zira ordunun en iyi durumunun (ona hücum edilme- diği zaman) en çok erzak bulunan yerde olduğunu anlamak için fazla kafa yormağa lüzum yok. Herkes, hattâ on üç yaşında kalın kafalı bir çocuk bile, 1812 yılında, Moskava'dan çekildikten sonra Kaluga yolunda ordu için en elverişli durumun meydana geldiğini kolayca anlıyabilirdi. Böylece evvelâ, tarihçilerin hangi karinelerle bu manevrada derin düşünülmüş bir şey bulunduğu hükmüne var- dıklarını anlamak mümkün değildir. İkinci tarihçilerin, Ruslar için kurtarı- cı, Fransızlar için felâketli bir şeyi bu manevranın neresinde gördük- lerini anlamak daha da zordur; zira bu yan yürüyüşü, daha evvelki, o andaki ve daha sonraki şartlar içinde Rus ordusu için felâketli, Fransız ordusu için kurtarıcı olabilirdi. Eğer bu hareket vuku bulduğu andan itibaren Rus ordusunun durumu düzelmeğe baş- ladıysa sebebin bu hareket olması icabetmez.

Eğer başka şartlarla birleşmemiş olsaydı bu yan hareketi, bir fayda sağlaması şöyle dursun, Rus ordusunu mahvedebilirdi. Moskova yanmasaydı ne olacaktı? Murat, Ruslarla teması kaybetme- se, Napolyon atalet içinde bulunmasa, Krasnaya Parha önlerinde Rus ordusu Bennigsen'le Barclay'ın tavsiyesine göre savaş verseydi ne olacaktı? Rus'lar Parha üzerine yürüdükleri sırada Fransızlar onlara saldırsalardı ne olacaktı? Sonradan Napolyon Tarutino'ya yaklaşıp Smolensk'e hücumda sarf ettiği enerjinin onda biriyle dahi Rus'lara saldırırsa ne olacaktı? Fransız'lar Petersburg üze- rine yürüselerdi ne olacaktı?... Bütün bu ihtimaller yan hareketi- nin kurtarıcı rolünü felâkete çevirebilirdi.

Üçüncüsü, en anlaşılmıyan nokta, yan hareketinin tek bir kişiye mal edilmeyeceğini, hiçbir zaman onu kimsenin önceden görmediğini, bu manevrayı tıpkı Fili'deki çekilme gibi, hakikatte bütünlüğü ile hiçbir zaman kimsenin tasavvur etmediğini, bunun çok çeşitli, sayısız şartlardan, adım adım, olay olay, lâhza lâhza doğduğunu ve ancak gerçekleştiği, bir geçmiş olduğu zamandır ki bütün genişliği ile göz önüne getirildiğini tarihi inceliyen insanların bilerek görmek istememeleridir.

Fili'deki askerî mecliste Rus komutanlarında hâkim olan kanaat, en tabîî hareket olarak düz hat istikametinde, yani Nijninogorod yolu boyunca geriye çekilmektir. Mecliste çoğunluğun bu fikri tutması ve bilhassa toplantıdan sonra başkomutanın iâşe kısmı âmiri Lanskoj'la yaptığı meşhur konuşma buna delildir. Lanskoj, ordu için erzakın en ziyade Oka nehri boyunca Tula, Kaluga illerinde toplandığını, Nijni'den ricat edilirse erzak stokları, kış başında üzerinde taşıtların geçmesine imkân olmıyan büyük Oka nehriyle ordudan ayrılmış olacağını başkomutana arz etmişti. Bu, Nijni'ye giden ve evvelce en tabîî görünen düz istikametten sapma zaruretinin ilk alâmetiydi. Ordu daha güneyi, Riya-zan yolunu, yedeklere yakın olan yolu tuttu. Sonradan Rus ordusuyle teması bile kaybeden Fransız'ların ataleti, Tula atelyelerini savunma kaygısı ve bilhassa iâşe üslerine yaklaşmanın elverişliliği orduyu daha güneye, Tula yoluna çevirdi. Parha'yı ele geçirmek için çok sıkı bir yürüyüşle Tula yoluna geçtikten sonra Rus komutanları Podolsk'ta durmağı düşündüler, Tarutino mevziini kimse hesaba katmıyordu; fakat sayısız şartlar ve evvelce Rus'larla teması kaybetmiş olan Fransız ordusunun tekrar meydana çıkması, savaş projeleri ve bilhassa Kaluga'daki erzak bolluğu ordumuzu daha çok güneye sapmağa, kendi iâşe yollarının merkezine, Tula yolundan Kaluga yoluna, Tarutino'ya geçmeğe zorladı. Moskova'nın ne zaman terk edildiği sualine nasıl cevap verilemezse Tarutino'ya geçmeğe ne zaman ve kimin karar verdiği sualine de cevap verilemez. Ancak ordu sayısız, ayrı ayrı kuvvetlerle Tarutino'ya girdikten sonradır ki, herkes, bunu istediğini, bunu çoktan tahmin ettiğini düşünmeğe başladı,

II

Meşhur yan hareketi, sadece, Rus ordusunun, daima taarruzun aksi istikamette geriye doğru çekilirken Fransız ordusunun taarruzu durduktan sonra ilkönce tuttuğu düz istikametten sapmasından, takibedilmediğini görünce tabii olarak erzak bolluğunun çektiği tarafa kendini koyuvermesinden ibaretti.

Rus ordusunun başında dâhi kumandanlar tasavvur edilmese de sadece kumandansız basit bir odu tasavvur edilse, bu ordu ile erzakın çok olduğu taraftan, her şeyi bol muntakadan bir kavis çizerek Moskova'ya doğru bir gerileme hareketinden başka bir şey yapamazdı.

Nijninovgorod yolundan Riyazan, Tula, Kaluga yollarına geçiş o derece tabii idi ki Rus ordusunun çapulcuları bu istikameti takibediyor, Petersburg'dan, Kutuzof'un ordusunu bu istikamette sevk etmesi isteniyordu. Tarutino'da Kutuzof, orduyu Riyazan yolundan sevk ettiği için hükümdardan bayağı bir tekdiname aldı. Hükümdarın mektubunu aldığı zaman kendisinin o sırada Kaluga karşısında almış olduğu durum işaret edilmekteydi

Bütün sefer müddetince ve Borodino savaşı sırasında itiş kuvveti istikametinde yuvarlanan Rus ordusu yuvarlağı, itiş kuvveti tükenince ve yeni hamleler alamayınca kendisi için tabii olan durumu aldı.

Kutuzof'un hizmeti söylendiği gibi herhangi bir dâhice stratejik manevrada değil, vukua gelen hâdisenin önemini yalnız onun anlamış olmasındadır. Daha o zaman Fransız ordusundaki hareketsizliğin önemini yalnız o anlamış, yalnız o, Borodino savaşının bir zafer olduğunu iddia etmekte devam etmişti; yalnız o — Başkomutan sıfatıyla herhalde taarruz tarafına meyilli olması gerekirken — bütün kuvvetini Rus ordusunu lüzumsuz savaşımlardan alıkoymak yolunda kullanmıştı.

Borodino'da yaralanan canavar, kovulıyan avcının onu bıraktığı yerde yatıyordu; ama yaşıyor muydu, kuvvetli miydi, yoksa sadece oyun mu ediyordu? avcı bilmiyordu. Birdenbire bu canavarın iniltisi duyuldu. Bu yaralı Fransız ordusu canavarının hezimetini

açığa vuran inilti, Lauriston tarafından Kutuzof'un karargâhına gönderilen sulh teklifi idi.

İyi olan şeyin değil, aklına esen şeyin iyi olduğuna inanan Napolyon, Kutuzof'a aklına ilk gelen ve hiç mânası olmıyan sözler yazıyordu.

"Monsieur le prince Koutouzov, diye yazıyordu, J'envoie près de vous un de mes aides de camps généraux pour vous entretenir de plusieurs objets interessants. Je désire que votre Altesse ajoute foi à ce qu'il lui dira, surtout lorsqu'il exprimera les sentiments d'estime et de particulière considération que j'ai depuis longtemps pour sa personne. Cette lettre n'étant à autre fin, je prie Dieu, monsieur le prince Koutouzov, qu'il vous ait en sa sainte et digne garde.

Moscou, le 30 Octobre, 1812.

Signé Napoléon¹:

Kutuzof:

— Je serais maudit par la postérité si l'on me regardait comme le premier moteur d'un accommodement quelconque. *Tel est l'esprit actuel de ma nation*² diye cevap verdi ve orduyu taarruzdan alıkoymak için bütün kuvvetini kullanmakta devam etti.

Fransız ordusunun Moskova'da yağmaçlık, Rus ordusunun Tarutino'da istirahat ettiği ayda, iki ordu kuvvetleri arasındaki nispette (mânevi bakımdan ve sayıca) bir değişiklik oldu ve neticede üstünlük Rus ordusunun tarafına geçti. Fransız ordusunun durumu ve sayısı Rus'larca bilinmemesine rağmen nispet değişir değişmez taarruz lüzumunun sayısız alâmetleri belirdi. Bu alâmetler: Lauriston'un gönderilmesi, Tarutino'da erzakın bol oluşu, Fran-

¹ "Bay prens Kutuzof, birçok enteresan konular üzerinde görüşmek üzere general yaverlerimden birini yanınıza gönderiyorum. Bütün söyleyeceklerine, bilhassa size karşı eskiden beri beslediğim takdir ve özel saygı hissini ifade edeceği zaman Altesinizin itimat etmelerini arzu ederim. Bununla; sizi kutsal ve kadir himayesi altında tutmasını Tanrıdan dilerim. Moskova, 30 ekim, 1812. İmza: Napolyon".

² Bana herhangi bir uzlaşmanın ilk tahrikçisi olarak bakılsaydı gelecek nesil bana lânet okurdu. Milletimin bugünkü arzusu budur.

sız'ların hareketsizliğine, düzensizliğine dair her taraftan gelen haberler, alaylarımızın yeni kur'a erleriyle tamamlanması, havalanın iyi gitmesi, Rus askerlerinin devamlı istirahat etmiş olması, toplanmalarının sebebi olan işi yapmak için askerlerde istirahat sonunda umumiyetle görülen sabırsızlık, çoktan beri gözden kaybedilen Fransız ordusunda neler olduğu merakı, Rus ileri karakollarına şimdi Tarutino yakınındaki Fransızların etrafında cirit oynatan cesaret, köylülerin ve çetelerin Fransız'lara karşı kazandıkları kolay zaferlere dair gelen haberler, bunun uyandırdığı kıskançlık, Fransız'lar Moskova'da bulunduğu müddetçe herkesin kalbinde yatan intikam hissi ve bilhassa kuvvet nispetinin değiştiği, üstünlüğün şimdi bizim tarafımızda olduğu hissinin belirsiz bir şekilde fakat her erin ruhunda doğmuş bulunmasıydı. Kuvvet nispetleri değişmişti; taarruz bir zaruret olmuştu. Yelkovan tam bir devir yapar yapmaz çalmağa başlayan bir çalar saat gibi şaşmadan, yüksek çevrelerde, kuvvet nispetleri arasındaki esaslı değişmeye uygun olarak, artan bir canlılık görüldü; bir cızıldama oldu ve saat sesleri aksetmeğe başladı.

III

Rus ordusunu, Kutuzof, onun kurmay heyeti ve Petersburg'dan Hükümdar idare ediyordu. Petersburg'da, daha Moskova'nın bırakılması haberi alınmadan bütün harbin mufassal bir plânı tanzim edilmiş, sevk ve idare için Kutuzof'a gönderilmişti. Bu plân, Moskova elimizde bulunduğu düşünülerek tertibedilmiş olmasına rağmen, kurmay heyetincede tavsibedilmiş ve tatbikına geçilmesi kararlaştırılmıştı. Kutuzof sadece, uzaktan yapılan harb plânlarının tatbikının daima güç olduğunu yazıyordu. Karşılaşılan güçlükleri halletmek için yeni direktiflerle onun harekâtını takibetmek, rapor vermekle ödevli şahıslar gönderildi.

Bundan başka, Rus ordusunun bütün genel kurmayı tamamiyle değiştirilmişti. Vurulan Bagration'la gücenen ve çekilen Barklay'ın yerleri doldurulmuştu. A. yı B. nin yerine, B. yi de D. nin yerine, yahut tersine, D. yi A. nin yerine ve ilh. getirmenin iyi olup olmayacağı meselesi üzerinde ciddî olarak düşünülüyordu. Sanki bunun A. ile B. yi memnun etmekten başka bir faydası olabilmemiş gibi.

Ordu karargâhında, Kutuzofla kendi kurmay başkanı Ben-nigsen arasındaki düşmanlık, Hükümdarın itimadını kazanmış şahısların bulunuşu ve bu nakiller yüzünden her zamankinden daha karışık bir partiler oyunu dönüyordu; mümkün olan bütün nakillerde, konbinezonlarda A. B. nin, D. C. nin kuyusunu kazıyordu, bütün bu tertiplerde entrika konusu, ekseriyetle bütün bu insanların idare etmediği düşündükleri harb işiydi. Fakat bu harb işi onlara bağlı olmaksızın, cereyan edeceği şekilde, yani, insanların tertipleriyle hiçbir zaman birleşmeden, kitle münasebetlerinin mahiyetinden doğarak cereyan ediyordu. Birbirleriyle çarpışan, birbirine karışan bütün bu tertipler yüksek çevrelerde ancak, vukua gelmesi mukadder olan şeyin doğru bir yankısı olarak kabul edilmekteydi.

İmparator, Tarutino savaşından sonra alınan 2 ekim tarihli mektubunda şöyle yazıyordu:

“Prens Mihail İlarionoviç! Moskova 2 eylûlden beri düşman elinde bulunuyor. Son raporunuz 20 eylûl tarihli; bütün bu müddet zarfında düşmana karşı harekete geçmek ve ilk başkentimizi kurtarmak için bir tebdir almak şöyle dursun, son raporlarınızdan anlaşıldığına göre, daha da geri çekildiniz. Serpuhof bir düşman müfrezesi tarafından işgal edildi; Tula, ordu için o kadar zaruri olan meşhur atelyeleriyle tehlikede. General Wintzengerode'nin raporlarından öğreniyorum ki 10.000 kişilik bir düşman kolordusu Petersburg yoluna doğru ilerliyor. Birkaç bin kişilik başka bir kolordu da Dimitrof üzerine yürüyor. Üçüncüsü Vladimir yolunu tutmuştur. Oldukça önemli olan dördüncüsü Ruza ile Mojaysk arasında bulunuyor. Napolyon'un kendisi ise ayın 25 inden beri Moskova'da. Bütün bu bilgilere göre, düşman kendi kuvvetlerini önemli müfrezelere ayırmışken, Napolyon'un kendisi muhafız katalarıyla birlikte hâlâ Moskova'da iken karşıındaki düşman kuvvetlerinin önemli olması ve size taarruza geçmek imkânı vermemeleri mümkün müdür? İhtimal ki tersine olarak, onun, size tevdi edilen ordudan çok daha zayıf müfrezelerle veya olsa olsa bir kolordu ile sizi takibettiği düşünülebilir. Herhalde bu durumdan faydalanarak sizden zayıf bir düşmana başarılı bir hücum yapabilir, onu yok edebilirsiniz veya hiç olmazsa onu çekilmeğe zorlayarak şimdi düşman işgali altında bulunan ilin büyük bir kısmını elimizde tutabilirsiniz, böylelikle de Tula'dan ve diğer

iç şehirlerimizden tehlikeyi uzaklaştırabilirdiniz. Düşman Petersburg üzerine — hemen hemen müdafaasız kalan bu başkenti tehdit için — önemli bir kolordu sevk edebildiği takdirde bunun sorumluluğu size ait olacaktır. Zira size tevdi edilen ordu ile kesin ve azimli hareket etmek suretiyle, bu yeni tehlikeyi uzaklaştırmak için bütün vasıtalarla maliksiniz. Unutmayınız ki siz Moskova'nın kay-
bı için de, hakarete uğramış vatana hesap vermeğe mecbursunuz. Sizi daima mükâfatlandırmağa hazır olduğumu tecrübelerinizle bilirsiniz. Bu teveccühüm zayıflamış değildir, fakat benim ve Rusya'nın, zekânızın askerlik kabiliyetinizin, sevk ve idare ettiğiniz ordunun kahramanlığının bize önceden haber verdiği bütün gayretleri, metaneti ve başarıları sizden beklemek hakkımızdır”.

Fakat, mevcut kuvvetler nispetinin Petersburg'a aksetmiş olduğunu gösteren bu mektup yolda bulunduğu sırada Kutuzof, kumandası altındaki orduyu taarruzdan artık alıkoyamamış, savaş başlamış bulunuyordu.

2 ekimde kazak Şapovalof keşifte bulunduğu bir sırada tüfekte bir tavşanı öldürmüş, diğer bir tavşanı yaralamıştı. Yaralı tavşanı kovalarken Şapovalof ormanın uzak derinliklerine dalmış ve Murat ordusunun, hiçbir ihtiyat tedbiri almadan duran sol kanadının üzerine düşmüştü. Kazak, az kalsın Fransızların eline nasıl düşeceğini ürkerek arkadaşlarına anlattı. Sancaktar dinlediği bu hikâyeyi komutanına bildirdi.

Kazak çağırıldı, sorguya çekildi; kazak komutanları atları kaçırmak için bu fırsattan faydalanmak istediler. Fakat komutanlardan, ordunun büyük rütbeli subaylarıyla tanışan biri bu olayı bir kurmay generaline bildirdi. Son zamanlarda kurmay heyetinde duran çok gergindi. Yermolof bundan birkaç gün önce Bennigsen'e gelerek taarruza geçilmesi için başkomutan üzerindeki nüfuzunu kullanmasını rica etmişti.

Bennigsen:

— Eğer sizi tanımamış olsam, rica ettiğiniz şeyi siz kendiniz istemiyorsunuz diye düşünürdüm. Benim bu tavsiyem bunun tamamıyla aksini yapması için Serenissim'e kâfidir, diye cevap verdi.

Kazakların, gönderdikleri süvari keşif kollariyle doğrulanan haberi, hâdisenin iyice olgunlaştığını gösteriyordu. Gerilen telin ucu kaçmıştı; saat cızıldamış, çalmağa başlamıştı. Kutuzof, sözde şalâ-

hiyetine, zekâsına, tecrübesine, insanları tanımasına rağmen, hükümdara doğrudan doğruya rapor gönderen Bennigsen'in tezkeresini, generallerin izhar ettikleri müşterek arzuyu, hükümdarın tahmîn edilen arzusunu, kazakların verdiği bilgiyi hesaba katarak zaruri hareketi artık durduramamış, faydasız ve zararlı saydığı şey için emir vererek olup bittiyi kabul etmişti.

IV

Taarruzun zaruri olduğuna dair Bennigsen'in verdiği rapor, Fransız'ların sol kanadının açık bulunduğu hakkında kazakların verdiği bilgi, taarruz emrini vermek zaruretinin ancak son işaretleriydi; 5 ekim taarruz günü olarak tesbit edildi.

4 ekim sabahı Kutuzof savaş talimatını imzaladı. Toll onu Yermolof'a okuyarak daha sonraki tedbirlerle meşgul olmasını teklif etti.

Yermolof:

— Peki, peki, şimdi vaktim yok, dedi ve kulübeden çıktı. Toll'ün hazırladığı muharebe tertibatı çok mükemmeldi. Osterliç tertibatında olduğu gibi burada da, Almanca olmamakla beraber şöyle deniyordu: "*Die erste Kolonne marschirt*" falan yere, *die zwite Kolonne marschirt*" falan yere" v.s. ve bütün bu kollar kâğıt üzerinde, tâyin edilen zamanda yerlerine geliyor, düşmanı yok ediyorlardı. Her şey, bütün savaş tertiplemelerinde olduğu gibi, çok iyi düşünülp hazırlanmış ve yine bütün tertiplemelerde olduğu gibi, hiçbir kol tâyin edilen zamanda tâyin edilen yere gelmemişti.

Tertibattan gereken miktarda nüsha hazırlanınca bir subay çağırıldı, tatbik için kâğıtları vermek üzere Yermolof'a gönderildi. Kutuzof'un emir subayı olan bu genç süvari muhafız subayı, kendisine verilen vazifenin önemliliğinden memnun bir halde Yermolof'un karargâhına yollandı.

— Gitti, diye Yermolof'un emir eri ona cevap verdi. Süvari muhafız subayı Yermolof'un sık sık yanında bulunduğu bir generale gitti.

¹ Birinci kol yürüyor.

² İkinci kol yürüyor,

— Yoktur, general de yok.

Süvari muhafız subayı atına binip başka birinin yanına gitti.

— Hayır, gittiler.

Subay:

“Geçikme yüzünden başıma bir iş çıkmasa! Ne can sıkıcı şey!” diye düşündü. Bütün karargâhı dolıştı. Kimi, Yermolof'u başka generallerle birlikte bir yere doğru giderken gördüklerini, kimi, herhalde yine evde olduğunu söylüyordu. Subay öğle yemeği yemeden akşamın altısına kadar aradı. Yermolof bir yerlerde yoktu. Nerede olduğunu da kimseler bilmiyordu. Subay bir arkadaşında çarçabuk hafif tertip bir yemek yedi ve tekrar ileri karakolda Miloradoviç'in yanına gitti. Miloradoviç de evde yoktu. Fakat ona, Miloradoviç'in general Kikin'in balosunda bulunduğunu, Yermolof'un da ihtimal orada olduğunu söylediler.

— Peki, nerede bu balo?

Bir kazak subayı uzaktaki bir pomeşçik konağını göstererek:

— İşte şurada, Yeçkino'da, dedi.

— Nasıl olur, orası hattın ötesi.

— Bizim alaylardan ikisini hatta sürdüler. Orada şimdi öyle bir âlem var ki, dehşet! İki orkestra, üç şarkıcı korusu.

Subay, hattın ötesine, Yeçkino'ya yollandı. Eve yaklaşıncan ta uzaktan bir asker dans şarkısının ahenkli şen nağmelerini duydu.

— “Çayırlarda... çayırlarda!” diye arada bir haykırıslara karışan ıslık ve simbal sesleri duyuyordu. Subay bu seslerden hem neşelendi, hem de kendisine tevdi edilen önemli emri böyle uzun zaman yerine ulaştırmadığı için suçlu olduğunu düşünerek içinde bir korku hissetti. Saat dokuz olmuştu. Attan indi, Rus'larla Fransız'lar arasında bulunan sağlam kalmış büyük pomeşçik konağının dış kapısından girdi. Büfede ve sofada uşaklar şaraplarla, yemeklerle telâşlı telâşlı öteye beriye gidip geliyorlardı. Şarkıcılar pencerelerin altında duruyorlardı. Subayı kapıdan içeri aldılar; birdenbire o, ordunun önemli generallerini hep bir yerde, bu arada Yermolof'un büyük, heybetli vücudunu da gördü. Bütün generallerin ceket düğmeleri çözüktü, yüzleri kızarmış ve canlıydı, yarım daire şeklinde ayakta duruyor, yüksek sesle gülüşüyorlardı. Salonun ortasında

yakışıklı, orta boylu, kırmızı yüzlü bir general, çevik ve ustaca hareketlerle trepak¹ oynuyordu.

— Ha, ha, ha! E, aşkolsun Nikolay İvanoviç! Ha, ha!...

Subay, bu anda önemli bir emirle içeri girdiği için iki kat suçlu olduğunu hissetti; beklemek istedi; fakat generallerden biri onu gördü, niçin geldiğini öğrenip Yermolof'a söyledi. Yermolof yüzünü buruşturarak subaya doğru ilerledi, kendisini dinledikten sonra kağıtları aldı, ona bir şey söylemedi.

O gece bir kurmay arkadaşı süvari muhafız subayına Yermolof'tan bahsederken:

— Bilmiyerek mi gitti sanıyorsun? diyordu. Bu bir tuzak, hep mahsustan. Konovnetsin'e bir oyun oynanıyor. Bak, yarın ne curcuna kopacak!

V

Ertesi gün, ihtiyar, çökmüş Kutuzof erkenden kalktı, Tanrıya dua etti, giyindi, doğru bulmadığı bir savaşı idare etmesi gerektiğini duymaktan gelen tatsız bir duyguyla arabaya bindi, Tarutino'nun beş verst ötesineki Letaşevka'dun taarruz edecek kolların toplanacağı yere yollandı. Kutuzof, uyuyup uyanarak, sağdan silâh sesleri gelip gelmediğini, savaşın başlayıp başlamadığını anlamak için kulak kabartarak gidiyordu. Fakat daha her yer sessizdi. Nemli, sisli bir sonbahar gününün şafağı dıha yeni sökmeğe başlamıştı. Tarutino'ya yaklaşırken Kutuzof; atlarını arabanın geçtiği yoldan öbür tarafa geçirerek su başına götüren süvarileri gördü. Kutuzof dikkatle onları süzdü, arabayı durdurdu, hangi alaydan olduklarını sordu. Bu süvariler şimdi çok uzakta, pusuda bulunması gereken kola mensuptular. İhtiyar başkomutan "Bir yanlışlık olacak" diye düşündü. Fakat biraz ilerleyince Kutuzof, silâh çatmış piyade alayları, aş pişiren, odun toplıyan donlu askerler gördü. Bir subay çağırttı. Subay hareket için hiçbir emir verilmediğini bildirdi.

Kutuzof "Nasıl olur..." diye başladı, fakat hemen sustu ve üst subayın çağırılmasını emretti. Arabadan indi, başını eğip güç-

¹ Trepak: ayaklar şiddetle yere vurularak yapılan bir Rus halk dansı.

lkle nefes alarak bir aŗađı bir yukarı gidip geldi, sessizce bekledi. İstemen subay, genel kurmaydan Eichen'i görünce Kutuzof, — bu subay hatanın suçlusu olduğu için değil, fakat öfke dkmeğe müstehak bir kimse olduğu için, — kıpkırmızı kesildi. İhtiyar, titriyerek, soluyarak, öfkesinden yerlere yatıp yuvarlanablecek hale geldiği zaman ki çılgınca hiddetiyle elleriyle tehdidederek, bağırarak ve çok kaba kfrlr savurarak Eichen'i adamakıllı payladı. Tesadüfen oraya dŗmŗ olan baŗka bir subay, hiçbir suçu olmıyan yzbaŗı Brozin aynı kbete uğradı.

Ellerini sallayıp sarsılarak ve boğuk bir sesle:

— Bu rezil de kim oluyor? Kurŗuna dzmeli! alçaklar! diye haykırıyordu. Âdeta maddi bir ıstırap hissediyordu. O, baŗkomutan, Rusya'da hiçbir zaman kimseye nasip olmıyan br iktidara sahip olduğunu herkesin kabul ettiği Serenissim, bütün ordu karŗısında gülünç bir duruma dŗmŗt. İçinden “Boŗuna bugün için o kadar dua ettim, boŗuna gece uyumadım, her ŗeyi inceden inceye hesabettim! diyordu. Genç bir subay olduğum zaman benimle kimse böyle alay etmeğe cesaret edemezdi... Ama ŗimdi!” Dayak cezası eker gibi ıstırap hissediyor ve bunu hiddetli ve acı haykırıŗlarla ifade etmekten kendini alamıyordu, fakat çok geçmeden takattan kesildi; etrafına bakınıp fazla kötü söylediğini hissederek aŗabaya bindi, sessizce gerisin geri döndü.

Bu fke stması artık bir daha gelmedi; Kutuzof gözlerini takatsızca kırpıŗtırarak mazeretleri, mdfaaları (Yermolof ertesi güne kadar ona grnmemiŗti) ve Bennigsen'in Konovnitsın'ın Toll'un, baŗarısızlıđa uğrıyan bu harekete ertesi gün yeniden baŗlanmıŗı yolundaki ısrarlarını dinledi. Kutuzof yine razı olmak zorundaydı.

VI

Ertesi gün kıtalar tâyin edilen yerlerde toplandılar ve gece harekete geçtiler. Koyu mor bulutlu, fakat yağmursuz bir sonbahar gecesiydi, yerler ıslaktı, ama çamur yoktu; kıtalar sessizce ilerliyorlardı, yalnız arasıra pek hafif iŗitilen top sesleri duyuluyordu. Yüksek sesle konuŗmak, pipo içmek, akmak yakmak yasak edilmiŗti; atları kiŗnemeđe bırakmıyorlardı. Teŗebbsn esrarengizliği

onun cazibesini artırıyordu. Askerler neşeliydi. Bazı kollar durmuşlar, tüfek çatmışlar gereken yere geldiklerini sanarak soğuk toprağın üstüne uzanmışlardı; bazıları (çoğu) bütün gece yürümüş ve besbelli ki gidecekleri yerden başka yerlere gitmişlerdi.

Yalnız kont Orlof-Denisof, kazaklarla (bütün diğerleri içinde en ehemmiyetsiz olan müfreze) zamanında kendi yetine vardı. Bu müfreze orman kenarının ucuna, Stromilovo'dan Dmitrovskoye'ye giden patika üzerinde durdu.

Uyuklamağa başlayan kont Orlof'u tanyeri ağarmadan evvel uyandırdılar. Fransız karargâhından gelen bir kaçağı getirdiler. Bu, Ponyatovski kolordusundan bir erbaşı. Bu erbaş, vazifede hakarete uğradığı için kaçtığını, çoktan subay olması gerektiğini, herkesten cesur olduğunu, bunun için onları terk ettiğini, öd almak istediğini, Lehçe olarak söyledi. Murat'ın bulundukları yerden bir verst uzakta gecelediğini, kendisine yüz atlı verilirse onu diri olarak ele geçireceğini sözlerine ilâve etti. Kont Orlof-Denisof arkadaşlarıyla istişare etti. Teklif reddedilmeyecek kadar cazipti. Herkes gitmek için öne atıldı; herkes teşebbüse girişmeği tavsiye etti. Birçok tartışmalardan, müzakerelerden sonra, tuğgeneral Grekof, erbaşı da alıp iki kazak alayı ile gitmeğe karar verdi.

Kont Orlof-Denisof erbaşı bırakırken ona:

— Ama iyi bil ki, dedi, yalan söyledinse seni bir köpek gibi astırırım, doğruysa sana yüz düka var.

Erbaş cevap vermedi, ata bindi, azimli bir tavırla çarçabuk hazırlanan Grekof'u takibetti. Ormanda kayboldular. Kont Orlof, Grekof'u geçirip tanyeri ağarırken sabah serinliğinin tesiriyle büzü-lerek, üzerine aldığı sorumluluğun telâşu içinde ormandan çıktı, ağarmağa başlayan günün ve sönmeğe yüz tutan ateşlerin ışığında şimdi belirsiz bir şekilde görünen düşman karargâhına bakmağa başladı. Kont Orlof-Denisof'un sağında açık bir meyil üzerinde bizim kolların görünmesi lâzımdı. Kont Orlof oraya bakıyordu; fakat bu kollar uzaktan görünmeleri gerektiği halde, görünmüyorlardı. Fransız karargâhında, kont Orlof-Denisof'a göre ve bilhassa çok iyi gören yaverinin sözlerine bakılırsa, kımıldamalar başlamıştı.

Kont Orlof karargâha bakarak:

— Ah, galiba geç kaldık, dedi.

Sözüne inandığımız bir adam gözümüzün önünden kaybolunca çoğu zaman olduğu gibi, bu erbaşın bir aldatıcı olduğunu, yalan söylediğini, sadece, nereye götüreceğini kimsenin bilmediği bu iki alayı uzaklaştırarak taarruz işini altüst etmek istediğini birdenbire bütün açıklığıyla anladı. Böyle yığınlarla asker arasından başkomutanı kaçırmak mümkün mü!

— Hiç şüphe yok, yalan söyledi, namussuz, dedi Kont.

Karargâha bakınca girilen teşebbüsün doğruluğundan kont Orlof-Denisof gibi şüpheye düşen biri:

— Geri dönerek mümkün, dedi.

— Ha? doğru mu... Siz nasıl düşünüyorsunuz, bu işi bırakalım mı? yoksa bırakmıyalım mı?

— Emreder misiniz, geri çevirelim?

Kont Orlof saatine bakarak azimli bir tavırla birdenbire:

— Çevirin, çevirin! dedi, geç kalacağız, ortalık tamamıyla ağardı.

Yaver, Grekof'a yetişmek için atını dörtmela ormana sürdü. Grekof dönünce, hem vazgeçilen bu teşebbüsten, hem hâlâ görünmeyen piyade kollarını boşuna beklemekten, hem de düşmanın yakınlığından telâşlanan Kont Orlof-Denisof (müfrezesinin bütün adamları da aynı kaygıyı duymaktaydı) taarruz etmeğe karar verdi.

Yavaşça kumanda verdi: "At bin!" Herkes yerini aldı, haç çıkardılar.. "Tanrı yardımcımız olsun!"

"Hurra!" sesleriyle orman inledi; kazak bölükleri birbiri ardından ve torbadan dökülür gibi, ırmağı aşarak, kargılar önde, neşeyle karargâha doğru aktılar.

Kazakları ilk gören Fransız, korkudan ümitsiz bir feryat kopardı, bütün karargâhta bulunanlar, giyinmemiş, yarı uyanık bir halde topları, tüfekleri, beygirleri bırakıp rasgele bir tarafa kaçtılar.

Kazaklar, arkalarında ve etraflarında olup bitenlere aldırış etmiyerek Fransız'ları takibetselerdi Murat'ı ve bütün orada bulunanları yakalıyacaktı. Komutanlar da bunu yapmak istiyorlardı. Fakat ganimetleri, esirleri gören kazakları yerlerinden kımıldatmak imkânsızdı. Kimse kumanda dinlemiyordu. Burada 1500 kişi esir edilmiş, 38 top, sancaklar, — kazaklar için hepsinden önemlisi — atlar, eyerler, battaniyeler ve türlü şeyler ele geçirilmişti. Bütün bun-

larla uğraşmak, esirleri, topları toplamak, ganimetleri paylaşmak, çekişmek, hattâ kavga etmek gerekti: kazaklar işte bunlarla meşguldü.

Artık takibedilmeyen Fransızlar kendilerine geldiler, toplandılar, ateş etmeğe başladılar. Orlof-Denisof bütün kolların gelmesini bekliyor, taarruzu devam ettirmiyordu.

Halbuki "*Die erste Kolonne marschirt*" ve ilh, diye başlayan tertibata göre Bennigsen'in kumandası ve Toll'un idaresi altında bulunan gecikmiş kolların piyadeleri gereken şekilde hareket etmişler ve her zaman olduğu gibi bir yere gelmişler, fakat kendileri için tâyin edilen yere gelmemişlerdi. Yine her zaman olduğu gibi, neşeyle yola çıkan askerler durmağa başlamışlardı. Memnuniyetsizlik ifade eden sözler duyuluyor, saflarda düzensizlikler görülüyor, birçokları gerisin geri dönüyorlardı. Atlarını dörtlüye sağa sola süren yaverler, generaller bağırıyor, kızıyor, çekişiyor, yanlış gidildiğini, geç kalındığını söylüyor, birini azarlıyorlardı; ve sonunda hepsi lânet olsun, der gibi, ellerini sallıyarak, sırf bir yere gitmiş olmak için ilerliyorlardı. "Herhalde bir yere varırız!" diyorlardı. Gerçekten de bir yere varıyorlardı, ama, varacakları yere varmıyorlardı; bazıları varacakları yere varmışlardı, fakat o kadar gecikmişlerdi ki düşmanın ateşine hedef olmaktan başka bir işe yaramamışlardı. Bu savaşta Weirotter'in Osterliç'te oynadığı rolü oynayan Toll gayretle sağa sola at sürüyor, her yerde bütün işlerin tersine gittiğini görüyordu. Gün artık tamamiyle ağardı ve Baggovut'un kolordusu Orlof-Denisof'la beraber çoktan ormanda bulunması gerektiği bir sırada atını böylece ormana, bu kolorduya doğru sürmüştü. Başarısızlığa sinirlenen, üzülen Toll, bunun bir suçlusu olmak gerektiğini düşünerek atını kolordu komutanına doğru sürdü, kurşuna dizdirmekle tehdidederek onu şiddetle azarlamağa başladı, bütün gecikmelerden, karışıklıklardan, uygunsuzluklardan kendisi de üzülen ihtiyar, yiğit, sakin general Baggovut herkesi hayrete düşürecek şekilde, karakterine tamamiyle aykırı olarak fena halde öfkeleni, Toll'a ağır lâflar söyledi.

— Kimseden ders almak istemiyorum, askerlerimle ölmesini ise başkaları kadar bilirim, diyerek bir tümenle ileri atıldı.

Fransız kurşunları altında açık sahaya çıkınca, öfkelenmiş yiğit Baggovut bir tümenle şimdi savaşa girişmenin faydalı mı,

haydasız mı olacağını düşünmeden dosdoğru ilerledi, askerleri ateş altına sürdü. Tehlike, gülle, kurşun, bu öfkeli halinde ona tam lâzım olan şeylerdi. İlk kurşunlardan biri onu devirdi, sonraki kurşunlar birçok askerleri öldürdü. Ve onun tümeni Fransız'ların ateşi altında lüzumsuz yere bir müddet kaldı.

VII

Bu sırada başka bir kolun cepheden Fransız'lara saldırması gerekti, fakat Kutuzof bu koldaydı. Arzusuna rağmen başlayan bu savaştan karmakarışıklıktan başka bir şey çıkmıyacağını biliyor, elinden geldiği kadar kıtaları tutuyordu. Kımıldanmıyordu.

Kutuzof, hücum etmek tekliflerine isteksizce cevap vererek küçük kır atı üzerinde sessiz sessiz ilerliyordu.

İleri atılmak emri rica eden Miloradoviç'e:

— Hepinizin dilinde hücum etmek; görmüyorsunuz ki, karışık manevralar yapmağı beceremiyoruz, diyordu.

Başka birine:

— Sabahleyin Murat'ı diri diri yakalamayı, tâyin edilen yere vaktinde gelmeyi beceremediniz: şimdi yapılacak bir şey yok! diye cevap veriyordu.

Fransız'ların gerilerinde, kazakların verdiği malûmata göre, evvelce hiç kimse yokken şimdi iki Polonya taburu bulunduğu Kutuzof'a bildirildiği zaman dönüp göz ucu ile Yermolof'a baktı (düenden beri daha onunla konuşmamıştı).

— İşte bak taarruz isterler, türlü projeler teklif ederler, bir de işe başlarsın ki hiçbir şey hazır değil; işi anlıyan düşman da tedbir alır.

Yermolof, bu sözleri duyunca gözlerini kırıştıırarak hafifçe gülümsedi, kendisi için fırtınanın geçtiğini, Kutuzof'un bu tarzle yetineceğini anlamıştı.

Yanında duran Rayevski'yi diziyle dürterek yavaşça:

— Bana taş atıyor, dedi.

Biraz sonra Yermolof, Kutuzof'a yaklaştı ve saygıyla dedi ki:

— Daha vakit geçmedi Altes, düşman uzaklaşmadı. Taarruz emreder misiniz? Yoksa muhafız kıtası savaş görmeyecek,

Kutuzof bir şey söylemedi, fakat Murat'nın geri çekildiği kendisine haber verilince taarruz emri verdi. Ama her yüz adımda üç çeyrek saat duruyordu.

Bütün muharebe Orlof-Denisof kazaklarının yaptığı savaştan ibaretti. Kalan kıtalar boşuna birkaç yüz kişi kaybetmişlerdi.

Bu savaş dolayısıyla Kutuzof bir elmas nişan, Bennigsen, elmaslar ve yüz bin ruble, başkaları da rütbelerine göre pek çok iyi şeyler aldılar; bu savaştan sonra kurmay heyetinde yeniden birçok nakiller yapıldı.

"Bizde daima böyle, her şey tersine yapılır!" Tarutino savaşından sonra Rus subay ve generalleri böyle söylüyorlardı, nasıl ki şimdi de bir aptalın orada her şeyi tersine yaptığını, kendileri olsa böyle yapmıyacaklarını anlatmak istiyerek aynı şeyi söylüyorlar. Fakat bunu söyleyenler ya bahsettikleri şeyi bilmiyorlar, yahut bile kendilerini aldatıyorlardı. Hiçbir savaş, — Tarutino savaşı olsun, Borodino savaşı olsun, Osterliç savaşı olsun, — hazırlıyanların düşündüğü gibi cereyan etmez. Bu esaslı bir şarttır.

Sayırsız hür kuvvetler (zira insan hiçbir yerde, ölüm dirim meselesinin bahis konusu olduğu yerdeki, savaştaki gibi hür değildir) savaşın gidişi üzerine tesir eder; bu gidiş, hiçbir zaman önceden bilinmez ve hiçbir zaman bir tek kuvvetin gidişine uymaz.

Aynı zamanda türlü istikametlere yönetilmiş birçok kuvvetler herhangi bir cisme tesir ettiği zaman bu cismin hareket istikameti kuvvetlerden hiçbirine uymaz; bu istikamet daima, mekanikte kuvvetlerin paralelkenar köşegeniyle ifade olunan orta ve en kısa istikamet olacaktır.

Tarihçilerin izahlarında, bilhassa Fransızlarda harblerin ve savaşların önceden tesbit edilmiş bir plâna göre cereyan ettiğini görürsek varabileceğimiz tek sonuç bu izahların doğru olmadığıdır.

Tarutino savaşında, besbelli ki, Toll'un göz önünde tuttuğu hedef: kıtaları tertibata göre sırasıyla savaşa sürmek hedefi gerçekleşmemişti; Murat'yı esir etmeyi düşünebilecek olan kont Orlof'un hedefi de, bütün bir kolorduyu bir anda yok etmeyi düşünen Bennigsen'in ve diğer şahısların hedefi de, savaşa iştirak edip sıvrılmak isteyen subayların hedefi de, ele geçirdiğinden daha çok garîmet elde etmek isteyen kazakların hedefi de ve ilh... gerçekleşmemişti. Fakat hedef, gerçekte vaki olan ve bütün Rusların o zaman müşterek

arzusunu teşkil eden şey (Fransız'ların Rusya'dan kovulması ve ordularının yok edilmesi) olsaydı, açıkça görülecektir ki, Tarutino savaşı, bilhassa uygunsuz oluşu dolayısıyla seferin o devresinde tam lâzım olan şeydi. Bu savaşa, vardığı sonuçtan daha uygun bir sonuç düşünmek güç ve imkânsızdır. En küçük bir gayretle, çok büyük bir karışıklık içinde ve en önemsiz bir kayıpla bütün seferin en büyük sonucu elde edilmiş, ricatten taarruza geçilmiş, Fransızların za'fı meydana çıkmış, Napolyon ordusunun kaçmak için beklendiği itme kuvveti verilmişti.

VIII

Napolyon, Moskova'ya parlak *victoire de la Moskova*'dan sonra giriyor; bu, şüphe götürmez bir zaferdir, çünkü savaş alanı Fransız'ların arkasında kaldı. Rus'lar geri çekiliyor, başkent'i teslim ediyorlar. Erzaklar, silâhlar, cephaneler ve sayısız zenginliklerle dolu Moskova, Napolyon'un elinde. Fransız ordusundan iki kat zayıf olan Rus ordusu, bir ay tek bir baskın teşebbüsünde bulunmuyor. Napolyon'un durumu pek parlaktır. İki misli bir kuvvetle, arta kalan Rus ordusu üzerine yüklenip onu yok etmek, elverişli bir sulh sağlamak veya red cevabı verilirse, Petersburg üzerine tehdidedici bir yürüyüş yapmak, hattâ başarısızlığa uğrandığı takdirde Smolensk'e veya Vilno'ya dönmek, yahut Moskova'da kalmak, bir kelime ile, o sırada Fransız ordusunun bulunduğu parlak durumu muhafaza etmek için herhalde büyük bir dehaya lüzum yoktu. Bunun için, yapılacak şey çok basit ve çok kolaydı: askerinin çapulculuğuna meydan vermemek, bütün ordu için Moskova'da tedarik edilebilecek kış elbiselerini hazırlamak ve şehirde bulunan, bütün orduyu (Fransız tarihçilerinin ifadelerine göre) altı aydan fazla beslemeğe yetecek erzakı düzenli bir şekilde toplamak. Napolyon, ordular idare etmek iktidarına sahip bu dâhiler dâhisi, tarihçilerin söylediğine göre, böyle bir şey yapmadı.

Yalnız bir şey yapmamakla kalmadı, aksine olarak, iktidarını, aklırla gelen bütün tedbirlerin en budalacasını, en felâketlisini seçmekte kullandı. Napolyon, bütün yapılabileceği şeylerin — Moskova'da kışlamak, Petersburg ve Nijni-Novgorod üzerine yürümek, geri dönmek, daha kuzeye yahut sonraları Kutuzov'un gittiği yoldan

daha güneye gitmek gibi — akla gelebilecek en budalacasını, en felâketlisini, yani, askerlerini şehri yağma etmekte serbest bırakarak ekime kadar Moskova'da kalmak, sonra, şehirde bir garnizon bırakmakta tereddüdederek Moskova'dan çıkmak, Kutuzof'a yaklaşmak, savaşa girişmemek, sağa geçmek, yine bir yarma hareketi fırsatını kaçırarak Malo-Yaroslavl'ı tutmak, Kutuzof'un gittiği yoldan gitmiyerek harap Smolensk yolunda Mojaysk'e dönmek şükkini seçiyor ki, sonuçların gösterdiği gibi bundan daha budalaça, ordu için bundan daha felâketli bir şey düşünülemezdi. Varsın en mahir kumandanlar, Napolyon'un gayesi kendi ordusunu mahvetmek olduğunu farz ederek bütün Fransız ordusunu muhakkak surette ve Rus ordusunun girişeceği teşebbüslere bağlı olmaksızın, Napolyon'un yaptığı gibi, tamamiyle yok edecek başka bir sürü harekât düşünsünler!

Dâhi Napolyon bunu yaptı. Fakat Napolyon'un; istediği için veya çok budala olduğu için ordusunu mahvettiğini söylemek de; istediği için, çok akıllı ve dâhi olduğu için bu orduyu Moskova'ya sürüklediğini söylemek kadar yanlış olurdu.

Her iki halde de, bir erin ferdî faaliyetinden fazla bir tesiri olmıyan şahsi icraatı, ancak hâdiselerin bağlı olduğu kanunlara uymuştur.

Tarihçiler, tamamiyle yanlış olarak (sırf sonuçlar Napolyon'un icraatını haklı çıkarmadığı için) bize Napolyon'un kuvvetini Moskov'da zayıflamış gösterirler. O evvelce ve sonraları olduğu gibi, 1813 yılında da, kendisi ve ordusu için en iyi olan şeyi yapmak arzusuyle bütün maharetini ve kuvvetini kullandı. Napolyon'un o zamanki faaliyeti, Mısır'da, İtalya'da, Avusturya'da ve Prusya'daki faaliyetlerinden daha az hayret verici değildi. Napolyon'un dehası, onun âzametini kırk asrın seyrettiği Mısır'da ne derece sökmüştür, bunu doğru olarak bilemeyiz; çünkü bütün bu büyük kahramanlık hareketlerini bize yalnız Fransızlar anlatmışlardır. Onun Avusturya ve Prusya'da gösterdiği deha üzerinde doğru hüküm yürütemeyiz, çünkü oralardaki faaliyeti hakkındaki malûmatı Fransız ve Alman kaynaklarından almamız gerekiyor; akla sığmıyan bir şey, kolorduların savaşı ve kalelerin muhasarasız teslim oluşu ise, Alman'ları, Almanya'da yapılan harbin tek izahı olarak dehayı kabule yanaşmağa zorluyor. Fakat bizim, aybımızı örtmek

için onun dehasını kabul etmemize, çok şükür, sebep yok. Biz işi basit ve olduğu gibi görmeğe hak kazanmanın karşılığını ödedik; bu haktan vazgeçmeyiz.

Onun Moskova'daki faaliyeti, her yerdeki gibi, hayret verici ve dâhicedir. Moskova'ya girdiği andan çıktığı ana kadar emir üstüne emir, plân üstüne plân çıkarıyor, şehir halkının, murahhas heyetinin olmaması ve Moskova yangınının kendisi onu şaşırtmıyor. Ne kendi ordusunun menfaatlerini, ne düşmanın hareketlerini, ne Rusya'daki halkların iyiliğini, ne Paris'teki işlerin idaresini, ne de gelecek sulh şartları hakkındaki diplomatik mülâhazaları göz önünden ayırıyor.

IX

Askerî işlere gelince: Napolyon Moskova'ya girer girmez, Rus ordusunun harekâtını takibetmeyi general Sebastiani'ye sıkıca emrediyor, kıtaları ayrı ayrı yollara gönderiyor. Murat'ya Kutuzof'un bulunması emrini veriyor. Sonra Kremlin'in tahkimi işini ciddi olarak ele alıyor. Bütün bir Rusya haritası üzerinde gelecek seferin dâhice bir plânını yapıyor.

Diplomasi işlerine gelince: Napolyon, Moskova'dan nasıl çıkacağını bilmiyen, soyulmuş, üstü başı yırtık yüzbaşı Yakovlef'i huzuruna çağırıyor, bütün siyasetini, âlicenaplığını ona uzun uzadıya izah ediyor ve imparator Aleksandr'a bir mektup yazıp Rastopçin'in Moskova'da fena hareket ettiğini dostuna ve biraderine bildirmeyi bir borç sandığını anlatarak Yakovlef'i Petersburg'a yolluyor. Tutolmin'in önünde de görüşlerini, âlicenaplığını uzun uzun izah ederek bu ihtiyarcağızı da müzakere için Petersburg'a gönderiyor.

Hukukî işlere gelince: yangınlardan sonra hemen suçluların bulunup idam edilmesi emredilmiştir. Şeri Rastopçin de evi yakıtılmak suretiyle cezalandırılmıştır.

İdari işlere gelince: Moskova'ya bir anayasa bağışlandı, bir belediye kuruldu ve aşağıdaki beyanname yayımlandı:

“Moskova halkı!

“Felâketiniz büyüktür, fakat İmparator ve Kırıl hazretleri ıstıraplarınıza son vermek istiyor. İtaatsizliği, suçu nasıl cezalandır-

diğını korkunç misaller size öğretmiştir. Düzensizliğe son vermek ve genel emniyeti iade etmek için tedbirler alınmıştır. Kendi içinizden seçilmiş bir baba meclisi, belediyenizi veya şehir idarenizi teşkil edecektir. O, sizi, ihtiyaçlarınızı, menfaatlerinizi düşünecektir. Bu teşkilâtın üyeleri, omuzdan aşırma kırmızı bir şeritle ayırdeedilecek, belediye başkanı ayrıca beyaz bir kemer taşıyacaktır. Fakat vazife dışında yalnız sol kollarında kırmızı bir şerit bulunacaktır.”

“Şehir polisi eski şekline göre kurulmuştur. Gösterdiği faaliyet sayesinde şimdiden iyi bir düzen hüküm sürmektedir. Hükümet, iki gencl komiser veya polis müdürü ve şehrin bütün kesimlerine yerleştirilmiş 20 komiser veya mıntaka polis âmiri tâyin etti. Onları, sol kollarındaki beyaz şeritlerden tanıyacaksınız. Türlü mezhepler için bazı kiliseler açıldı; bunlarda serbestçe dinî tören yapılmaktadır. Hemşerileriniz her gün evlerine dönüyorlar; felâketin gerektirdiği yardım ve himayeyi görmeleri için emir verilmiştir. Düzenin iadesi ve durumunuzun düzelmesi yolunda hükümetin başvurduğu çareler bunlardır; fakat bu amaca ulaşmak için gayretlerinizi onun gayretleriyle birleştirmeniz, mümkünse, uğradığınız felâketleri unutmanız, o kadar zalim olmıyan mukadderata ümit bağlamanız, hayatınıza ve geri kalan mallarınıza kasdedenleri kaçınılmaz, utanılacak bir ölümün beklediğine emîn olmanız ve nihayet bunların muhafaza edileceğinden şüphe etmemeniz lâzımdır; zira bütün hükümdarların en büyüğünün ve en âdilinin iradesi budur. Erler ve şehir sakinleri, hangi milletten olursanız olunuz! Genel güveni, devletin bu saadet kaynağını yemiden kurunuz, kardeş gibi yaşayınız, birbirinize karşılıklı yardım ediniz, birbirinizi himaye ediniz, kötü niyetlilerle savaşmak için birleşiniz, sivil ve asker şeflere itaat ediniz; göz yaşlarınız kısa zamanda dinecektir”.

Ordunun iâşesine gelince: Napolyon bütün kıtalara, kendilerine erzak tedarik etmek ve böylece ordunun gelecek ihtiyaçlarını sağlamak üzere sıra ile Moskova'ya plâşkacılık yapmaya (*à la maraude*) gelmelerini emretti.

Din işlerine gelince: Napolyon *ramener les popes*¹ ve kiliselerde âyinlerin yeniden başlanması emrini verdi.

¹ Papazları geri getirmek.

Ticaret işleri ve ordunun iâşesi için her yere aşağıdaki beyanname asıldı:

Beyanname

“Siz, Moskova’nın sakin halkı, felâketlerin şehirden uzaklaştırdığı zanaatkârlar ve işçiler; siz, yersiz bir korkunun hâlâ kırlarda tuttuğu, öteye beriye dağılmış çiftçiler, dinleyiniz! Başkentte sükûn avdet ediyor, düzen yeniden kuruluyor, hemşerileriniz, kendilerine saygı gösterildiğini görerek korkusuzca sığınaklarından çıkıyorlar. Onlara ve mallarına karşı her türlü tecavüz hemen cezalandırılıyor. İmparator ve Kiral hazretleri onları himaye ediyor ve içinizden, itaat etmiyenlerden başka kimseyi düşman saymıyor. O, felâketlerinize bir son vermek istiyor. Evlerinize, ailelerinizin yanına dönmeyi arzu ediyor. Onun hayırseverce niyetlerine uygun hareket ediniz ve korkusuzca bize geliniz. Ey ahalî! oturacak yerlerinizden emin olarak geri dönünüz: ihtiyaçlarınızı tatmin edecek vasıtaları hemen bulacaksınız! Zanaatkârlar ve çalışkan işçiler! Geri, işlerinizin başına dönünüz: evler, dükkânlar, koruyucu karakollar sizi bekliyor, işinize karşılık gereken ücreti alacaksınız! Ve nihayet, siz, köylüler, korkudan saklandığınız ormanlardan çıkınız, himaye göreceğinizden tamamıyla emin olarak korkusuzca kulübelerinize geri dönünüz. Şehirde, köylülerin fazla stoklarını, toprak ürünlerini getirebilecekleri pazarlar kuruldu. Serbest satışı temin etmek için hükümet aşağıdaki tedbirleri almıştır: 1) Bugünden itibaren köylüler, çiftçiler ve Moskova yakınlarında oturanlar, her çeşit yiyecek maddelerini hiçbir tehlike ile karşılaşmadan, tâyin edilen iki çarşıya, yâni Mahovaya ile Ohotni pazarlarındaki mağazaları getirebilirler. 2) Onlardan bu mahsuller, alıcı ile satıcının aralarında anlaşacakları bir fiyat üzerinden satın alınacaktır; fakat satıcı istediği insaflica fiyatı almazsa malını köyüne, geri götürmekte serbest olacaktır; bunda kimse ona hiçbir şekilde engel olamaz. 3) Her hafta pazar ve çarşamba günleri büyük alışveriş günü, olarak tesbit edilmiştir; bunun için, salı ve cumartesi günleri, şehre yakın bütün büyük yollarda taşıt vasıtalarını korumaya yetecek kadar asker bulundurulacaktır. 4) Bu tedbirler köylülerin, arabaları ve atlarıyla geri dönüşlerinde bir engelle uğramamaları için alınacaktır. 5) Alelâde pazar yerlerinin en yakın bir zamanda yeniden kurulması için hemen

tedbir alınacaktır. Şehir ve köy halkı ve siz zanaatkarlar ve işçiler, hangi milletten olursanız olunuz, İmparator ve Kırıl hazretlerinin babaca niyetlerini gerçekleştirmeye ve genel refahın kurulmasına yardım etmeye çağırılıyorsunuz. Onun ayaklarına tâzim ve güven duyguları getiriniz ve bize katılmakta gecikmeyiniz!"

Askerin ve halkın mâneviyatını yükseltme işine gelince: durmadan geçit resmi yapılıyor, mükâfatlar dağılıyordu. İmparator at üstünde sokaklarda dolaşüyor, halka teselli veriyordu; devlet işleriyle o kadar meşgul bulunmasına rağmen kendi emriyle kurulan tiyatroları da ziyaret ediyordu.

Tacidarların en büyük erdemi olan hayırseverliğe gelince: Napol-yon bu işte de elinde olan her şeyi yaptı. Hayır müesseselerinin alınlığına "*Maison de ma mère*" diye yazılmasını emrederek bu hareketiyle ince evlâtlık duygularını bir hükümdarın faziletindeki büyüklükle birleştirdi. Eğitim evini ziyaret etti; beyaz elini, kurtarmış olduğu yetimlere öptürerek Tutolmin'le iltifatlı bir eda ile konuştu. Sonra, Thiers'in belâgatli ifadesine göre, bastırıldığı kalp Rus paralarıyla askerlerine maaş dağıtılmasını emretti. *Relevant l'emploi de ces moyens par un acte digne de lui et de l'armée française, il fit distribuer des secours aux incendiés. Mais les vivres étant trop précieux pour être donnés à des étrangers, la plupart ennemis, Napoléon aima mieux leur fournir de l'argent afin qu'ils se fournissent au dehors, et il leur fit distribuer des roubles papiers*¹.

Ordunun disiplini işine gelince: vazifesini ihmal edenlerin şiddetle cezalandırılacağına ve yağmacılığa son verilmesine dair arsız arasız emirler veriliyordu.

X

Fakat tuhaf değil mi, buna benzer durumlarda görülenlerden hiç de fena olmıyan bütün bu emirler, gayretler ve plânlar, işin özüne do-

¹ Annemin evi.

² Bu tedbirlerin alınmasını, kendisine ve Fransız ordusuna lâayık bir hareketle artırarak yangına uğramışlara iane dağıttı. Fakat yiyecek maddeleri yabancılara ve çoğu düşman olan kimselere verilmeyecek kadar pahalı olduğuna göre Napolyon onlara başka yerden erzak tedarik etmeleri için para vermediği tercih etti ve onlara kâğıt ruble dağıttı.

kunmuyor, saat kadranı üzerinde makineden ayrılmış yelkovanlar gibi çarklara ilişmeden başıboş ve gayesiz dönüyorlardı.

Harb işine gelince: Thiers'in "*son génie n'avait jamais rien imaginé de plus profond, de plus habile et de plus admirable*" diye bahsettiği ve M. Fain ile üzerinde polemige giriştiği dâhice sefer plânının tertip tarihinin 4 ekim değil, 15 ekim olmak gerektiğini, bu plânın hiçbir zaman tatbik edilmediğini, edilemediğini, çünkü realite ile hiçbir yakınlığı bulunmadığını ispat ediyor. Kremlin'in tahkimi işinin faydasız olduğu görüldü; bu iş için *la Mosquée*² nin (Napolyon Vasili Blajenniy kilisesini böyle adlandırıyor) temelinden yıkılması gerekiyordu. Kremlin'in altına lâğam açılması ancak İmparatorun, Moskova'dan çıkarken Kremlin'i havaya uçurmak arzusunun yerine gelmesine, yeni bir çocuğu ezen döşemenin çökmesine yardım etti. Napolyon'u o kadar kaygılandırarak Rus ordusunun takibi işidilmemiş bir hâdise teşkil ediyordu. Fransız askerî şefleri 60 bin kişilik bir Rus ordusunu gözden kaybetmişlerdi; ancak, Thiers'in ifadesine göre, Murat'ın mahareti ve galiba yine dehasıdır ki, bu 60 bin kişilik Rus ordusunu, bir toplu iğne gibi bulabilmişti.

Diplomatik duruma gelince: Napolyon'un âlicenaplığı ve âdilliği hakkındaki bütün delilleri, Tutolmin'in karşısında da, daha ziyade bir kaput ve bir araba elde etmeyi düşünen Yakovlef'in karşısında da para etmedi: Aleksandr bu elçileri kabul etmedi, geritdikleri mektuplara cevap vermedi.

Hukuki duruma gelince: sözde kundakçıların idamından sonra Moskova'nın diğer yarısı da yandı.

İdari duruma gelince: bir belediye kurulması yağmacılığı önlemedi, sadece bu belediyeye iştirak eden, düzeni gözetme bahanesiyle Moskova'yı yağma eden veya kendini yağmadan koruyan bazı kimselere menfaat sağladı.

Din işine gelince: camileri ziyaret etmek suretiyle Mısır'da o kadar kolay yoluna giren iş, burada hiçbir sonuç vermedi. Moskova'da bulunan iki veya üç papaz, Napolyon'un iradesini yerine

¹ Onun dehası hiçbir zaman daha iderin, daha ustaca, daha hayret ve takdire değer bir şey bulmamıştı.

² Cami.

getirmeyi denediler, fakat bunlardan biri âyin sırasında bir Fransız askerini tokatladı, öbürü hakkında bir Fransız memuru şöyle bir ihbarda bulundu: *"Le prêtre que j'avais découvert et invité à recommencer à dire la messe, a nettoyé et fermé l'église. Cette nuit on est venu de nouveau enfoncer les portes, casser les cadenas, déchirer les livres et commettre d'autres désordres"*.

Ticari duruma gelince: çalışkan zanaatkârlara ve bütün köylülere hitabeden beyanname, hiçbir akis uyandırmamıştı. Çalışkan zanaatkârlar yoktu, köylüler ise bu beyannamelerle fazla uzağa açılan komiserleri pusuya düşürüp öldürüyorlardı.

Halkı ve askerleri tiyatrolarda eğlendirmek işine gelince: bu iş de başarı sağlamadı. Kremlin'de ve Poznyakof'un evinde açılan tiyatrolar hemen kapandı, çünkü aktrisler ve aktörler soyulmuşlardı.

Hayırseverlik de arzu edilen sonuçlar vermedi. Moskova kalp ve kalp olmayan banknotlarla doluydu, bunların da hiçbir değeri yoktu. Garîmet toplıyan Fransız'lara yalnız altın lâzımdı. Değersiz olan şey yalnız, felâkete uğrıyanlara Napolyon'un o kadar cömertçe dağıttığı kalp banknotlar değildi, gümüş bile değerinden aşağı bir fiyat üzerinden altınla değiştiriliyordu...

Fakat o zaman yüksek emirlerin tesirsizliğinin en hayret edilecek belirtisi, Napolyon'un yağmaları önlemek ve disiplini iade etmek yolundaki gayreti idi.

İşte ordu şeflerinin verdikleri raporlar:

"Durdurulması için verilen emre rağmen şehirde yağmalar devam ediyor, düzen henüz iade edilmedi; meşru şekilde ticaret yapan tek bir tacir yok. Yalnız kantinciler satış yapmayı göze alıyor, onlar da yağma eşyası satıyorlar".

"La partie de mon arrondissement continue à être en proie au pillage des soldats du 3 ième corps, qui, non contents d'arracher aux malheureux réfugiés dans des souterrains le peu qui leur reste, ont même la férocité de les blesser à coups de sabre, comme j'en ai vu plusieurs exemples".

"Rien de nouveau outre que les soldats se permettent de voler et de piller. Le 9 octobre".

¹ Bulduğum ve âyin yapmağa davet ettiğim papaz kiliseyi temizleyip kapattı. O gece tekrar kapıyı ve kilidi kırmağa, kitapları yırtmağa ve başka nizamsız hareketlerde bulunmağa geldi.

“Le vol et le pillage continuent. Il y a une bande de voleurs dans notre district qu’il faudra faire arrêter par de fortes gardes. Le 11 octobre”.

“Yağmayı önlemek için şiddetli emirler verildiği halde hâlâ muhafız çapulcu müfrezelerinin Kremlin’e döndüğü görülüyor, bundan İmparator hiç memnun değil. Eski muhafız kıtasında nizamsızlık ve yağmacılık dün, dün akşam ve bugün her zamandan daha hararetli olarak yeniden başladı. İmparator, şahsını korumak için ayrılmış, bir itaat örneği olması gereken seçme askerlerin, itaatsizliği, ordu için hazırlanmış mahzenleri ve mağazaları tahribedecek derecede ileri götürdüklerini esefle görüyor. Diğerleri o dereceye düşmüşlerdir ki, nöbetçi ve devriye subaylarını dinlemiyor, küfrediyor, onları dövüyorlar”.

Vali:

“Le grand maréchal du palais se plaint vivement, -diye yazıyordu,- que malgré les defenses réitérées, les soldats continuent à faire leurs besoins dans toutes les cours et même jusque sous les fenêtres de l’empereur”.

Bu ordu başıboş bırakılmış bir sürü gibi, kendisini aç ölmekten kurtarabilecek yemi ayaklarının altında çiğniyerek Moskova’da kalınan her gün biraz daha göçüyor, mahvoluyordu. Fakat yerinden kımıldadığı yoktu.

Ancak, Smolensk yolunda ağırlık kollarının pusuya düşürülmesi ve Tarutino savaşının doğurduğu panik yaratıcı korku onu birdenbire istilâ ettiği zaman tabanlarını kaldırdı .Bir geçit resminde

¹ “Mıntakanın bir kısmı, bodrumlarda saklanan, felâkete uğramış halkın elinde kalan pek az şeyleri de gaspetmekle yetinmiyerek, birçok misallerini kendim gördüğüm gibi, onları kılıç darbeleriyle yaralamak vahşetini gösteren 3 üncü kolordu erlerinin yağmalarına uğramakta devam etmektedir”.

“Askerler çalmakta ve yağmada devam ediyorlar, başka yeni bir şey yok. 9 ekim”.

“Hırsızlık ve yağma devam ediyor. Kesimimizde, şiddetli tedbirlerle durdurulması gereken bir hırsız çetesi var. 11 ekim”.

² Yüksek saray maresâli pek şikâyet ediyor, üstüste verilen emirlerle yasak edilmesine rağmen askerler, sarayın her yerinde, imparator dairesinin pencerelerinin altlarına varıncıya kadar her yerde aptes ediyorlarmış.

Napolyon'un ansızın Tarutino savaşı hakkında aldığı bu haber, Thiers'in dediğine göre, onda Rus'ları cezalandırmak arzusunu uyandırmış, kendisine bütün ordunun da istediği gibi, hareket emrini verdirmişti.

Moskova'dan kaçarken bu ordunun mensupları yağmada ele geçirdikleri ne varsa alıp götürdüler. Napolyon da kendi özel *trésor*'unu yanına aldı. Ordunun yolunu kapıyan ağırlık kollarını görünce Napolyon (Thiers'in dediğine göre) dehşete düştü. Fakat o, kendi harb tecrübesi sayesinde, Moskova'ya yaklaşırken bir mareşalin yaptığı gibi, bütün fazla arabaların yakılmasını emretmedi; askerlerin bindiği bu kaleskalara ve kupa arabalarına bakarak, bunların erzak, hasta ve yaralıları için kullanılması çok iyi olduğunu söyledi.

Ordunun durumu, mahvolduğunu hisseden ve ne yaptığını bilmiyen yaralı bir hayvanın durumuna benziyordu. Napolyon'un ve ordusunun, bu ordunun Moskova'ya girişinden imhasına kadar olan ustaca manevralarını ve gayelerini incelemek, ölüm yarası almış bir hayvanın ölümünden önceki sıçrayışlarının, çırpınışlarının mânasını incelemekten farksızdır; çok defa yaralı hayvan bir hışırta duyarak ateş eden avcının üstüne atılır, öne, arkaya koşar ve kendi ölümünü çabuklaştırır. Napolyon da ordusunun baskısı altında aynı şeyi yaptı. Tarutino savaşının hışırtısı canavarı ürküttü ve o, silâh ateşine doğru atıldı, avcıya kadar koştu, tekrar geri döndü; nihayet her canavar gibi, en elverişsiz ve tehlikeli yoldan, fakat bildiği eski izler üzerinden geriye doğru kaçtı.

Bize bütün bu hareketin idarecisi gibi görünen Napolyon (bir geminin başına oyulu bir şeklin, vahşiye, vapuru idare eden kuvvet olarak görüldüğü gibi) bütün bu faaliyeti sırasında, bir arabanın içindeki kayışa tutunan ve onu kendisinin idare ettiğini kabul eden çocuğa benziyordu.

XI

Piyer, altı ekimde erkenden barakadan çıktı ve geri dönüp kapının yanında durarak, etrafında dört dönen kısa ve eğri bacaklı, boz, uzun bir köpekle oynamaya başladı. Bu köpekçeğiz onların barakasında kalıyor, Karatayef'le yatıyor, fakat bazan şehirde bir yerlere gidip yine geri geliyordu. İhtimal o hiçbir zaman kimseye ait

olmamıştı; şimdi de kimsenin değildi, adı yoktu. Fransızlar onu Azor diye, hikâyeci asker, Femgalka, Karatayef ve başkaları Sieriy, bazan Visliy diye çağırırlardı. Boz köpek, sahibi bulunmamasından ismi, cinsi, hattâ belli bir rengi olmamasından bir zorluk çekmiyor görünüyordu. Sorguç şeklindeki tüylü kuyruğu sert ve yukarı doğru kıvrık dururdu, eğri bacakları vazifelerini o kadar iyi yapıyorlardı ki çoğu zaman âdeta dört ayağını birden kullanmayı hafifsiyerek arka ayaklarından birini edalı edalı kaldırır, çok çabuk ve kolaylıkla üç ayak üzerinde koşardı. Onun için her şey bir eğlence konusuydu. Kâh sevincinden ince sesler çıkararak sırt üstü yerlerde sürünür, kâh düşünceli ve ciddi bir tavırla güneşlenir, kâh bir yonga parçasıyla ve bir saman çöpü ile oynar dururdu.

Piyer'in giyecek eşyası şimdi, eski çamaşırlarından kalan kirli ve yırtık bir gömlekle sıcak tutsun diye Karatayef'in tavsiyesiyle, bacaklarından bağladığı bir asker donu, bir kaftan ve bir mujik kalpağından ibaretti. Piyer vücutça çok değişmişti. Aynı tabii iriyarılığı ve kuvveti muhafaza etmekle beraber artık öyle şişman görünmüyordu. Sakalı ve bıyıkları uzamış, yüzünün alt kısmını örtmüştü. Uzamış, karmakarışık olmuş bit dolu saçları şimdi şapkasının altından kıvrılıyordu. Bakışlarının ifadesi, sert, sakin, canlı ve azimliydi, öyle ki bu ifade eskiden hiç görülmezdi. Bakışlarında da beliren eski gevşekliğin yerini şimdi işe, mücadeleye hazır bir enerji ve azim almıştı. Yalınayaktı.

Piyer kâh ovadan aşağı, bu sabah yük arabalarının ve atlıların geçtiği tarafa, kâh nehrin karşı tarafındaki uzaklıklara, kâh, şakacıktan değil, sahiden ısırmak istiyormuş gibi yapan köpeğe, kâh kirli, iri, kocaman parmaklarını oynatarak türlü vaziyetler vermekten hoşlandığı çıplak ayaklarına bakıyordu. Çıplak ayaklarına her bakışında yüzünde bir heyecan ve memnunluk ifadesi belirirdi. Bu çıplak ayaklarının manzarası ona bütün yapıdığı, öğrendiği şeyleri hatırlatır ve bu hatırlayış hoşuna giderdi.

Hava birkaç günden beri artık sakin ve açıktı, sabahları hafifçe don yapıyordu: pastırma yazıydı.

Açık havada, güneşte sıcaklık hüküm sürüyordu; bu sıcaklığın, hâlâ hissolunan sabah ayazının dinçleştirici serinliği ile karışması bilhassa hoştu.

Her şeyde, uzak yakın bütün eşyada, ancak mevsimin bu anında görülen o sihirli billûr parıltısı vardı. Uzakta köyü, kilisesi ve büyük beyaz binasıyla Vorobiyev tepeleri görünüyordu. Çıplak ağaçlar, kum, taşlar, evlerin damları, kilisenin yeşil kubbesi, uzak-taki beyaz binanın köşeleri, bütün bunlar görülmedik bir açıklıkla ve zarif çizgilerle berrak havada belirmektedir. Daha yakında Fransızların işgal ettiği, bahçesi henüz koyu yeşil leylâk kümeleriyle dolu yarı yanmış konağın yabancı gelmiyen harabesi görünüyordu. Sisli bir havada hoş görünmiyen bu yıkık, berbat binanın bile parlak, hareketsiz ısıtılar içinde ferahlık veren bir güzelliği vardı.

Ceket düğmeleri (evdeymiş gibi) çözüktü, kalpaklı bir Fransız onbaşı ağızda kısa bir pipo ile barakanın köşesinden çıktı, dostça göz kırparak Piyer'e yaklaştı.

— *Quel soleil, hein, monsieur Kiril?* (bütün Fransız'lar Piyer'i böyle çağırırlardı). *On dirait le printemps¹.*

Onbaşı kapıya yaslandı ve piposunu — her zaman teklif etmesine ve karşısındakinin daima reddetmesine rağmen — Piyer'e uzattı.

— *Si l'on marchait par un temps comme celui là²...* diye söze başladı.

Piyer ona hareket hakkında ne söylediğini sordu, onbaşı hemen hemen bütün ordunun hareket edeceğini, bugün esirler hakkında günlük bir emir çıkması lâzım geldiğini anlattı. Piyer'in bulunduğu barakada, askerlerden biri, Sokolof ölüm derecesinde hastaydı; Piyer bu askerle ilgilenmek gerektiğini söyledi. Onbaşı, Piyer'e müsterih olabileceğini, bunun için seyyar ve sabit hastaneler bulunduğunu, hastalar için talimat verileceğini ve umumiyetle meydana gelebilecek her şeyin komutanlıkça önceden düşünülmüş olduğunu söyledi.

Et puis Mr. Kiril, vous n'avez qu'à dire un mot au capitaine, vous savez. Oh, c'est un... qui n'oublie jamais rien. Dites au capitaine quand il fera sa tournée, il fera tout pour vous³...

¹ Ne güneş, ha, Bay Kiril? Sanki bahar.

² Böyle bir havada yürünseydi...

³ — Ve sonra, bay Kiril, yüzbaşıya bir söz söylemeniz kâfi, biliyorsunuz. Ah, bu öyle bir adam ki... hiçbir zaman bir şey unutmaz. Teftiş yapacağı zaman yüzbaşıya söyleyin, sizin için her şeyi yapar...

Onbaşının bahsettiği yüzbaşı, Piyer'le sık sık, uzun uzun konuşur, ona her türlü yardımda bulunurdu.

— *Vois-tu, St. Thomas, qu'il me dirait l'autre jour: Kiril c'est un homme qui a de l'instruction, qui parle français; c'est un seigneur russe, qui a eu des malheurs, mais c'est un homme. Et il s'y entend le.... S'il demande quelque chose, qu'il me dise il n'y a pas de refus. Quand on a fait ses études, voyez vous, on aime l'instruction et les gens comme il faut, C'est pour vous que je dis cela, Mr. Kiril. Dans l'affaire de l'autre jour si ce n'était grâce à vous, ça aurait fini mal¹.*

Onbaşı daha bir müddet gevezelik ettikten sonra gitti. (Onbaşının bahsettiği ve daha yakında geçmiş olan mesele, esirlerle Fransız'lar arasındaki bir kavgaydı ki burada Piyer arkadaşlarını yatıştırmağa muvaffak olmuştu). Birkaç esir Piyer'le onbaşının konuşmasını dinlemişlerdi. Ne söyledi diye hemen sormağa başladılar. Piyer arkadaşlarına onbaşının hareket hakkında söylediklerini anlatırken barakanın kapısına zayıf, sararmış, üstü başı yırtık bir Fransız askeri yaklaştı. Çabuk ve ürkek bir hareketle parmaklarını alnına götürerek selâm verdi ve Piyer'e hitabederek, dikmek için gömleğini verdiği asker Platoche'un bu barakada olup olmadığını sordu.

Bir hafta önce Fransız'lar çizme malzemesi ve keten bezi almışlar, çizme yapmak, gömlek dikmek için esir askerlere dağıtmışlardı.

Karatayef itina ile katlanmış bir gömlekle barakadan çıkarak:

— Hazır, hazır, şahinim! dedi.

Karatayef, havanın sıcak olması dolayısıyla ve rahat çalışmak için bir don, toprak gibi siyah ve yırtık bir gömlek giyiyordu. Saçları, işçilerinki gibi, liflerle bağlıydı; yuvarlak yüzü daha yuvarlak ve sevimli görünüyordu.

¹ — Bak. St. Thomas, bana geçende şöyle söyledi: Kiril tahsil görmüş, Fransızca konuşan bir adamdır; felâkete uğramış bir Rus beyidir, ama adamdır. O anlar... Bir şey isterse bana söylesin, reddedilmez. İnsan okuyunca, anlıyor musun, tahsili ve dürüst insanları sever. Sizin için söylüyorum bay Kiril, Geçen günkü hâdisede sen olmasan iş fenaya varacaktı.

Gülümsiyerek ve dıktığı gömleği açarak:

— Söz işin öz kardeşidir. Cuma günü, dedim, işte cuma günü veriyorum, dedi.

Fransız, kaygılı kaygılı etrafına bakındı ve tereddüdünü gidermiş gibi çabucak üniformasını çıkardı, gömleği giydi. Fransız, üniformasının altında gömlek giymiyordu, çıplak, sarı, sıska vücudunu uzun, yağlanmış, çiçekli bir yelek örtmekteydi. Besbelli Fransız kendisine bakan esirler gülecekler diye korkuyordu, çabuk çabuk başını gömleğe soktu. Esirlerden hiçbiri bir şey söylemedi.

Platon, gömleği çekip düzelterek:

— Bak, tam sana göre oldu, dedi.

Fransız, başını ve kollarını geçirdikten sonra gözlerini kaldırmadan gömleğini süzdü, dikişleri gözden geçirdi.

Platon yayvan yayvan gülümsiyerek ve eseri karşısında, besbelli, memnunluk duyarak:

— E, şahinim, burası terzi dükkânı değil, gereken aletler de yok; aletsiz bit bile öldürülmez, demişler, dedi.

— *C'est bien, c'est bien, merci, mais vous devez avoir de la toile de reste*¹ dedi Fransız.

Karatayef eseri karşısında haz duymakta devam ederek:

— Vücuduna giydikçe daha iyi olacak, dedi. Hem iyi, hem rahat olacak...

Fransız gülümsiyerek:

— *Merci, merci mon vieux, le reste...* — diye tekrarladı ve bir banknot çıkarıp Karatayef'e verdi, — *mais le reste*²...

Piyer, Fransız'ın söylediği şeyi Platon'un anlamak istemediğini görüyor, söze karışmaksızın onlara bakıyordu. Karatayef paraya teşekkür etti; eserini hâlâ seyretmekteydi. Fransız, kalan parça üzerinde ısrar ediyordu. Söylediğini tercüme etmesini Piyer'den rica etti.

— Kalan parça ne lâzım ona? dedi Karatayef. — Bize iyi ayak sargısı çıkardı ondan, eh, ne yaparsa yapsın. — Karatayef birden değişen, hüznü bir yüzle koynundan kırıntı paketini çıkardı, bakmadan Fransız'a uzattı. — Eyvahlar olsun! — diye mırıldandı,

¹ İyi, iyi, teşekkür ederim ama sizde artık parça olması lâzım.

² Teşekkür ederim, teşekkür ederim, ahbap.

geri dönüp yürüdü. Fransız, keten parçasına baktı, düşündü, sorgulu sorgulu Piyer'e bir göz attı, Piyer'in bakışları ona sanki bir şeyler söyledi.

Fransız kızarak:

— *Platoche, dites donc, Platoche* diye birdenbire acı bir sesle bağırdı. — *Gardez pour vous'*, — diyerek parçayı uzattı, dönüp gitti.

Karatayef başını sallıyarak:

— İşte bak, dedi. Hıristiyan değil derler, ama onların da kalbi var. Tevekkeli ihtiyarlar: terli el açık, kurusu sıkı olur² demezlerdi. Kendisi çıplak, ama bak verdi gene.- Karatayef dalgınca gülümsüyerek ve parçaya bakarak bir müddet sustu, — iyi ayak sargısı olur, ahbab, — dedi ve barakaya döndü.

XII

Piyer esir düşeli dört hafta olmuştu. Fransız'ların, onu er barakasından subay barakasına geçirmeyi teklif etmelerine rağmen ilk gün girdiği barakada kaldı.

Piyer, harabolmuş, yanmış Moskova'da bir insanın tahammül edebileceği mahrumiyetlerin hemen en son haddini tattı; fakat o ana kadar takdir etmediği kuvvetli bünyesi ve sıhhati sayesinde, bilhassa bu mahrumiyetlerin, ne zaman başladığı söylenemiyecek kadar hissedilmeden gelmesi dolayısıyla bu duruma yalnız kolayca değil, hattâ neşe ile katlanmıştı. Eskiden boşuna üzerine düştüğü huzura ve kendi kendinden memnurluk duygusuna asıl bu sırada kavuşmuştu. Borodino savaşında askerlerde görüp de o kadar hayran olduğu bu iç huzurunu hayatında uzun zaman her yerde aramıştı; bunu hayırseverlikte, masonlukta, kibar hayatının eğlencelerinde, şarapta, kahramanca fedakârlık hareketlerinde, Nataşa'ya olan romantik aşkında aramıştı; bunu düşünce yoluyla aramış ve bütün bu aramalar ve teşebbüsler onu aldatmıştı. Şimdi ise bu sükûnu, bu iç huzurunu düşünmeden, sadece ölüm korkusuyla, mahrumiyetlerle ve Karatayef'in ruhuna nüfuz etmekle bulmuştu. İdam sırasında yaşadığı korkunç anlar, eskiden ona önemli görünen telâş verici düşünceleri, hisleri sanki onun hayalinden

¹ Platon, hey Platon, sizde kalsın.

Bir ata sözü.

ve hâtırasından ebedi olarak silmişti. Artık ne Rusya'yı, ne savaşı, ne siyaseti, ne de Napolyon'u düşünüyordu. Bütün bunların onu iğilendirmediği, bütün bunlar hakkında hüküm yürütmek onun işi olmadığı, bunun için de hüküm yürütmeyeceği kendisince besbelli bir şeydi. "Rusya ile yaz bir arada olmaz" diyerek Karatayef'in sözünü tekrarlıyor ve bu söz ona teselli veriyordu. Napolyon'u öldürmek niyeti, kabalistik rakkam ve apokalips canavarı üzerine yaptığı hesap, şimdi ona anlaşılmaz, hattâ gülünç geliyordu. Karısına olan öfkesi, adının kirleneceği endişesi, şimdi ona sadece ehemmiyetsiz değil, hattâ garip görünüyordu. Bu kadın oralarda istediği hayatı sürecekmış, onun nesine lâzımdı? Esirlerinin adı kont Bezuhof olduğunu öğrenecek veya öğrenmeyeceklermiş, kimin nesine, hele onun nesine gerekti?

Şimdi o Prens Andrey'le olan konuşmasını sık sık hatırlıyor, onun fikirlerini tamamiyle, fakat biraz başka türlü anlıyarak kabul ediyordu. Prens Andrey, saadetin ancak menfi bir mahiyet taşıdığını düşünür ve söylerdi. Fakat onun söyleyişinde bir acılık, bir alay kokusu vardı. Sanki, bunu söylerken, müspet saadete karşı olan bütün meyillerimizin, sırf tatmin edilmemek suretiyle bize ıstırap çektiirmek için içimize konulduğu yolundaki başka bir fikri ifade ederdi. Ama Piyer bunun doğruluğunu, altında gizli bir fikir bulunduğunu düşünmeden kabul etmişti. İstırap yokluğu, ihtiyaçların tatmini ve bunun neticesi olarak iş güc, yani hayat tarzını seçme hürriyeti şimdi Piyer'e insanın şüphe götürmez, en yüksek saadeti gibi görünüyordu. Acıkınca yemenin, susayınca içmenin, uyku gelince uyumanın, soğuk olunca sıcakın, konuşmak ve bir insan sesi duymak istenince bir insanla konuşmanın zevkini burada, ancak şimdi ilk defa olarak tamamiyle tadıyordu. İhtiyaçların tatmini, — iyi yiyecek, temizlik, hürriyet — şimdi bütün bunlardan mahrum olduğu, bir zamanda, Piyer'e tam saadet gibi görünüyordu; bir iş güc seçme, yani hayat ise, bu seçmenin şimdi böyle sınırlanmış bulunduğu bir sırada ona o kadar kolay bir iş geliyordu ki, fazla hayat rahatlığının, ihtiyaçları tatmin etmenin bütün saadeti yok ettiğini ve büyük bir iş güc seçme hürriyetinin, tahsilin, zenginliğin, cemiyetteki mevkiinin ona sağladığı hürriyetin ise, iş güc seçmeyi fevkalâde güçleştirdiğini, ihtiyacın kendisini ve iş güc imkânını yok ettiğini unutuyordu.

Şimdi Piyer'in bütün hıyaları serbest olacağı zamana yönelmişti. Bununla beraber sonraları ve bütün ömrü müddetince Piyer, bu esaret ayını, ancak o zamanlar duyduğu o geri dönmez, kuvvetli, sevinçli hisleri, bilhassa o mânevi huzuru, tam iç hürriyetini heyecanla düşünür ve heyecanla onlardan bahsedirdi.

İlk gün erkenden kalkıp barakadan şafak ışığına çıkınca, Novodeviçi manastırının kubbelerini, haçlarını, tozlu otlar üstünde donmuş çiyi, Vorobiyef tepelerini, nehrin üstünde kıvrılan ve mor uzaklıklarda kaybolan ağaçlıklı kıyıyı görünce, taze havanın temasını duyunca, ovayı aşarak Moskova'dan uçup gelen ala kargaların sesini işitince, sonra birdenbire doğudan bir ışık fışkırınca, güneşin ucı bulutun arkasından ihtişamla sıyrılıp çıkınca, kubbelerde, haçlarda, çiyde, uzaklıklarda, nehrde, her şey neşeli bir nurla pırıldayınca Piyer içinde hiç duymadığı bir sevinç hissi ve hayat kuvveti duydu.

Bu his, onu bütün esirliği sırasında bırakmamış, tersine olarak durumun zorluğu arttığı nispette büyümüştü.

Bu her şeye hazır olma hissi, mânevi uyanıklık, Piyer'de barakaya girdikten sonra arkadaşlarında bıraktığı iyi tesirle bir kat daha kuvvetlenmişti. Piyer, birçok dilleri bilmesiyle, Fransız'ların kendisine gösterdikleri saygıyla, istenen her şeyi gönülden verişiyse (bir subay gibi haftada üç ruble alıyordu) barakanın duvarındaki bir çiviye içeri batırarak askerlere gösterdiği kuvvetiyle, arkadaşlarına karşı gösterdiği güler yüzlülüğüyle, bir şey yapmadan hareketsizce oturup düşündüğü zamanki anlaşılmaz haliyle askerlere biraz esrarengiz, yüksek bir varlık gibi görünürdü. Evvelce yaşadığı kibar âleminde onun için zararlı olmasa bile sıkıcı olan vasıfları, kuvveti, rahata karşı ilgisizliği, dalgınlığı, alçakgönüllülüğü, burada, bu insanlar arasında onu hemen hemen bir kahraman mevkiine yükselmişti. Piyer, bu halin, kendisine bir vazife yüklediğini hissediyordu.

XIII

6 ekimi 7 ye bağliyan gece Fransız'ların geri çekilme hareketi başladı: mutfaklar, barakalar tahribedildi, arabalar yüklendi, kırlar ve ağırlıklar yola dizildiler.

Sabahın saat yedisinde bir Fransız muhafız kıtası seferî kıyafetle, tolgalarla, tüfeklerle, çantalarla ve kocaman torbalarla barakaların önünde duruyor; küfürle karışık hararetili Fransızca konuşmalar bütün yol boyunca devam edip gidiyordu.

Barakada herkes hazırlanmış, elbiselerini, ayakkaplarını giymiş, kayışını takmış, sadece çıkmak emrini bekliyordu. Yalnız hasta Sokolof, sararmış, zayıf, etrafı morarmış gözlerle ayakkabısız ve giyinmemiş olarak yerinde oturuyor, kendisine ehemmiyet vermiyen arkadaşlarına zayıflıktan fırlamış gözlerle sorgulu sorgulu bakıyor, yavaştan biteviye inliyordu. Görünüşe göre ıstırap — kanlı basuru vardı — onu yalnız kalmak korkusu ve derdi kadar inletmiyordu.

Piyer, pençe yaptırmak için bir Fransız'ın getirdiği çay kutusundan Karatayef'in kendisine yaptığı yemenileri giymiş, belini bir iple bağlamış olarak hastaya yaklaştı, önünde çömeldi.

— Ne var, Sokolof, temelli gitmiyorlar ki! Burada bir hastaneleri var, senin işin bizimkinden iyi olur belki, dedi.

Asker yüksek sesle:

— Hey Yarabbi! Hey ölüm neredesin! Yarabbi! diye inledi.

Piyer:

— Şimdi onlara yine sorarım, dedi, kalkıp barakanın kapısına doğru yürüdü. Bu sırada dışardan, bir gün önce Piyer'e pipo ikram eden onbaşı iki erle yaklaştı. Onbaşı da, erler de çantalarıyla, çene kayışları düğümlü, yabancı gelmeyen yüzlerini değiştirmiş tolgalarıyla seferî kıyafetteydiler.

Onbaşı, komutanın emriyle kapıyı kapamağa gelmişti. Yola çıkmadan önce esirleri saymak lâzımdı.

Piyer:

— *Caporal, que fera-t-on du malade*¹?... diye söze başladı; fakat o anda karşısındaki, tanıdığı onbaşı mı, yoksa tanıdık olmıyan birisi mi diye şüpheye düştü: o anda onbaşı kendi kendisine o kadar benzemiyordu. Bundan başka, Piyer'in bunları söylediği anda birdenbire iki yandan trampet gürültüleri duyuldu. Onbaşı, Piyer'in sözleri üzerine kaşlarını çatı, kaba bir küfür savurarak kapıyı küt diye kapadı. Barakanın içi loş bir hal aldı; iki yandan trampeteler şiddetle gümbürdüyor, hastanın iniltülerini boğuyordu.

¹ Onbaşı, hasta ne olacak?...

Piyer içinden:

“İşte o!... yine o!” dedi ve sırtında birden bir ürperme hissetti. Onbaşının değişen yüzünde, sesinin ahenginde, trampetelerin tahrik edici, sağırlaştırıcı gürültülerinde Piyer, arzularına aykırı olarak insanlara soydaşlarını öldürten esrareniz, duygusuz kuvveti, tesirini idam sırasında gördüğü kuvveti tanıdı. Bu kuvvetten korkmak, kaçmak, ricalar veya öğütlerle onun aleti olmuş insanlara hitabetmek, faydasızdı. Piyer şimdi bunu biliyordu. Beklemek ve sabretmek lâzımdı. Piyer artık hastaya yaklaşmadı, dönüp ona bakmadı. Kaşları çatık, sessizce barakanın kapısında duruyordu.

Barakanın kapısı açılıp da esirler, bir koyun sürüsü gibi, kapının ağzında birbirlerini sıkıştırıp ezdikleri sırada Piyer, aralarından sokularak, onbaşının söylediğine göre, kendisi için her şeyi yapmağa hazır olan yüzbaşıya doğru ilerledi. Yüzbaşı da seferi kıyafetteydi; onun soğuk yüzünden de, onbaşının sözlerinde ve trampetelerin gürültüsünde Piyer’in tanıdığı şey, hep aynı “şey” bakmaktaydı.

Yüzbaşı sertçe kaşlarını çatıp yanında biriken esirlerle bakarak:
— *Filez, filez¹*, dedi.

Piyer teşebbüsünün boşuna olacağını biliyordu; fakat ona yaklaştı.

Subay, tanımamış gibi, soğuk soğuk bakınarak:

— *Eh bien, qu'est ce qu'il y a²?* dedi.

Piyer hastadan bahsetti.

— *Il pourra marcher, que diable³!* dedi yüzbaşı. — *Filez, filez*, — diyerek Piyer’e bakmaksızın devam etti.

Piyer:

— *Mais non, il est à l'agonie⁴...* diye söze başlamıştı.

Öfkeyle kaşlarını çatan yüzbaşı:

— *Voulez vous bien?!* diye bağırды.

Trampeteler gümbürdüyordu: “Dram da da dam, dam, dam.”

Piyer, esrareniz kuvvetin bu insanlara artık tanımiyle hâkim olduğunu, şimdi bir şey daha söylemenin faydasızlığını anladı.

¹ Geçin, geçin.

² E, ne var?

³ Yürüyebilir, Allah belâsını versin.

⁴ Fakat hayır, can çekişiyor.

Esir subaylar erlerden ayrıldı ve ileri geçmeleri emredildi. Piyer'in de aralarında bulunduğu subaylar 30, erler 300 kişiydi.

Diğer barakalardan gelen subayların hepsi de Piyer'in yabancıydı ve çok daha iyi giyinmişlerdi; ona ve ayakkaplarına güvensizlikle, yadırgıyarak bakıyorlardı. Piyer'in biraz ötesinden, görünüşe göre esir arkadaşlarının genel saygısını kazanmış, Kazan hırkası giyen, beline havlu sarılı tombul, sarı ve sert yüzlü şişman bir binbaşı gidiyordu. Bir elini tütün kesesiyle beraber koynunda tutuyor, öbürüyle çubuğuna dayanıyordu. Binbaşı soluyarak, oflayıp pufliyerek, ona arkadan itiyorlarmış gibi geldiği için, acele gidilecek bir yer olmadığı halde herkes acele ettiği için ve ortada hayret edilecek bir şey yokken herkes bir şeye hayret ettiği için homurdanıyor, herkese çıkışıyordu. Ufak tefek, zayıf başka bir subay, şimdi götürüldükleri yer ve o gün ne kadar yol alacakları üzerinde tahminler yürüterek herkesle konuşuyordu. Keçe çizme-ler ve levazımcı elbisesi giyen bir memur dört bir tarafa koşuyor, yanan Moskova'ya bakıp neresinin yandığı hakkındaki müşahedelerini ve Moskova'nın görünen şu veya bu kısmının neresi olduğunu yüksek sesle anlatıyordu. Şivesine bakılırsa Polonya'lı olan üçüncü subay Moskova'nın mahallelerini tâyininde aldandığını ileri sürerek levazım memuriyle münakaşa ediyordu.

Binbaşı öfkeli öfkeli:

— Ne münakaşa ediyorsunuz? dedi. Ha! Sen Nikola, ha Vlas, hepsi bir; görüyorsunuz, hep yanmış, işte o kadar... Ne itiyorsunuz öyle, yol dar mı geliyor, diyerek arkadan gelen ve ona hiç de dokunmayan birine bağırdı.

Yangın yerlerini seyreden esirlerin sağdan soldan sesleri duyuluyordu:

— Vah, vah, vah, ne yaptılar! Zamoskvoreçye de Zubovo da Kremlin de... Baksanıza, yarısı kalmamış. Ben size bütün Zamoskvoreçye demiştim, işte bakın.

Binbaşı:

— Canım, görüyorsunuz ki yandı, e, ne uzatıyorsunuz lâfı! dedi.

Hamovniki'de (Moskova'nın yanmayan pek az mahallelerinden biri) kilisenin yanından geçerken esir kalabalığı birdenbire hep bir tarafa kaydı; haşyet ve nefret haykırıışları duyuldu.

— Ah alçaklar! Hıristiyan değil bunlar! Ölü, bir ölü var... Yüzüne bir şey sürmüşler.

Piyer de haykırışlara sebeb olan şeyi görmek için kiliseye doğru ilerledi; kilisenin parmaklığına yaslanmış bir şey gördü. Bulanık bir şekilde gördüğü şey, ondan daha iyi gören arkadaşlarının sözlerinden anladığına göre, parmaklığa dikilmiş ve yüzüne is sürülmüş bir insan cesediydi.

Muhafızların küfürleri duyuldu:

— *Marchez, sacré nom... Filez... trente mille diables!*...

Fransız askerleri ölüye bakan esir kalabalığını yeni bir öfkeyle kasaturalarla kovaladılar

XIV

Hamovniki'nin ara sokaklarında esirler, yalnız kendi muhafızlarıyla, muhafızlara ait bulunan ve arkadan gelen yük arabalarıyla, furgonlarla gidiyorlardı; fakat erzak mağazalarının bulunduğu yere çıkınca özel arabalarla karışık, sıkışmış bir halde ilerliyen büyük bir topçu kafilesinin içine düştüler.

Önden gidenlerin ilerlemesi için köprünün yanında hep durup beklediler. Esirler köprüden, arkalarında ve önlerinde ilerliyen nihayetsiz araba kabilelerinin uzayıp gittiğini gördüler. Sağda, Kaluga yolunun Neskuçni'nin yanından kıvrıldığı yerde, bir ucu uzaklarda kaybolan sonsuz asker kabileleri ve ağırlık kolları ilerliyordu. Bunlar, bütün kıtalardan önce şehirden çıkan Beauharnais'nin kolordusuydu; arkadan nehir kıyısı boyunca ve Kamenski köprüsünden Ney'in kıtaları ve ağırlıkları ilerliyordu.

Esirlerin bağlı bulunduğu kıtalar, Davout'nun kıtaları Kırım geçidini aşmış, bir kısmı Kaluga caddesine girmişlerdi. Fakat ağırlıklar o kadar uzuyordu ki Beauharnais'nin son ağırlıkları daha Moskova'dan Kaluga yoluna çıkmamış, Ney'in kıtalarının başı ise daha şimdiden Bolşoy Ordinki'den çıkmıştı.

Esirler Kırım geçidini aşınca birkaç adım ilerlediler ve durdular; tekrar ilerlediler; binek arabaları ve insanlar her taraftan gittikçe daha çok sıkışıyorlardı. Köprüyü Kaluga caddesinden ayıran birkaç

¹ Yürüyün, Allah belânızı versin... Geçin... otuz bin iblis...

yüz adımlık mesafeyi bir saatten fazla bir zamanda aşarak Zamosk-voreçye caddesinin Kaluga caddesiyle birleştiği meydana varınca, sıkışık bir kitle haline gelmiş olan esirler durdular. Bu kavuşakta birkaç saat beklediler. Her tarafta, deniz gürültüsü gibi, ardı arası gelmiyen tekerlek sesleri, ayak patırtıları, sonu gelmiyen hiddetli bağırımlar ve küfürler duyuluyordu. Piyer yanmış bir evin duvarına sıkışmış, hayalinde trampete gürültülerine karışan bu sesleri dinliyordu.

Birkaç esir subay, iyi görmek için, yanında Piyer'in durduğu yanmış evin duvarlarına tırmandılar.

Birisi:

— Ne kalabalık! Aman ne kalabalık!... Topların üstü de dolu! Baksana: kürkler... diyordu. Bak, namussuzlar yağma etmişler... Şu arabada olanın arkasındakine bak hele... Vallahi mukaddes resimler bu!... Bunlar Alman olacak. Biri de bizim mujiklerden, vay anasını be... Ah, alçaklar!... Bak yükünü tuttu, zorla yürüyor! Al sana, binek arabasını da almışlar!... Görüyor musun, sandıklara oturmuş, vay canına!... Döğüşmeğe başladılar!...

— Yaa, suratına bir indir ki! Böyle akşama kadar bekle istersen. Bak, bakm... herhalde bu Napolyon'un kendisi. Görüyor musun ne atlar! taçlı bir monogram. Bu portatif bir ev, çuvalı düşürdü, görmüyor. Yine döğüştüler... Çocuklu bir kadın, fena da değil. Evet, bekle sana yol verecekler... Baksana, sonu gelmiyor. Rus kızları, vallahi Rus kızları! Kaleskada ne de rahat oturmuşlar!

Hamovniki kilisesinin yanında olduğu gibi, yine genel bir merak dalgası, bütün esirleri yola çekti; Piyer de esirlerin merakını bu kadar çeken şeyi boyu sayesinde yanındakilerin başları üstünden bakarak görmüştü. Cephane sandıklarının arasına karışmış üç kaleskada, birbirine sıkışarak oturmuş, açık renk elbiselerle süslenmiş, allıklı, acı acı bağırıp bir şeyler söylenen kadınlar vardı.

Piyer esrarengiz kuvvetin belirişini kabul edeli beri hiçbir şey ona garip veya korkunç gelmiyordu: ne eğlence olsun diye yüzüne is sürülmüş ceset, ne acele acele bir tarafa uzaklaşan bu kadınlar, ne Moskova'nın yangın harabeleri. Bütün gördükleri şimdi ona hemen hiç tesir etmiyordu; sanki ruhu, çetin bir savaşa hazırlanırken kendisini zayıflatabilecek tesirleri reddediyordu.

Kadın arabaları gelip geçti. Onların arkasından yine talikalar askerler, furgonlar, taşıt arabaları, kupa arabaları, askerler, sandıklar, askerler ve arada sırada kadınlar uzayıp gitmekteydi.

Piyer insanları ayrı ayrı görmüyor, onların hareketini görüyordu.

Bütün bu insanlar ve atlar sanki görünmez bir kuvvet tarafından kovalanıyordular. Bütün bunlar, Piyer'in onları seyrettiği bir saat müddetle ayrı ayrı sokaklardan, hep aynı arzu ile, bir an evvel geçmek arzusuyla akın akın geçtiler; hep aynı şekilde birbirleriyle itişip kakışarak kizmağa, dövüşmeğe başladılar, beyaz dişlerini gösterdiler, kaşlarını çatılar, birbirlerine aynı küfürleri savurdular; bütün yüzlerde, sabahleyin trampete sesleri duyulduğu zaman onbaşının yüzünde beliren ve Piyer'i hayrete düşüren o yiğitçe, azimli sert ve soğuk ifade vardı.

Akşama doğru muhafız komutanı müfrezesini topladı, bağırarak, tartışmalarla ağırlıklar arasına sokuldu; her taraftan çevrilmiş olan esirler de Kaluga yoluna çıktılar.

Çok hızlı ve dinlenmeden gidiyorlardı; ancak güneş artık batmağa başladığı zaman durdular. Yük arabaları birbiri peşinden yanaştı; askerler gece konaklamak için hazırlık yapmağa başladılar. Herkes öfkeli ve hoşnutsuz görünüyordu. Uzun zaman her taraftan küfürler, hiddetli bağırımlar, kavga sesleri duyuldu. Muhafızların peşinden gelen bir kupa arabası onların bir yük arabasına çarptı, oku ile onu deldi. Sağdan soldan askerler yük arabasına doğru koştular; bir kısmı kupa arabasına koşulu atları, başlarına vurarak, çeviriyor, diğerleri birbirleriyle dövüşüyordu; Piyer bir Alman'ın kasatura ile başından ağırca yaralandığını gördü.

Öyle anlaşılıyordu ki, bütün bu insanlar şimdi, kır ortasında, sonbahar akşamının soğuk alacakaranlığı içinde durdukları zaman, hep aynı hissi, telâşla yola çıkarken ve gayetle ilerlerken herkesi kavramış olan bir meraktan ayrılmanın verdiği tatsız hissi duymuşlardı. Durunca, nereye gittiklerinin daha belli olmadığını bu yollarda onları çok fena ve güç anlar beklediğini sanki herkes anlamıştı. Bu molada muhafızlar, esirlere yürüyüşte olduğundan çok daha fena muamele ediyorlardı. İlk defa olarak bu molada esirlere at etinden yemek verildi.

Subaylardan sonuncu sıra erine kadar herkeste bütün esirlere karşı, âdeta — eski dostça muamelenin yerini âni olarak alan — şahsi bir hınç görülmekteydi.

Esirlerin yoklaması yapıldığı zaman, Moskova'dan çıkarken telâş sırasında, karnı ağrıyormuş gibi yapan bir Rus askerinin kaçtığı anlaşılnca hınç bir kat daha artmıştı. Piyer, bir Fransız'ın yoldan uzaklaştığı için bir Rus askerini dövdüğünü gördü; dostu olan yüzbaşının, Rus askerinin kaçması dolayısıyla bir erbaşı azarladığını ve mahkemeye vemekle tehdidettiğini işitti. Askerin hasta olduğu, yürüyemediği bahanesini erbaşın ilerisürmesi üzerine subay, geri kalacak olanların kurşuna dizilmesine emir verildiğini söyledi. Piyer, idam sırasında kendisini ezen, esirlik sırasında hissedilmeyen o uğursuz kuvvetin şimdi benliğini yeniden kavradığını hissediyordu. Dehşet içindeydi; fakat uğursuz kuvvetin onu ezmek için gösterdiği gayret nispetinde, ruhunda, kendisine bağlı olmıyan bir hayat enerjisinin yükseldiğini, sağlamlaştığını duyuyordu.

Piyer, akşam yemeği diye çavdar unu ile at eti karışık bir çorba yiyerek arkadaşlarıyla konuşuyordu.

Piyer de arkadaşları da, ne Moskova'da gördüklerinden, ne Fransız'ların kaba muamelesinden, ne de onlara bildirilen kurşuna dizme emrinden hiç bahsetmiyorlardı: hepsi de, kötüleşen durumu inkâr eder gibi, çok canlı ve neşeliydi. Kendi özel hâtıralarından sefer sırasında görülen gülünç sahnelerden bahsediyorlardı; konuşmalar, içinde bulundukları durumu unutturuyordu.

Güneş çoktan batmıştı. Gökyüzünde yer yer parlak yıldızlar ışıldıyordu; doğmakta olan dolunayın bir yangını andıran kıvrıltısı ufkun kıyısına akmıştı, kocaman ve kızıl yuvarlak, kül rengine çalan buharın içinde acayip bir şekilde titriyordu. Ortalık aydınlanmıştı. Akşam artık sona ermiş, ama gece daha başlamamıştı. Piyer yeni arkadaşlarının yanından kalktı, çoban ateşlerinin arasından esir askerlerin bulunduğunu duyduğu yere, yolun öbür tarafına gitti. Onlarla konuşmak istiyordu. Yolda bir Fransız nöbetçisi onu durdurdu, dönmesini emretti.

Piyer geri döndü, fakat ateşin başına, arkadaşlarının yanına değil, etrafında kimse olmıyan, koşumları çıkarılmış bir yük arabasının yanına gitti. Tekerleklerin dibinde soğuk toprağın üstüne bağdaş kurarak başını eğip oturdu ve uzun müddet hareketsizce

durup düşündü. Bir saatten fazla bir zaman geçti. Piyer'i kimse rahatsız etmemişti. Ansızın kaba, sâf gülüşüyle öyle yüksekte bir kakhaha salıverdi ki, her taraftan askerler hayretle dönüp bu garip tek kakhahaya baktılar.

Piyer:

— Ha, ha, ha! — diye gülüyordu. Yüksek sesle de kendi kendine konuşuyordu: — asker bırakmadı beni. Yakalandım. Kapadılar beni. Esir tutuyorlar beni. Kimi, beni mi? Beni ha,? Benim ölmez ruhumu! Ha, ha, ha!... Ha, ha, ha!... gülüyor ve gözlerinden yaşlar fışkırıyordu.

Birisi kalktı, bu garip, iriyarı adamın tek başına neden güldüğünü görmek için yaklaştı. Piyer gülmeyi kesti, kalktı, mütecessis adamdan uzaklaşarak daha öteye gitti. etrafına bakındı.

Evvelce çoban ateşlerinin çıtırtısı ve askerlerin sesleriyle inliyen kocaman, sonu görünmeyen ordugâhta ses yoktu; kızıl ateşler sönmüş, sararmışlardı. Aydın gökyüzünde dolunay yüksekte duruyordu. Karargâh yerinin dışında evvelce görünmeyen ormanlar ve kırlar şimdi uzaklarda görünmeğe başlamıştı. Bu ormanlardan ve kırlardan daha ilerde aydın, titreşen, kendine doğru çağıran sonsuz uzaklıklar görünmekteydi. Piyer gökyüzüne, yıldızların titrediği, kaybolduğu derinliklere baktı. "Bütün bunlar benim, bütün bunlar bende, bütün bunlar ben! — diye düşünüyordu. — Bütün bunları vakadılar, tahtalarla sarılı bir barakaya kapadılar!" Gülümsedi ve yatmak üzere arkadaşlarının yanına doğru yürüdü.

XV

Ekim ayının ilk günlerinde Napolyon'un — kendisi Kutuzof'un biraz ilerisinde, eski Kaluga yolunda bulunduğu halde aldatmak için Moskova'dan yazılmış gibi işaretlenen — bir mektubiyle ve sulh teklifiyle Kutuzof'a bir müzakereci daha zeldi. Kutuzof bu mektuba da Lauriston ile gönderilmiş olan ilk mektuba verdiği cevabı verdi: sulhün bahis konusu olamayacağını söyledi.

Cok germeden. Tarutino'nun solunda cete kuvvetleriyle dolaşan Derohof'tan. Fominskove'de düşman askerlerinin görüldüğüne, bunların Broussier'nin tümeninden ibaret olduğuna, öbür birliklerden ayrılmış olan bu tümenin kolayca yok edilebileceğine dair bir ha-

ber geldi. Askerler ve subaylar yine taarruz istiyorlardı. Tarutino önlerindeki kolay zaferi hatırlayarak heyecana gelen kurmay general-leri, Dorohof'un yaptığı teklifin tatbik edilmesi için Kutuzof'u sıkıştırıyorlardı. Kutuzof hiçbir taarruza lüzum görmüyordu. İkisinin ortası, yani yapılması gereken şey yapıldı; Fominskoye'de Broussier'ye hücum edecek küçük bir müfreze gönderildi.

Garip bir tesadüf eseri olarak, sontaları anlaşıldığı gibi, bu en güç, en önemli vazife Dohturof'a, hiç kimsenin bize, savaş plânlarını tertibeden, kıtalarının önünde hücumla kalkan, bataryalara haçlar atan bir komutan olarak anlatmadığı, kararsız, basiretsiz sayılan, öyle anılan, fakat Osterliç'ten 1813 yılına kadar bütün Fransız harblerinde durumun güç olduğu her yerde kumandayı eline aldığını gördüğümüz o küçücük, alçakgönüllü Dohturof'a verildi. Osterliç'te herkes kaçarken, mahvolurken, ardçı kuvvette bir tek general yokken o Augezd bendinde sonuncu olarak kalıp alayları topluyor, kurtarılması mümkün her şeyi kurtarıyor. O, hasta, sıtmalı bir halde 20 bin kişi ile bütün Napolyon ordusu karşısında müdafaa yapmak için Smolensk'e koşuyor. Smolensk'te, Malahof kapısında, sıtma nöbetleri içinde tam gözleri kapanırken Smolensk'i döğen top-ların sesi onu uyandırıyor ve Smolensk bütün gün dayanıyor. Borodino savaşında Bagration'un vurulduğu, sol kanadımızdaki askerlerin dokuzda biri kırıldığı ve Fransız topçusunun bütün kuvveti oraya yöneltildiği zaman bir başkası değil, işte o kararsız, basiretsiz Dohturof oraya gönderiliyor; ilk önce başkasını gönderen Kutuzof hemen hatasını düzeltiyor. Küçücük, sessiz Dohturof oraya gidiyor ve işte Borodino, Rus ordusunun en büyük şan ve şereflerinden biridir. Şiirle, nesirle bize birçok kahramanlar tasvir edilmiştir, fakat Dohturof'u hemen hemen tek kelime ile anan olmamıştır.

Fominskoye'ye, oradan da Maliy Yaroslavlets'e, Fransızlara son savaşın olduğu, Fransızlar için felâketin artık başladığı yere yine Dohturof gönderiliyor; bize seferin bu devrinde yine birçok dâhiler, kahramanlar tasvir ediliyor, fakat Dohturof'tan hiç bahsedilmiyor, yahut çok az veya şüphe uyandıracak şekilde bahsediliyor. Dohturof hakkındaki bu sükût onun değerini her şeyden daha açık ispat eder.

Makinenin nasıl işlediğini bilmiyen bir insanın, onun faaliyeti-
tini görünce tesadüfen içine düşen ve çırpınarak hareketine engel

olan bir çöpü bu makinenin en önemli kısmı sanması tabiidir. Makinenin kuruluşunu bilmiyen insan, onun en esaslı kısımlarından birinin, faaliyetine engel olan bu çöp değil, sessizce dönen küçük, dişli bir çark olduğunu anlıyamaz.

10 ekimde Dohturof, Fominskoye'nin yarı yoluna varıp Aristovo köyünde durarak, verilen emri noktası noktasına yerine getirmeğe hazırlandığı sırada bütün Fransız ordusu cebri ve telâşlı bir yürüyüşle, herhalde savaşmak için Murat'nun mevzilerine kadar gelerek birdenbire sebepsiz yere sola, yeni Kaluga yoluna döndü, önce yalnız Broussier'nin bulunduğu Fominskoye'ye girmeye başladı. Dohturof'un kumandası altında o sırada Dorohof'tan başka Figner'le Seslavin'in iki küçük müfrezesi vardı.

11 ekim akşamı Seslavin, yakalanan bir Fransız muhafız eriyle Aristovo'ya, kumandanlığa geldi. Esir, bugün Fominskoye'ye giren kıtaların bütün bir ordunun öncüsünü teşkil ettiklerini, Napolyon'un orada bulunduğunu, ordunun Moskova'dan çıkalı beş gün olduğunu söyledi. Aynı akşam, Borovsk'tan gelen bir malikâne hizmetçisi büyük bir ordunun şehre girişini nasıl gördüğünü anlattı. Dorohof müfrezesinin kazakları, yolda Borovsk'a doğru ilerliyen Fransız muhafız kıtalarını gördüklerini bildirdiler. Bütün bu haberlerden açıkça belli oluyordu ki bir tek tümen bulacaklarını umdukları yerde, şimdi Moskova'dan eski Kaluga yolunu takibederek beklenmedik bir istikamette ilerliyen bütün Fransız ordusu vardı. Dohturof hiçbir tedbir almak istemiyordu. Çünkü vazifesinin ne olduğunu şimdi iyi bilmiyordu. Fominskoye'ye hücum etmesi emredilmişti. Fakat Fominskoye'de evvelce yalnız Broussier vardı, şimdi bütün Fransız ordusu orada idi. Yermolof kendi bildiği gibi hareket etmek istiyordu, fakat Dohturof, Serenissim'den emir alması gerektiğinde ısrar ediyordu. Karargâha bir rapor göndermeğe karar verildi.

Bunun için zeki bir subay, yazılı rapordan başka bütün durumu sözle de anlatacak olan Bolhovitinof seçildi. Gece saat 12 de Bolhovitinof zarfı ve sözlü emri alarak yanında bir kazakla ve yedek atlarla dörtlüyle genel karargâha doğru yollandı.

XVI

Karanlık, ılık bir sonbahar gecesi idi. Dört gündür yağmur yağıyordu. Atları iki defa değiştirip çamurlu ve yapışkan bir yoldan bir buçuk saatte 30 verst gittikten sonra Bolhovitinof gece saat ikide Letaşovka'ya geldi. Çiti üzerinde "Genel karargâh" tabelâsı asılı bir köy evinin önünde indi, atını bırakarak karanlık sofaya girdi.

Sofanın karanlığı içinde ayağa kalkan ve sık sık soluyan birine:

— Nöbetçi generalini, çabuk! Çok mühim! dedi.

Bir emir eri sesini alçaltarak;

— Dünden beri çok hastadırlar, üçüncü gecedir uyumuyorlar, — diye fısıldadı. — Önce yüzbaşıyı uyandırınız.

Bolhovitinof el yordamıyla bulduğu açık kapıdan girerek:

— Çok mühim, general Dohturof'tan, — dedi. Emir eri önüne geçti, birisini uyandıрмаğa koyuldu. — Ekselâns, ekselâns, bir kurye.

Uykulu bir ses:

— Ne, ne? Kimden? diye sordu.

Bolhovitinof:

— Dohturof'tan ve Aleksey Petroviç'ten. Napolyon Fominskoye'-de dedi. Kendisiyle konuşanı karanlıkta görmüyor, fakat sesinden bunun Konovnitsin olmadığını tahmin ediyordu.

Uyandırılan adam, esnedi ve gerindi. Eliyle yanını yoklayarak:

— Onu uyandırmak istemiyorum, dedi. Oldukça hasta! Belki bir söylenti bu.

— İşte rapor, — dedi Bolhovitinof; — hemen nöbetçi generale verilmesi emredildi.

— Durun, ışığı yakayım. Her zaman nereye sokarsın onu melûn — diyerek emir erine çıktı. Bu, Konovnitsin'in yaveri Şçerbinin'di. — Buldum buldum, diye ilâve etti.

Emir eri çakmağını çaktı, Şçerbinin el yordamıyla şamdanı açıyordu. Tiksinti ifade eden bir öfkeyle:

— Ah, alçaklar, dedi.

Bolhovitinof kıvılcım ışığında, elinde bir şamdan tutan Şçerbinin'in genç yüzünü ve karşığı köşede uyuyan bir adamı gördü. Bu Konovnitsin'di.

Kükürtlü kibritler, önce mavi, sonra kırmızı bir alevle kav üstünde tutuşunca Şçerbinin, altından mumu kemiren hamam böceklerinin kaçtığı şamdanı yaktı ve haberciye baktı. Bolhovitiniof baştan aşağı çamur içindeydi, koluyla silinerek yüzünü çamura buladı.

Şçerbinin zarfı alarak:

— Peki, raporu kim gönderiyor? diye sordu..

Bolhovitiniof:

— Haber doğrudur, dedi. Esirler de, kazaklar da, casuslar da, hep bir ağızdan aynı şeyi söylüyorlar.

Şçerbinin kalktı:

— Çaresi yok, uyandırmak lâzım, diyerek gece takkesi giymiş, üstü kaputla örtülü adama yaklaştı.

— Piotr Petroviç, diye seslendi. Konovnitsın kımıldanmadı. Şçerbinin gülümseyerek; Genel karargâha! diye ilâve etti; bu sözlerin onu muhakkak uyandıracaklarını biliyordu. Gerçekten de, gece takkesi içindeki baş hemen doğruldu. Elmacık kemikleri sıtma ateşiyle yanan Konovnitsın'ın güzel, metin yüzünde, realiteden uzak rüyaların izi bir an daha kaldı, fakat sonra birdenbire silkindi: yüzü her zamanki sakin, azimli ifadeyi aldı.

— E, ne var? Kimden? diye ışıktan kamaşan gözlerini kırıştırarak telâşsızca, fakat hemen sordu. Subayın raporunu dinledikten sonra Konovnitsın zarfı açtı, okudu. Bitirir bitirmez yün çoraplı ayaklarını toprak yere indirdi, ayakkaplarını giymeğe başladı. Sonra takkesini çıkardı, şakaklarındaki saçlarını tarayıp kasketini giydi.

— Çabuk mu geldin? Serenissim'in yanına gidelim.

Konovnitsın getirilen haberin büyük bir önemi olduğunu, vakit kaybetmeye gelmiyeceğini derhal anlamıştı. Bunun iyi mi, fena mı olduğunu düşünmüyor, kendi kendine sormuyordu. Bu onu ilgilendirmiyordu. Bütün harb işlerini o, akliyle, muhakemesiyle değil, başka bir şeyle görürdü. İçinde, her şeyin iyi olacağı, fakat buna inanmamak, hele bunu söylememek, sadece kendi işini yapmak gerektiği yolunda derin bir kanaat, hiçbir zaman ifade etmediği bir kanaat vardı. Kendi işini de bütün kuvvetini ona vererek yapardı.

Piotr Petroviç Konovnitsın da Dohturof gibi 1812 yılı kahramanları denen Barklay'lerin, Rayevski'lerin, Yermolof'ların, Platof'ların, Miloradoviç'lerin listesine âdeta sırf nezaket icabı olarak sokulmuştu; Dohturof gibi, kabiliyetleri ve bilgisi çok mahdut bir

kimse olarak tanınmıştı; Dohturof gibi Konovnitsın da hiçbir zaman savaş plânları yapmazdı, fakat daima durumun en güç olduğu yerde bulunurdu; nöbetçi generali tâyin edileli beri her zaman kapısı açık olarak uyurdu, kurye gelince de uyandırılmasını emretmişti. Savaş sırasında daima düşman ateşinin altındaydı, öyle ki Kutuzof bu yüzden onu azarlar ve bir yere yollamaktan çekinirdi; Dohturof gibi o da, tıkırdamaksızın, gürültü etmeksizin makinemin en esaslı kısmını teşkil eden görünmez çarklardan biriydi.

Köy evinden çıkıp da kendini nemli, karanlık bir gecenin ortasında bulan Konovnitsın, kısmen artan baş ağrısından, kısmen de bütün karargâhın, bu nüfuzlu adamlar yuvasının, bilhassa Tarutino'dan sonra Kutuzof'la kanlı bıçaklı olan Bennigsen'in şimdi bu haberi alınca nasıl heyecanlanacağını düşünerek yüzünü ekşitti; nasıl teklifler ileri sürülecek, tartışılacak, emirler verilecek ve geri alınacaktı. Bu önsezi, başka türlü olmayacağını bilmekle beraber, hoşuna gitmiyordu.

Gerçekten, yeni haberi bildirmek için yanına girdiği Toll, beraber kaldığı generale hemen kendi düşüncelerini izah etmeğe koyuldu; sessizce ve yorgun yorgun dinliyen Konovnitsın, Seranissim'in yanına gitmek gerektiğini ona hatırlattı.

XVII

Kutuzof, bütün ihtiyarlar gibi, geceleri az uyurdu. Gündüzleri sık sık ve ansızın uyuklamağa başlardı; fakat geceleri soyunmadan yatağına uzanır, çoğu zaman uyumaz, düşünürdü.

Şimdi yine karyolasında yatıyor, ağır, kocaman yara izleriyle şekli bozulmuş başını tombul eline dayamış, açık tek gözünü karanlığa dikmiş düşünüyordu.

Kutuzof, hükümdarla mektuplaşan ve kurmay heyetinde herkesten çok nüfuz ve iktidara sahip bulunan Bennigsen kendisiyle yüzyüze gelmekten çekinmeğe başlıyalı beri, ordusuyla beraber faydasız taarruz hareketlerine girişmeye tekrar zorlanmıyacağı için müsterihtti. Tarutino savaşının ve hâtırasında acı bir iz bırakan bir gün önceki olaylardan alınan dersin de tesirini göstermesi gerekirdi, diye düşünüyordu.

İçinden:

"Taarruz hareketine girişmekle kaybetmekten başka elimize bir şey geçmiyeceğini anlamaları lâzım. Sabır ve zaman: işte benim bahadır askerlerim!" diyordu. Elmayı olmadan koparmamak gerektiğini biliyordu. Olunca o kendi kendine düşecektir, ham koparırsan elmayı da, ağacı da berbat edersin, dişlerin de kamaşır. Tecrübeli bir avcı olarak, canavarın yaralı olduğunu, bütün Rus gücünün yaralayabileceği şekilde yaralı olduğunu biliyordu; fakat bu yaranın öldürücü olup olmadığı daha çözülmemiş bir meseleydi. Şimdi Lauriston ve Berthier'nin mektuplarından ve çetelerin raporlarından, onun öldürücü bir yara ile yaralı olduğunu Kutuzof aşağı yukarı biliyordu. Fakat daha deliller lâzımdı, beklemek gerekti.

"Koşup onu nasıl vurduklarını görmek istiyorlar. Durun, görürsünüz. Daima manevra, daima taarruz! diye düşünüyodu. Ne lüzumu var? Hep sivrilmek için! Çekişme, eğlenceli şey de ondan. Tıpkı, işin nasıl cereyan ettiği hakkında kendilerinden bir şey öğrenilmiyen çocuklar gibi, hepsi de nasıl iyi dövüştüklerini ispat etmek isterler. Ama şimdi mesele bu değil".

"Bana ne ustaca manevralar da teklif ediyorlar! Bir iki ihtimal göz önüne getirdiler mi (Petersburg'dan gelen genel plânı hatırladı) her şeyi düşündüklerini sanıyorlar. Halbuki bu ihtimallerin sayısı yok!"

Borodino'da açılan yaranın öldürücü olup olmadığı suali bir aydır Kutuzof'un zihnini kurcalayıp duruyordu. Bir taraftan Fransızlar Moskova'yı işgal etmişlerdi. Diğer taraftan Kutuzof, bütün Rus'larla birlikte var kuvvetiyle indirdiği müthiş darbenin öldürücü olması gerektiğini bütün varlığıyla hissediyordu. Fakat her halde yine deliller lâzımdı ve o bunları bir ay beklemişti; zaman geçtikçe sabırsızlığı artıyordu. Uykusuz gecelerinde yatağında uzanırken bütün bu genç generallerin yaptığı şeyi, onları azarlamasına sebeb olan şeyi yapıyordu. Onlar gibi bütün ihtimalleri aklına getiriyordu, yalnız şu farkla ki bu tahminler üzerine bina kurmuyordu, o bunların birini, ikisini değil, binlercesini görüyordu. Ne kadar düşünürse onları o kadar çok görüyordu. Bütün Napolyon ordusunun veya bu ordunun bir kısmının her çeşit hareketlerini, Petersburg'a, kendi üzerine yürümesini, çevrilmesini ve (en çok korktuğu da buydu) Napolyon'un ona karşı kendi silâhiyle mücadeleye kalkması ve Moskova'da kalıp onu beklemesi ihtimalini düşünüy-

yordu. O, Napolyon ordusunun hattâ geriye, Medin ve Yuhnof üzerine doğru bir hareketini bile düşünüyordu; fakat onun önceden göremediği tek şey, vukua gelen şeydi, yani Napolyon ordusunun Moskova'dan çekilişini takibeden ilk on bir gün içinde kendini yerden yere vurarak çılgınca atılışı, o zaman Kutuzof'un daha ne de olsa düşünmeğe cesaret edemediği şey: Fransız'ların tamamıyla yok edilmesini mümkün kılan bozgundu. Broussier'in tümeni hakkında Dohturof'un raporu, Napolyon ordusunun uğradığı felâketlere dair çetelerden gelen haberler Moskova'yı boşaltma hazırlıklarına dair söylentiler, Fransız ordusunun bozguna uğradığı, kaçmağa hazırlandığı tahminini doğrulamaktaydı. Fakat bunlar Kutuzof için değil, ancak gençler için önemli görünen tahminlerdi. Altmış yıllık tecrübeyle o, söylentilere ne derece ehemiyet vermek gerektiğini, bir şey arzu eden insanların bütün haberleri arzu ettikleri şeye hak verdirecek şekilde yorumlamağa mütemayıl olduklarını, burada da arzularına uygun düşmiyen her şeye seve seve göz yumduklarını biliyordu. Kutuzof bunu ne kadar arzu ediyorsa, buna o kadar az inanıyordu. Bu mesele onun bütün mânevi varlığını işgal ediyordu. Geri kalan her şey onun için hayatın alışılmış şeylerini yerine getirmektir. Bunlar, kurmaylarla konuşmaları, M-me Staël'e Tarutino'dan mektuplar yazma, roman okuma, mükâfat dağıtma, Petersburg-la haberleşme ve ilh... gibi işlerdi. Fakat Fransızların, yalnız onun önceden gördüğü felâketi, biricik ve candan arzusuydu.

11 ekim gecesi elini başına dayamış yatıyor ve bunu düşünüyordu.

Bitişik odada bir hareket oldu, Toll'un Konoçnitsın'ın Bolhovitnof'un ayak sesleri duyuldu.

— Hey, kim var orada? Giriniz, gir! Yeni bir haber mi? diye feldmareşal sordu.

Uşak mumu yakarken Toll haberin mahiyetini anlattı.

Mum yanınca, Toll'u hayrete bırakan soğuk ve sert bir yüzle Kutuzof sordu:

— Kim getirdi haberi?

— Şüphe edilemez, Altes.

— Çağır, çağır onu buraya!

Kutuzof, bir ayağını karyoladan indirip kocaman karniyle öteki bükük ayağının üstüne çökmüş, oturuyordu. Gelen memuru iyi

görmek için gören gözünü kırıştırıyor, sanki yüzünün çizgilerinde, kendisini meşgul eden şeyi okumak istiyordu.

Göğsünde açılan gömleğini örterek yavaş, ihtiyar sesiyle Bolhovitinof'a:

— Söyle, söyle dostum, dedi. Yaklaş, daha Yaklaş. Nasıl haberler getirdin bana bakalım? Ha? Napolyon Moskova'dan çıktı öyle mi? Sahi mi? Ha?

Bolhovitinof evvelâ, söylenmesi emredilen şeyleri etraflica anlatmağa başladı.

Kutuzof:

— Söyle, çabuk söyle, üzme, diye sözünü kesti.

Bolhovitinof her şeyi anlatarak sustu; emir bekliyordu. Toll bir şey söylemek için söze başlamıştı, fakat Kutuzof sözünü kesti. Bir şey söylemek istiyordu, fakat birdenbire yüzünün derisi titredi. buruştu; Toll'a elini salladı, öbür tarafa, köy evinin, mukaddes resimlerden kararmış gibi duran kızıl köşesine¹ doğru döndü.

Ellerini kavuşturarak titriyen bir sesle:

— Tanrım, yaradanım! Dualarımızı kabul ettin... dedi. Rusya kurtuldu. Sana şükürler olsun, Rabbim! Ve ağladı.

XVIII

Fransız'ların Moskova'dan çıkması haberi alındığı andan seferin sonuna kadar Kutuzof'un bütün faaliyeti, otorite ile, kurnazlıkla, rica ile ordusunu lüzumsuz taarruzlardan, manevralardan ve mahvolan bir düşmanla çatışmayı önlemekten ibaret kaldı.

Dohturof, Maloyaroslavets'e gidiyor, fakat Kutuzof bütün ordu ile birlikte yavaş ilerliyor, Kaluga'nın arkasından geri çekilmeyi çok mümkün görerek bu şehrin boşaltılmasını emrediyor.

Kutuzof her yerde geri çekiliyor, fakat düşman onun çekilmesini beklemiyerek aksi istikamete doğru gerisin geri kaçıyor.

Napolyon'un tarihçileri bize onun Tarutino ve Maloyaroslavets'deki ustaca manevralarını tasvir ederler, Napolyon zengin güney illerine sokulmağa muvaffak olsaydı ne olurdu, diye faraziyeler yürütürler.

¹ Kızıl köşe: Mukaddes resimlerin bulunduğu köşe.

Fakat, Napolyon'un bu güney illerine gitmesine hiçbir engel bulunmadığını bir tarafa bırakalım (çünkü Rus ordusu ona yol vermişti) tarihçiler unutuyorlar ki, Napolyon ordusunu hiçbir şey kurtaramazdı; zira felâketin kaçınılmaz şartlarını daha o zaman kendi içinde taşımaktaydı. Moskova'da bol erzak bulan ve onu muhafaza edemiyerek ayak altlarında çiğniyen, Smolensk'e geldiği zaman erzakı toplayacak yerde yağma eden bu ordu, Moskova'daki Rus'ların aynı olan ve her şeyi yakıp yıkmaya hassasını, aynı ateşi taşıyan Rus'larla meskûn Kaluga ilinde kendini nasıl toplayacaktı?

Bu ordu hiçbir yerde kendini toplayamadı. Borodino savaşından, Moskova'nın yağmasından beri içinde kendi çözülüşünün âdeta kimyevi şartlarını taşıyordu.

Bu eski ordunun askerleri Başbuğlariyle birlikte, nereye gittiklerini kendileri de bilmeksizin (Napolyon'dan sıra erlerine kadar) bir tek arzu ile, bulanık da olsa idrak ettikleri bu içinden çıkılmaz durumdan kendilerini elden geldiği kadar çabuk kurtarmak arzusuyla kaçıyorlardı.

Ancak bunun içindir ki, Maloyaroslavets'teki şûrada generaller kendilerine, aralarında müzakere ediyorlarmış süsü vererek türlü fikirler ileri sürdükleri sırada, basıp gitmek, mümkün olduğu kadar çabuk gitmek gerektiğini söylemek suretiyle herkesin düşündüğü şeyi ifade eden sâf yürekli er Mouto'nun bu son mütalâası bütün ağızları kapamıştı; hiç kimse, hattâ Napolyon bile herkesin kabul ettiği bu hakikata karşı bir şey söyleyememişti.

Basıp gitmek gerektiğini gerçi herkes biliyordu, ama bir de kaçmak gerektiğini kabul etmenin utancı vardı. Bu utancı yenecek bir dış hamle lâzımdı. Bu hamle gereken anda kendini gösterdi. Bu, Fransız'ların "*le Hourra de l'empereur*" dedikleri şeydi.

Napolyon, şûradan bir gün sonra erkenden orduyu, geçmiş ve gelecek savaş alanlarını teftiş etmek bahanesiyle maiyet mareşalleri ve muhafız müfrezesiyle hatlar arasından geçiyordu. Ganimetlerin etrafında dört dönen kazaklar imparatorla burun buruna geldiler; onu az kalsın yakalıyorlardı. Kazaklar Napolyon'u bu defa esir etmedilerse, onu Fransız'ları mahveden şey kurtardı: ganimet; Kazakların Tarutino'da da, burada da insanları bırakıp üstüne

¹ İmparatora hura.

hücum ettikleri ganimet. Kazaklar Napolyon'a bakmıyarak ganimetin üstüne atıldılar, Napolyon kaçmağa muvaffak oldu.

*Les enfants du Don*¹, imparatoru kendi ordusunun içinde nerdeyse yakalayabileceklerdi, böyle olunca bilinen en yakın bir yoldan mümkün olduğu kadar çabuk kaçırmaktan başka yapılacak bir şey olmadığı apaçıktı. Napolyon kırk yıllık göbeğiyle, kendinde eski çevikliğini, cesareti artık hissetmiyor, bu ihtarı anlıyordu. Kazakların verdiği korkunun tesiriyle derhal Mouton'nun fikrini kabul etti ve tarihçilerin dediği gibi, Smolensk yoluna çekilme emrini verdi.

Mouton'un fikrini kabul etmesi ve ordunun geri dönmesi, Napolyon'un bunu emrettiğini değil, fakat bütün orduya — onu Mojaysk yoluna yöneltmekte — tesir eden kuvvetlerin aynı zamanda Napolyon'a da tesir ettiğini ispat eder.

XIX

İnsan harekette bulunduğu zaman bu harekete daima bir gaye düşünür. Bin verst gitmesi için insanın bu 1000 verstin ötesinde iyi bir şey olduğunu düşünmesi lâzım. Kendinde yürümeğe kuvvet bulabilmek için insanın mev'ut toprak hakkında bir fikri olması gerektir.

Mev'ut toprak, Fransızların taarruzu sırasında Moskova'ydı, geri çekilme sırasında öz vatandı. Fakat öz vatan çok uzaktı; 1000 verst giden bir adamın, son gayeyi unutarak kendi kendine mülaka: "Bugün 40 verst gidip dinlenme yerine, konak yerine varacağım" demesi lâzım; ilk merhalede bu dinlenme yeri son gayeyi örter, bütün arzuları, emelleri kendi üzerinde toplar. Tek kişilerde görülen arzular kalabalıkta daima artar.

Eski Smolensk yolundan geri dönen Fransız'lar için öz vatan son gayesi çok uzaktı; kalabalıkta, bütün arzuların, emellerin büyük ölçüde şiddetlenip yöneldikleri, en yakın gaye Smolensk'ti. Smolensk'te pek çok erzak, yahut yeni kıtalar bulunduğu, onlara böyle söylendiği için değil (tersine, ordunun yüksek rütbeli subayları ve Napolyon'un kendisi orada az erzak bulunduğunu biliyorlardı) fakat ilerlemekte ve mahrumiyetlere katlanmakta yalnız bu onlara

¹ Don çocukları.

kuvvet verebildiği için böyleydi. Bilenler de, bilmeyenler de aynı şekilde kendilerini aldatarak, mev'ut toprağa gider gibi Smolensk'e ulaşmağa gayret ediyorlardı.

Büyük yola çıkınca Fransız'lar şaşılacak bir enerjiyle, görülmemiş bir hızla tasarladıkları hedefe doğru koşmağa başladılar. Fransız yığınlarını bir bütüne bağlayan ve onlara biraz enerji veren müşterek gayretin bu sebebinden başka, onları birbirine bağlayan başka bir sebep daha vardı. Bu sebep onların sayısındı. Onların muazzam kitlesi, fizikte çekim kanununda olduğu gibi, ayrı ayrı insan atomlarını kendine çekiyordu. Yüz bin kişilik bir kitle halinde bütün bir devlet gibi ilerliyorlardı.

Hepsi de yalnız bir şey istiyordu: teslim olmak, bütün bu korkunç şeylerden, felâketlerden kurtulmak. Fakat bir taraftan Smolensk'e doğru yapılan genel hamlenin kuvveti herkesi aynı tarafa çekerken öbür taraftan bir kolordu bir bölüğe teslim olamazdı; birbirinden ayrılmak, en küçük ve münasip bir bahane ile teslim olmak için Fransız'ların her fırsattan faydalanmalarına rağmen bu vesileler her zaman ortaya çıkmıyordu. Sayılarının çokluğu, sıkışık olmaları, hızlı yürüyüş, onları bu imkândan mahrum ediyor ve Fransız kitlelerinin bütün enerjilerini verdikleri bu hareketi durdurmağı Rus'lar için yalnız güçleştirmiyor, fakat imkânsız da kılıyordu. Cismin mekanik şekilde parçalanması, vukua gelen çözülme ameliyesini muayyen bir hadden fazla hızlandıramazdı.

Kar topunu bir anda eritmek imkânsızdır. Muayyen bir zaman haddi var ki, derecesi ne kadar yüksek olursa olsun hiçbir hararet ondan evvel karı eritemez. Tersine olarak, hararet ne kadar çok olursa kalan kar o kadar sertleşir.

Rus askerî şefleri arasında Kutuzof'tan başka kimse bunu anlamamıştı. Smolensk yolu üzerinde Fransız ordusunun kaçış istikameti belli olunca 11 ekim gecesi, Konovnitsın'ın önceden tahmin ettiği şey gerçekleşmeğe başladı. Ordunun bütün yüksek rütbeli subayları sivrilmek, Fransız'ların ricat hattını kesmek, onları çevirmek, esir etmek, tepelemek arzusunu besliyor, hepsi taarruz istiyordu.

Yalnız Kutuzof, bütün kuvvetini (bu kuvvet her başkomutanda böyle büyük değildir.) taarruz fikrine karşı durmak için sarf ediyordu.

Bizim şimdi söylediklerimizi o onlara söyleyemiyordu: muharebe, yolları tıkamak, asker kaybına meydan vermek, felâkete uğramış kimseleri insanlığa sığmıyacak bir şekilde öldürmek neye? Moskova'dan Vyazma'ya kadar bu ordunun üçte biri savaşız erimişken bütün bunlara ne lüzum var? Fakat o, ihtiyarlara has anlayışıyle onlara anlıyabilecekleri şeyi söylüyordu; onlara altın köprüden bahsediyordu; onlar kendisiyle alay ediyor, ona iftira ediyor; yaralı hayvan karşısında taşkın bir heyecanla itişerek ileri atılıyorlardı.

Vyazma önlerinde Yermolof, Miloradoviç, Platof ve başkaları, Fransız'lara yakın bulunduklarından iki Fransız kolordusunun ricat hattını kesmek, onu tepelemek arzusundan kendilerini alamıyorlardı. Niyetlerini Kutuzof'a bildirmek için ona bir zarf içinde rapor diye beyaz bir tabaka kâğıt gönderdiler.

Orduyu tutmak için Kutuzof'un sarf ettiği bütün gayretlere rağmen askerlerimiz yolları tıkamak maksadıyla hücumla geçtiler. Piyade alayları, anlatıldığına göre, bando ile, trampetelerle hücumla kalkular, binlerce kayıp verdirdiler ve kayıp verdiler.

Ama ricat hatını kesmeğe gelince, kimsenin yolunu kesmediler kimseyi tepelemediler. Tehlikenin daha sıkı birleştirdiği Fransız ordusu, muntazam bir şekilde eriyerek, Smolensk'e doğru uğursuz yoluna devam etti.

ÜÇÜNCÜ KISIM

I

Borodino savaşı, ardından Moskova'nın işgali ve Fransız'ların yeni savaşlar vermeksizin kaışı, tarihin en ibret verici olaylarından biridir.

Bütün tarihçiler şunda birliktirler ki, devletlerin ve milletlerin dış faaliyetleri, aralarındaki anlaşmazlıklarda harb şeklinde kendini gösterir, büyük veya küçük askerî başarılar neticesi olarak devletlerin ve milletlerin siyasi kudreti doğrudan doğruya çoğalır veya azalır.

Başka bir imparator veya kırılla bozuşan herhangi bir kiral veya imparatorun asker toplayıp düşman ordusuyla savaşması, zafer kazanması, iki bin, üç bin, on bin kişi öldürmesi, neticede bir devlete veya birkaç milyonluk bir millete boyun eğdirmesi üzerine yapılan tarihî açıklamalar, ne kadar garip görünürse görünsün; bir ordunun, milletin bütün kuvvetlerinin yüzde birinin bu milleti neden boyun eğmeğe zorladığı ne kadar anlaşılmaz bir şey olursa olsun; tarihin bütün olayları (bizce bilindikleri nispette) şu hakikatı teyidederler ki, bir milletin ordusunun başka bir milletin ordusuna karşı elde ettiği büyük veya küçük başarılar, milletlerin kuvvetlenmesi veya zayıflamasının sebepleri veya hiç değilse önemli belirtileridir. Ordu zafer kazanır, derhal, yenen milletin hakları yenilen milletin zararına olarak çoğalır. Ordu hezimete uğrar, derhal hezimetin derecesine göre, millet haklarından mahrum edilir, ordusunun uğradığı hezimet tam bir hezimet ise tamamiyle boyun eğer.

Eski zamanlarda (tarihe göre) bugüne kadar böyle olmuştur. Napolyon'un bütün harbleri bu kaideyi doğruluyor. Avusturya, ordularının hezimetini nispetinde haklarından mahrum ediliyor, Fransa'nın hakları ve kuvvetleri artıyor. Fransız'ların İena ve Auerstaedt zaferleri Prusya'nın bağımsız varlığını yok ediyor.

Fakat 1812 yılında birdenbire Fransızlar Moskova önlerinde zafer kazanıyorlar, Moskova zaptediliyor; neticede yeni savaşlar

olmadan, Rusya'nın değil, 600 bin kişilik bir ordunun, sonra da Napolyon Fransasının varlığı sona eriyor. Olayları tarihin kanunlarına uydurmak, Borodino'da savaş alanının Rusların arkasında kaldığını, Moskova'dan sonra Napolyon ordusunu yok eden savaşlar geçtiğini söylemek imkânsız bir şeydir.

Fransızların Borodino zaferinden sonra bir meydan muharebesi şöyle dursun, önemli bir çarpışma bile olmadı, ama Fransız ordusu mahvoldu. Bu ne demektir? Eğer bu, Çin tarihinden bir misal olaydı tarihî bir hâdisе olmadığını (bir şey işlerine gelmediği zaman tarihçiler için bir kaçamak yolu) söyleyebilirdik; eğer mesele az sayıda askerin iştirak ettiği süresiz bir çarpışmadan ibaret olsaydı bu hâdiseyi bir istisna kabul edebilirdik; fakat bu olay, o zaman vatanlarının ölüm dirim meselesi bahis konusu olan babalarımızın gözleri önünde geçti; bu harb de bilinen bütün harblerin en büyüğü idi.

1812 yılı seferinin, Borodino savaşından Fransızların kovulmasına kadar olan devresi şunu ispat etmiştir ki kazanılan bir savaş, bir memleketin fethi sebebi olmak şöyle dursun, fethin yanılmaz bir alâmeti dahi değildir; ispat etmiştir ki milletlerin mukadderatını tâyin eden kuvvet, fâtilhlerde, hattâ ordularda ve savaşlarda değil, başka bir şeydedir.

Fransız tarihçileri Fransız ordusunun Moskova'dan çıkmadan önceki durumunu anlatırlarken Büyük orduda süvariden, topçudan ve ağırlık kollarından başka her şeyin düzeninde olduğunu, ama beygirler ve büyük baş hayvanlar için de yem bulunmadığını söylüyorlar. Bu âfete hiçbir çare yoktu, çünkü civardaki köylüler otlarını yakmışlar, Fransızlara vermemişlerdi.

Kazanılan savaş, her zamanki sonuçları vermedi, çünkü Fransızlar çıktuktan sonra şehri yağma etmek için arabalarla Moskova'ya gelen ve umumiyetle kendileri kahramanlık duyguları taşımayan Karp ve Vlas gibi müjikler ve bütün diğer sayısız köylüler, teklif edilen bol para karşılığında Moskova'ya ot getirmemiş, otları yakmışlardı.

Eskrim sanatının bütün kaidelerine uygun olarak meçlerle düelloya çıkan iki kişi tasavvur edelim: düello oldukça uzun sürüyor;

ansızın hasımlardan biri kendini yaralı hissediyor; bunun şaka bir iş olmadığını, hayatını ilgilendirdiğini anlıyarak meçi atıyor, eline ilk geçirdiği bir sopayı döndürmeğe başlıyor. Fakat tasavvur edelim ki gayeye ulaşmak için en iyi, en basit bir vasıtayı bu kadar akıllıca kullanan bu adam aynı zamanda şövalyelik hisleriyle heyecana gelerek işin mahiyetini örtmek istiyor ve meçte sanatın bütün kaidelerine uygun olarak hasmını yendiğinde ısrar ediyor. Yapılan düellonun böyle bir tasvirinden nasıl bir karışıklık, vuzuhsuzluk meydana geleceğini tasavvur etmek mümkündür!

Düelloyu sanatın kaidelerine göre isteyen eskrimci Fransızlardır; onun, meçi atarak sopaya sarılan hasmı Ruslardır; her şeyi eskrim kaidelerine göre izah etmeğe çalışanlar bu vakayı yazan tarihçilerdir.

Smolensk yangınından sonra eski harb geleneklerine uymıyan bir harb başladı. Şehirlerin ve köylerin yakılması, savaşımlardan sonra geri çekilme, Borodino darbesi, yine geri çekilme, Moskova yangını, çapulcu avı, taşıtlara baskın verme, çete harbi, bütün bunlar harb kaidelerine aykırı şeylerdi.

Napolyon bunu hissediyor ve Moskova'da doğru bir eskrim pozu alarak durduğu, hasmının meçi yerine başının üstüne kaldırılmış bir sopa gördüğü andan beri harbin bütün kaidelere aykırı bir şekilde yapıldığını (sanki insanları öldürmek için bir kaide varmış gibi) Kutuzof'a ve imparator Aleksandr'a şikâyet edip duruyordu. Kaideye riayet edilmediğinden Fransızların şikâyet etmesine, sopa ile dövüşmek yüksek mevkilerdeki Rus şahsiyetlerine nedense ayıp gelmesine ve bütün kaidelere uygun olarak *en quarte* veya *en tierce* vaziyetinde durup ustaca bir *prime* hamle falan yapmak istemesine rağmen halk savaşının sopası bütün şiddeti ve dehşetiyle, kimseden zevkini ve kaideleri sormaksızın, kabaca bir saflıkla, fakat maksada uygun bir şekilde, sağını solunu gözetmeden kalkıp inmiş, bütün istilâ hareketi yok oluncuya kadar Fransızları döğmüştü.

Ne mutlu o millete ki 1813 yılında Fransızların hareket ettiği gibi hareket etmez, yani sanatın bütün kaidelerine uygun bir şekilde hasmını selâmlıyarak kılıncının kabzasını çevirip zarifçe ve nezaketle âlicenap galibine takdim etmez; ne mutlu o millete ki, bir

felâket anında, başkalarının benzeri hallerde kaidelere göre nasıl hareket ettiklerini sormadan, eline ilk geçen bir sopayı basitçe ve ustaca kaldırıp ruhundaki kin ve intikam hissinin yerini küçümseme ve merhamet hisleri alıncıya kadar vurur.

II

Harb kaideleri denen şeylerin en göze batar, en elverişli istisnalarından biri, dağınık insanların sıkı bir kitle teşkil edenlere karşı hareketidir. Bu çeşit hareketler milli bir mahiyet alan harblerde daima görülür. Bu hareketlerde insanlar kitleye karşı kitle olarak duracak yerde etrafa dağılır, ayrı ayrı hücum ederler, kendilerine büyük kuvvetlerle hücum edildi mi, hemen kaçarlar, sonra fırsat bulunca gene hücum ederler. İspanya'da gerillacılar böyle yapmışlardı; Kafkas dağlıları böyle yapmışlardı; 1812 de Ruslar böyle yapmışlardı.

Bu çeşit harbe çete harbi adı veriliyor, bu ad verilmekte mânasının izah edildiği sanılıyordu. Halbuki bu çeşit harb hiçbir kaideye uymadığı gibi yanılmaz kabul edilen malûm taktik kaideye de tamamiyle aykırıdır. Bu kaideye göre hücum edenin savaşta hasmından daha kuvvetli olması için kuvvetlerini bir yere toplaması lâzımdır.

Çete harbi (tarihin gösterdiğine göre daima başarılı olur) bu kaideye tamamiyle aykırıdır.

Bu aykırılık harb fenninin, ordunun kuvvetini askerlerinin sayısıyle özdeş kabul etmesinden ilerigedir. Harb fenni, asker ne kadar çoksa kuvvet o kadar çoktur der. *Les gros bataillons ont toujours raison*¹.

Harb fenni bunu söylemekle, kuvvetleri ancak kitlelerine göre inceliyen mekanik gibi, kuvvetlerin kendi aralarında eşit olup olmaması, kitlelerinin eşit olup olmamasına bağlıdır, demiş olur.

Kuvvet (hareketin miktarı) kitlenin sürate çarpımıdır.

Harb işinde ordunun kuvveti kitlenin başka bir şeye, bilinmiyen x'e çarpımıdır.

¹ Büyük kuvvetler daima galebe çalar.

Harb fenni, bir ordu kitlesinin kuvvetle birbirine uymamasının, küçük müfrezelerin büyükleri yenmesinin tarihte sayısız misallerini görerek bu bilinmiyen çarpının varlığını müphem bir şekilde kabul eder ve onu kâh geometrik bir tertiplenmede, kâh silâhların üstünlüğünde ve en ziyade komutanların dehasında bulmağa çalışır. Fakat bütün bu çarpanların vardığı sonuçlar, tarihî vakıalara uygun olmaktan uzaktır.

Bununla beraber, yüksek komutanların harb zamanındaki emirlerine, kahramanların hatırı için, önem veren yanlış görüşten vazgeçmek bu bilinmiyen x'i bulmak için kâfidir.

Bu x ordunun mâneviyatı yani dâhilerin veya dâhi olmıyanların kumandası altında, üç veya iki cephede, sopalarla veya dakikada otuz mermi atan tüfeklerle, nasıl olursa olsun, dövüşmek, kendini orduyu teşkil eden bütün insanların karşısındaki tehlikelere atmak için az veya çok beslenen arzudur. Dövüşmeye en çok arzusu olanlar her zaman dövüş için en elverişli mevkilerde yer alırlar.

Ordunun mâneviyatı kitle ile çarpılınca kuvvet hâsıl eden bir âmildir. Ordu mâneviyatının önemini, bu bilinmiyen çarpanı tâyin ve ifade etmek bir bilim meselesidir.

Bu mesele ancak kuvveti doğuran şartları, yani komutanın emirlerini, teçhizat vesaireyi çarpan diye alarak keyfi surette bilinmiyen x'in yerine koymaktan vazgeçtiğimiz ve bu bilinmiyeni tam olarak yani dövüşmeye, kendini tehlikeye koymaya karşı duyulan çok veya az bir arzu diye kabul ettiğimiz takdirde mümkündür. Ancak o zaman, bilinen tarih olaylarını denklemlerle göstererek bu bilinmiyenin nispi değerinin mukayesesinden bizzat bilinmiyenin tâyini ümidedilebilir.

On kişi, on tabur veya on tümen, on beş kişi, on beş tabur veya on beş tümenle savaşarak yeniyor, yani istisnasız hepsini öldürüyor veya esir ediyorlar, kendileri de 4 kayıp veriyorlar; şu halde bir tarafın dört, öbür tarafın on beş kaybı vardır. Şu halde dört on beşe eşittir ve şu halde $4x = 15y$. Şu halde $x : y = 15 : 4$. Bu denklem, bilinmiyenin değerini vermiyor, fakat iki bilinmiyen arasındaki nispeti veriyor. Ayrı ayrı alınan tarihî birimlerin (savaşların, seferlerin, harb devrelerinin) kurulacak bu denklemlerinden içlerinde kanunlar bulunması gereken ve kanunlar keşfedilebilen bir sürü adetler elde edilir.

Taarruzda kitlelerle, geri çekilmede dağınık olarak hareket etmek gerektiği yolundaki taktik kaide, ordunun kuvveti, mâneviyatına bağlı olduğu hakikatini şuursuz olarak doğrular. İnsanları ateş altına sürmek için, ancak kitlelerle hareket halinde sağlanabilir bir disipline, taarruz edenlerden kendini savunmak için gerekenden daha sıkı bir disipline ihtiyaç var. Fakat ordunun mâneviyatını gözden uzak tutan bu kaide daima yanlış çıkar ve bilhassa kuvvetli bir mâneviyat yüksekliği veya bozukluğu olduğu yerde, bütün halk savaşlarında realite ile hayret edilecek şekilde tezat teşkil eder.

Fransızlar 1812 yılında geri çekilirken, taktik kaideye göre ayrı ayrı korunmaları gerektiği halde bir yere sıkışıp bir yığın teşkil ediyorlar, çünkü askerlerin mâneviyatı o kadar bozulmuştu ki ancak kitle onları bir arada tutabiliyor. Rusların, tersine, taktik kaideye göre kitle halinde hücum etmeleri lâzımdı, halbuki dağılıyorlar, çünkü mâneviyat öyle yüksekti ki ayrı ayrı şahıslar emir almadan Fransızları vurmakta, güçlülere katlanmak, kendilerini tehlikeye atmak için zorlamağa ihtiyaç duymamaktadırlar.

III

Çete harbi denilen şey düşmanın Smolensk'e girmesiyle başladı.

Çete harbi hükümetimizce resmen kabul edilmeden önce düşman ordusundan binlerce insan — geri kalanlar, çapulcular, yem tedarikçileri — kendilerini, kudurmuş, azgın bir köpeği boğan köpekler gibi şuursuzca kazaklar tarafından tepelenmişlerdi. Denis Davidof, Ruslara has sezişiyle, harb kaidelerini sormadan Fransızları yok eden bu müthiş silâhın önemini ilk olarak anlamıştı; bu çeşit harbin kanunlaşması için ilk adımı atmak şerefi ona aittir.

24 ağustosta Davidof'un ilk çete müfrezesi teşkil edildi, peşinden de başka müfrezeler teşkil edilmeye başladı. Harekât ilerledikçe müfrezelerin sayısı artıyordu.

Çeteler büyük orduyu parça parça yok ediyorlardı. Kuruyan ağaçtan — Fransız ordusundan — kendiliğinden dökülen yaprakları topluyor, arasıra da bu ağacı silkiyorlardı. Ekim ayında Fransızlar Smolensk'e doğru kaçarken, türlü büyüklük ve vasıflarda olan bu

çetelerin sayısı yüzlere varıyordu. Muntazam ordunun bütün savaş usullerini benimsemiş, piyadesi, topcusu, kurmayları ve kâfi kaynakları olan çeteler vardı; yalnız kazaklardan, süvarilerden mürekkep guruplar, piyade ve süvari ile karışık küçük müfrezeler, köylülerden ve toprak sahiplerinden teşekkül etmiş, kimsenin bilmediği çeteler vardı. Bir ay içinde birkaç yüz esir alan bir diyakos yamağı çetebaşı vardı. Yüzlerce Fransız öldüren Vasilisa adında bir muhtar karısı vardı.

Ekim ayının son günleri çete savaşlarının en kızgın zamanıydı. Çetecilerin kendi cüretlerine kendilerinin de hayret ettikleri, her an Fransızlar tarafından yakalanmaktan, sarılmaktan korktukları, eğrileri çıkarmadan ve hemen hemen atlarından inmeden ormanlarda saklanarak her an takip bekledikleri devre, ilk devre gecmişti. Şimdi artık harb belli olmuştu, Fransızlara karşı ne yapılabileceği, ne yapılamıyacağı herkesce aşikârdı. Daha birçok şeyleri imkânsız sayanlar, artık yalnız, kurmaylarıyla beraber, harb kaidelerine uygun olarak, Fransızlardan uzakta duran müfreze komutanlarıydı. İşlerine çoktan başlamış olan ve Fransızları yakından gözetliyen küçük çete gurupları ise büyük müfreze komutanlarının düşünmeğe cesaret edemedikleri şeyleri bile mümkün sayıyorlardı. Fransızların içine kadar sokulan kazaklarla müjrikler de şimdi artık her şeyi mümkün görmekteydiler.

Çetecilerden biri olan Denisof, 22 ekimde çetesiyle birlikte çete hırsının en hararetli noktasına ulaşmıştı. Çetesiyle sabahtan beri yürüyüsteydi. Bütün gün büyük yola yakın ormanlarda, süvari teçhizatı yüklü büyük bir taşıt koluyla, diğer kıtalardan ayrılan ve casuslardan, esirlerden öğrenildiğine göre kuvvetli bir himaye altında Smolensk'e giden Rus esirlerini gözetliyordu. Bu taşıt kolunu haber alan yalnız Denisof ve (yine başında bulunduğu küçük bir çete ile) onun yakınlarında faaliyette bulunan Dolohof değildi, kurmaylı büyük müfrezelerin komutanları da bundan haberdardı: hepsi bu taşıt kolunu biliyor, Denisof'un dediği gibi ona diş biliyorlardı. Bu büyük müfrezelerin komutanlarından ikisi — biri Polonyalı öbürü Almandı — taşıt koluna hücum etmek için aşağı yukarı aynı anda Denisof'a davetiyeler yollayıp her biri kendi müfrezesiyle birleşmesini istedi.

Denisof bu kâğıtları okuyarak:

— Yok ahbap, ben kendi işimi bilirim, dedi ve böyle kahraman ve önemli bir generalin kumandası altında hizmet etmek için duyduğu candan arzuya rağmen bu şereften kendini mahrum etmek zorunda olduğunu, çünkü daha önceden Polonyalı generalin kumandası altına girdiğini Almanca yazdı. Polonyalı generale de aynı şeyi yazarak Alman generalin kumandası altına girmiş bulunduğunu bildirdi.

Bu suretle hareket eden Denisof yüksek komutanlığa haber vermeden Dolohof'la birlikte kendi küçük kuvvetleriyle taşıt koluna hücum edip onu ele geçirmek niyetindeydi. 22 ekimde taşıt kolu Mikulino köyünden Şamşevo köyüne doğru ilerlemekteydi. Mikulino'dan Şamşevo'ya giden yolun solunda, yer yer yola yaklaşan, yer yer yoldan bir verst ve daha fazla ayrılan bir orman uzanıyordu. Denisof bu ormanda, kâh onun derinliklerine dalarak, kâh kenarına çıkarak, geçen Fransızları gözden kaçırmamaksızın, çete siyle bütün gün ilerlemişti. Sabahleyin Mikulino yakınında ormanın yola yaklaştığı yerde Denisof çetesinin kazakları, eğer yüklü, çamura gömülmüş iki furgon ele geçirerek ormana götürmüşlerdi. Ondan sonra tâ akşam oluncuya kadar çete, hücum etmeden Fransızların hareketini takibetmişti. Onları ürkütmemek, Şamşevo'ya kadar rahatça gitmelerine müsaade etmek, sonra akşama doğru görüşmek üzere toplanma yerine gelecek olan Dolohof'la ormanda (Şamşevo'dan bir verst uzakta) buluşarak şafakla beraber iki yandan ansızın başlarına üşüşüp birden hepsini tepelemek, ele geçirmek lâzımdı.

Geride, Mikulino'dan iki verst uzakta, ormanın tam yola yaklaştığı yerde altı kazak bırakılmıştı, yeni Fransız kolları görünür görünmez hemen haber vereceklerdi.

Şamşevo'nun ilerisinde Dolohof'un da aynı şekilde daha başka Fransız kıtalarının ne kadar uzakta olduğunu öğrenmek için yolu gözden geçirmesi lâzımdı. Taşıt kolunda 1500 kişi tahmin ediliyordu. Denisof'un 200 adamı vardı, Dolohof'un kuvveti de olsa olsa o kadardı. Fakat sayı üstünlüğü Denisof'u durdurmadı. Yalnız bir şeyi daha bilmesi lâzımdı, o da bu kıtaların hangi kıtalar olduğuydu; bu maksadı sağlamak için Denisof'un bir *dil* (yani düşman kollarından bir adam) ele geçirmesi gerekiyordu. Furgonlara yapılan sabahki baskında iş o kadar acele olmuştu ki furgonlarda bu-

lunan Fransızların hepsi öldürülmüş, diri olarak yalnız, bir döküntü olan ve kolda hangi kıtaların bulunduğu hakkında müspet bir şey söylemeyen trampeteci bir genç çocuk ele geçirilmişti.

Denisof, bütün kolu telâşe vermemek için ikinci bir baskını tehlikeli buluyordu; bundan ötürü, mümkünse, Şamşevo'da bulunan öncü konakçılardan hiç olmazsa birini ele geçirmek için çetecilerden bir köylüyü, Tihon Şçerbatof'u önden oraya yolladı.

IV

Ilık, yağmurlu bir sonbahar günüydü. Gözyüzü ve ufuk aynı renkte, bulanık bir su rengindeydi. Kâh bir sis çöker gibi oluoyr, kâh iri damlalı eğri bir yağmur bütün şiddetiyle boşanıyordu.

Denisof sırsıklam yamçısı ve kalpağıyla zayıf, kaburga kemikleri çıkmış cins bir at üzerinde ilerliyordu. Başı yana eğilmiş, kulakları kısılmış atı gibi o da serpiyen yağmurdan yüzünü buruşturarak kaygıyla ve dikkatle ileriye bakıyordu. Sık, kısa ve siyah bir sakalın kapladığı zayıflamış yüzü öfkeli görünüyordu.

Denisof'un yanında, besili kocaman bir Don atıyla gene yamçılı ve kalpaklı olan bir kazak yasavul¹, onun iş arkadaşı ilerlemekteydi.

Üçüncüsü, yasavul Lovayski de yamçılı ve kalpaklıydı. Uzun boylu, tahta gibi düz, beyaz yüzlü, sarışın bir adamdı; küçücük, parlak gözleri, yüzünde ve at üstünde duruşunda sâkin, kendinden memnun bir ifade vardı. Gerçi atın ve binicinin özelliği ne olduğu söylenemezdi, fakat yasavulla Denisof'a ilk bakışta, hem ıslak olan hem rahatsız gibi duran Denisof'un tesadüfen ata binmiş bir kimse olduğu aşikârdı, halbuki yasavulun her zamanki gibi rahat ve sakin olduğu, ata binmiş bir adam değil, atla bir arada kuvveti iki kat artan, onunla bir tek varlık teşkil eden bir adam olduğu belliydi.

Onların biraz ilerisinden, iliklerine kadar ıslanmış, boz kafanlı, beyaz kalpaklı bir köylü kılavuz gidiyordu.

Biraz arkadan, zayıf; ince kuyruğu ve yelesi kocaman, gemden yırtılan dudakları kanlı bir kırgız atı üstünde mavi bir Fransız kaputu giymiş genç bir subay geliyordu.

¹ Yasavul = eski Rus ordusunda kazak birliklerinde yüzbaşı.

Onun yanından, atının sağrısında yırtık pırtık bir Fransız üniforması ve mavi kalpak giymiş genç bir çocuk taşıyan bir hüsar ilerliyordu. Genç çocuk soğuktan kızarmış elleriyle hüsara tutunuyor, çıplak ayaklarını ısıtmağa çalışarak oynatıyor, kaşlarını kaldırıp şaşkın şaşkın etrafına bakınıyordu. Bu, sabahleyin ele geçirilen Fransız trampetecisiydi.

Arkadan hüsarlar, sonra kazaklar, kimi yamçılı, kimi Fransız kaputıyla, kimi başına attığı bir çulla çamurlu, çiğnenmiş dar orman yolunda üçer üçer, dörder dörder ilerliyorlardı. Bütün atlar, al atlar da, dorular da, üzerlerinden sızan yağmurdan yağız gibi görünüyorlardı. Yelelerinin ıslaklığı atların boyunlarını hayret edilecek şekilde ince gösteriyordu. Atlardan buğu çıkıyordu. Elbiseler, eğerler, dizginler hepsi yer gibi, yolu kaplıyan dökülmüş yapraklar gibi ıslak, vıcık vıcık ve yumuşaktı. Askerler omuzlarını kaldırıp büzülerek içlerine işliyen suyu ısıtmak için kımıldanmamıya, altlarına, dizlerine ve boyunlarına sızan yeni soğuk suyu içeri bırakmamıya çalışıyorlardı. Uzayıp giden kazakların ortasında Fransız atları ve ilâve olarak kazak atları koşulu iki furgon omacalar ve kuru dallar üzerinde gürüldüyor, su dolu tekerlek çukurları içinde homurdanıyorlardı.

Denisof'un atı yol üstündeki bir su birikintisini dolaşırken yana düştü, Denisof'un dizini bir ağaca çarptı.

Denisof öfkeyle:

— Hay Allah kahretsin! diye haykırdı, dişlerini gıcırdatıp atına üç kamçı çalarak kendi kendini ve arkadaşlarını zifosladı. Denisof'un keyfi yerinde değildi: yağmurdan sırsıklamdı, açtı (sabahtan beri kimse bir şey yememişti), en mühimi, Dolohof'tan hâlâ bir haber yoktu, *dil* yakalamağa giden de dönmemişti.

Dolohof'tan beklenen haberciği görmek ümidiyle Denisof durmadan ileriye bakıyor ve düşünüyordu:

“Taşıt koluna hücum etmek için bugünkü gibi bir fırsat daha zor ele geçer. Yalnız olarak hücum etmek fazla tehlikeli, başka bir güne bıraksan: burnumuzun dibindeki avı büyük çetelerden biri kapacak”.

Denisof, sağda uzakları görmeğe imkân veren bir açıklığa çıkınca durdu.

— Birisi geliyor, dedi.

Yasavul, Denisof'un işaret ettiği tarafa baktı:

— İki kişi geliyor: bir subayla bir kazak. Ama yarbayın kendisi olması *muhtemel* değildir, dedi. Yasavul kazakların bilmediği kelimeleri kullanmayı severdi.

Gelen atılar sırttan aşağı inince gözden kayboldular, birkaç dakika sonra tekrar göründüler. Onden yorgun bir dörtnalla, üstü başı perişan, sırsıklam, pantolon paçaları dizlerinden yukarı kalkmış bir subay atını kırbaçlıyarak geliyordu. Arkasından özenli kalmış bir kazak tırıs gidiyordu. Ablak, kırmızı yüzlü, neşeli gözleri fırl fırl çok genç bir çocuk olan bu subay atını Denisof'a doğru sürdü, ona ıslak bir zarf uzattı.

— Generalden, dedi. Kusura bakmayınız, biraz ıslak...

Denisof kaşlarını çatarak zarfı aldı, açmağa koyuldu. O verilen kâğıdı okurken subay yasavul'a dönerek:

— Bak, herkes bu işin tehlikeli, çok tehlikeli bir iş olduğunu söylüyordu, dedi. Ama biz Komarof'la, — kazağı gösterdi — tedbirimizi aldık. Herbirimizde iki tabanca... A, bu ne? — diye Fransız trampetecisini göstererek sordu. — Esir mi? Savaş mı yaptınız? Konuşulabilir mi onunla?

Bu sırada Denisof verilen zarfı çarçabuk gözden geçirerek:

— Rostofl Petya, diye haykırdı. Ne diye kim olduğunu söylemedin yahu? Denisof gülümsüyerek dönüp elini subaya uzattı.

Bu subay Petya Rostof'tu.

Bütün yol boyunca Petya, Denisof'un karşısında bir büyüğe, bir subaya yaraşır şekilde, eski tanışıklığı hatırlatmadan alacağı tavra hazırlanmıştı. Fakat Denisof kendisine gülümser gülümsemez Petya'nın yüzü birdenbire sevinçle aydınlandı, kızardı, hazırlandığı resmiliği unutarak Fransızların yanından nasıl geçtiğini, kendisine böyle bir vazifenin verilmesine nasıl sevindiğini, Vyazma önlerindeki savaşta bulunduğunu, orada bir hüsarın nasıl kendini gösterdiğini anlatmağa başladı.

Denisof:

— Peki, seni gördüğüme memnun oldum, diye sözünü kesti ve yüzünde yine endişeli bir ifade belirdi. Yasavula dönerek:

— Mihail Feoklitç, dedi. Bu gene Almandan yahu. Bu onun yanında. Denisof şimdi getirilen kâğıdın mealini yasavula anlatarak

Alman generalin taşıt koluna hücum etmek için kendisine iltihak edilmesi yolundaki isteğini bununla tekrar ettiğini söyledi.

— Eğer yarın ele geçirmezsek onu burnumuzun dibinden kapar, diyerek sözünü bitirdi.

Denisof yasavulla konuşurken, onun soğuk edası karşısında bozulan ve buna sebep de kendi paçaları kalkık pantolonu olduğunu sanan Petya, kaputunun altında pantolonunu düzelterek mümkün olduğu kadar bir savaşıcı tavrı takınmağa çalıştı.

Elini kasketinin güneşliğine götürüp tekrar generalle yaver oyununa, kendi hazırlamış olduğu oyuna dönerek:

— Asaletlünüzün ne emirleri var? dedi, yoksa yanınızda mı kalmam gerek?

Denisof dalgın dalgın:

— Emir mi?... dedi. Peki yarına kadar kalabilir misin?

Petya:

— Ah, emrederseniz... Yanınızda kalmam mümkün mü? diye haykırdı.

Denisof:

— Peki, generalin sana verdiği emir ne, hemen dönmek mi? diye sordu, Petya kızardı.

Sorgulu bir eda ile:

— Hayır, o bir şey söylemedi. Kalabilirim, sanıyorum, ha? dedi.

Denisof:

— Eh, pekâlâ, dedi ve aslarına dönerek, çetenin ormanda tâyin edilen toplantı yerine, istirahat gitmesi, kırgız atı üzerindeki subayın (bu subay yaver hizmetini görüyordu) Dulohof'u aramağa çıkması, nerede olduğunu, akşama gelip gelmiyeceğini öğrenmesi için emir verdi. Kendisi de yasavul ve Petya ile birlikte, ertesi günü hücum edilecek yeri, Fransızların konak yerini görmek üzere ormanın Şamşevoy'a bakan tarafına gitmeye karar verdi.

Kılavuza dönerek:

— Hadi bakalım, sakallı, dedi. Şamşevoy'a götür bizi.

Denisof, Petya ve yasavul yanlarında birkaç kazakla eşiri taşıyan hüsar olduğu halde sola, sel çukurundan orman kenarına doğru yollandılar.

V

Yağmur dinmişti, yalnız ortalığa sis çöküyor ve ağaç dalların dan damlalar düşüyordu. Denisof, yasavul ve Petya, çarıklı ayakla- riyle köklerin ve ıslak yaprakların üzerinden hafif ve gürültüsüz adımlarla yürüyerek kendilerini orman kenarına götüren kalpaklı müjiğin arkasından sessizce ilerliyorlardı.

Müjik bir inişe gelerek durdu, etrafına bakındı, seyrekleşmiş ağaçların teşkil ettiği bir sedde doğru yöneldi. Yapraklarını daha dökmemiş büyük bir meşenin dibinde durdu, esrarengiz bir şekilde eliyle işaret ederek diğerlerini yanına çağırdı.

Denisofla Petya atlarını ona doğru sürdüler. Müjiğin durduğu yerden Fransızlar görünüyordu. Ormanın hemen ötesinde, aşağıda yarım höyük teşkil eden yazlık bir ekin tarlası vardı. Sağda, sarp bir sel çukurunun ötesinde küçük bir köy ve damı çökmüş bir bey konağı görünüyordu. Bu köycükte, bey konağında, höyüğün her tarafında, bahçede, kuyu ve göl başlarında, köprüden köye çıkan yokuşa, bütün yol boyunca, 200 sajenden fazla olmtıyan bir uzaklıkta, tit- riyen sisin içinde yığın yığın insanlar görünüyordu. Onların, yokuşa tırmanan araba atlarına yabancı bir dille haykırmaları, birbirlerini çağırışmaları iyice işidiliyordu.

Denisof gözlerini Fransızlardan ayırmadan, yavaşça:

— Esiri getirin buraya, dedi.

Kazak attan indi, genç Fransızı indirdi, onu alıp Denisof'un yanına yaklaştı. Denisof Fransızları göstererek hangi kıtalar olduk- larını sordu. Oğlan üşümüş ellerini ceplerine sokup kaşlarını kal- dırarak ürkek ürkek Denisof'a baktı, bütün bildiklerini söylemek istediği halde cevap verirken şaşırıyor, sadece Denisof'un sorduk- larını tasdik ediyordu. Denisof kaşlarını çatarak öteye döndü, dü- şüncelerini yasavula bildirdi.

Petya önemli bir şey kaçırmamak için başını hızla çevirerek kâh trampeteciye, kâh Denisof'a, kâh yasavula, kâh köydeki ve yoldaki Fransızlara bakıyordu.

Denisof, gözleri neşeyle parlıyarak:

— Dolohof gelsin gelmesin hücum etmek lâzım!... Ha, ne dersin? dedi.

— Yer elverişli, dedi yasavul.

Denisof devamla:

— Piyadeyi aşağıdan, bataklıklardan gönderelim. dedi. Bahreye sokulsunlar; siz kazaklarla şuradan gelirsiniz, — Denisof kövün arkasındaki ormanı işaret etti,¹ — ben de hüsarlarımla buradan. İşaret tüfek sesi...

— Dereden olmaz, bataklık, dedi yasavul. Atlar batır, daha soldan dolasmak lâzım...

Onlar yavaşça böyle konuşurlarken aşağıda, dereye göl tarafından bir silâh sesi, sonra bir silâh sesi daha yükseldi, beyaz bir duman belirdi, sırttaki Fransızların, yüzlerce ağızdan bir anda yükselen âdeta şen bir haykırışı duvuldu. İlk anda Denisof da, yasavul da irkildiler. O kadar yakındaydılarki bu silâh ateşlerinin ve haykırışların sebebi kendileri olduğunu sandılar. Fakat silâh ateşlerinin, haykırışların onlarla ilgisi yoktu. Aşağıda, bataklıklarda kırmızılı gibi givmiş bir adam kaçıyordu. Anlaşılan Fransızlar ona ateş ediyor, ona bağırıyorlardı.

Yasavul:

— Bu bizim Tihon yahu, dedi.

— O dur o! Ta kendisi!

— Bak hayduda! dedi Denisof.

Yasavul gözlerini küçülterek:

— Kaçıyor, dedi.

Onların Tihon dedikleri adam ırmağa kadar koştu, içine daldı, sular etrafa sıçradı; bir an gözden kayboldu, sonra dört ayak üstüne simsiyah bir halde sudan çıktı, yine kaçmağa başladı. Arkasından koşan Fransızlar durdular.

— Yaman adam, dedi yasavul.

Denisof cansıkıntısı ifade eden aynı eda ile:

— Hay it herif! dedi. Hem şimdiye kadar ne yaptı?

Petya:

— Kim bu? diye sordu.

— Bizim plastun¹. Onu bir *dil* yakalamağa yollamıştım.

Petya, Denisof'un ağızından çıkan ilk kelime ile her şeyi anlamış gibi başını sallıyarak:

¹ Plastun: piyade kazak.

— Ha, evet, evet, dedi.

Halbuki tek bir kelime anlamamıştı.

Tihon Şçerbatıy müfrezede en lüzumlu olan adamlardan biriydi. Gjat yakınındaki Pokrovskoye'den bir köylüydü. Denisof, faaliyetinin başlangıcında Pokrovskoye'ye geldiği ve her zamanki gibi, muhtarı çağırıp Fransızlar hakkında ne bıldıklarını sorduğu zaman muhtar, bütün muhtarlar gibi, kendilerini mudaraa eder yollu, asla bir şey bilmediklerini söylemişti. Fakat Denisof ona maksadının Fransızlara hucum etmek olduğunu izah edip de köylerine gelip gelmediklerini sorunca muhtar çapulcuların geldiğini, ama köylerinde bu işlerle yalnız Tişka Şçerbatıy'ın meşgul olduğunu söyledi. Denisof Tihon'u çağırttı, faaliyetinden ötürü onu överek, Çar'a, vatana bağlılık, memleket evlâtlarının Fransızlara karşı beslemeleri gereken kin üzerinde ona muhtarın yanında birkaç söz söyledi.

Tihon Denisof'un bu sözlerinden korkmuş gibi:

— Biz Fransızlara bir fenalık yapmıyoruz, dedi. Yalnız çocuklarla haniya, şöyle eğleniverdikti. Tam yirmi çapulcu öldürdük, yoksa fena bir şey yapmadık...

Ertesi gün Denisof bu köylüyü büsbütün unutup da Pokrovskoye'den ayrıldığı sırada Tihon'un müfrezeye takıldığını, kendileriyle kalmasına müsaade rica ettiğini ona bildirdiler. Denisof, kalmasını emretti.

İlkönce ateş yakmak, su getirmek, beygirleri yüzmek ve ilâh... gibi kaba işler yapan Tihon çok geçmeden çete harbi için büyük bir istek ve kabiliyet gösterdi. Geceleri ganâmet avına çıkar ve her defasında Fransız elbiseleri ve silâhlariyle dönerdi, emir verilirse esirler de getirirdi. Denisof Tihon'u kaba işlerden almış, keşiflerde onu beraberinde götürmeye başlamış ve kazak yapmıştı.

Tihon ata binmeyi sevmezdi, her zaman yaya gider ve hiçbir zaman süvarilerden de geri kalmazdı. Silâhı, daha ziyade gülünç olsun diye taşıdığı bir süvari çakmaklısiyle bir kargıdan ve kıllarından pireleri ayıklarken, iri kemikleri kemirirken bir kurdun dişlerini kullandığı kadar maharetle kullandığı bir baltadan ibaretti. Tihon baltasını alabildiğine sallıyarak kütükleri aynı düzgünlükte yarar, tersinden tutup ince değnekler yontar, kaşıklar oyardı. De-

nisof'un müfrezesinde Tihon ayrı, mustesna bir yer tutuyordu. Çok zor ve berbat bir iş yapmak — taşıt arabasını omuzlayıp çamurdan çıkarmak, beygiri kuyruğundan çekip bataklıktan kurtarmak, yüzmek, Fransızların ta ortalarına sokulmak, günde elli verst yol aşmak — gerektiği zaman herkes gülerек Tihon'u gösterirdi. Onun hakkında:

— Bir şey olmaz iblise, ayı gibi sağlam, derlerdi.

Bir defa, yakaladığı bir Fransız, Tihon'a tabancayla ateş etmiş ve kurşun arkadan kaba etine isabet etmişti. Dıştan ve içten yalnız votka ile tedavi edilen bu yara bütün müfrezede Tihon'un hoş karşıladığı çok eğlenceli şakalara mevzu olmuştu.

Kazaklar ona gülerек:

— Ne o kardeş, artık gitmiyorsun ha? Çarpıldın mı, ne oldu? derlerdi; Tihon mahsustan belini büküp suratını asar, kızmış gibi yaparak Fransızlara gülünecek küfürler savururdu. Bu vakanın Tihon üzerindeki tesiri yalnız şu olmuştu ki, bu yaradan sonra seyrek olarak esir getiriyordu.

Tihon çetenin en faydalı, en cesur adamıydı. Kimse onun kadar baskın vermek fırsatı bulmaz, kimse onun kadar Fransız yakalamaz, onun kadar Fransız öldürmezdi; bundan ötürü o bütün kazakların, hüsarların eğlencesiydi, kendisi de bu rütbeyi severek kabul etmişti. Şimdi Denisof Tihon'u daha gecedен Şamşevoy'a dil yakalamaya göndermişti. Fakat bir Fransızla yetinmediğinden mi, yoksa gece uyuyakaldığından mı, her nedense Tihon gündüzden çalılağa, Fransızların ta ortalarına sokulmuş ve Denisof'un sırttan gördüğü gibi, Fransızlar tarafından fark edilmişti.

VI

Denisof, anlaşılan, Fransızların yakınlığına bakarak şimdi kesin olarak karar verdiği bir gün soraki baskın üzerinde yasavulla bir müddet daha konuştuktan sonra atını çevirdi, geriye döndü.

Petya'ya:

— Hadi kardeşim, şimdi gidip kurunalım, dedi.

Denisof ormandaki toplanma yerine gelip durdu, etrafı dikkatle gözden geçirdi. Ormanda ağaçların arasından mintanlı, çarıklı, kazak kalpağı giymiş, tüfeği omuzuna asılı, baltası belinde uzun bacaklı bir adam, geniş, hafif adımlarla ve ellerini sallıyarak geliyordu. Denisof'u görünce bu adam hemen çalıllara bir şey fır-

lattı; kenarları sarkan ıslak kalpağını çıkararak âmirine yaklaştı. Bu Tihon'du. Çopur ve kırııklı yüzü, küçücük gözleri memnurluk ifade eden bir neşe ile parlıyordu. Başını yukarı kaldırdı, gülmek için kendini tutuyormuş gibi gözlerini Denisof'a dikti.

Denisof:

— Yahu, nereye kayboldun? diye sordu.

Tihon kısık fakat türkü söyler gibi, bas sesiyle:

— Nereye mi kayboldum? Fransız yakalamaya gittim, diye korkusuzca ve çabuk çabuk cevap verdi:

— Güpe gündüz ne diye içlerine sokuldun? Hayvan. E, ne oldu, yakaladın mı?...

— Yakalamasına yakaladım, dedi Tihon.

— Nerede, peki?

Tihon:

— İlkın daha gün ağarırken bir tane yakalamıştım, — çarıklı yası ayaklarını daha genişçe açarak devam etti, — ormana götürdüm. Baktım iyi değil. Gidip şunun bir iyisini getireyim, dedim.

Denisof yasavula:

— Bak hele hayduta, evet öyle, dedi. Neden onu getirmedin?

Tihon öfkeyle hemen sözü kesti:

— Ne diye getireyim, bir şeye yaramazdı ki. Size ne türlü sü lazım bilmem mi ben?

— Bak hınzıra! E?...

Tihon devamla:

— Başkasını aramaya gittim, dedi. Şöyle sürünerek ormana sokuldum ve yattım — Tihon nasıl yaptığını göstermek için ansızın ve çevik bir hareketle karnı üstüne yattı. — Bir tane göründü, — şöyle üstüne atıldım. — Tihon hızla ve çevik bir hareketle sıçradı. — Yürü, dedim, yürü, yarbayın yanına. Bastı çığlığı. Dört kişi idiler orada. Kaşaturlarla üstüne atıldılar. Baltayı şöyle bir çektim — Tihon ellerini sallayıp kaşlarını tehdidedici bir eda ile çatarak ve göğsünü gererek haykırdı... — Ne var, dedim, yanaşmayın!

Yasavul parlıyan gözlerini küçültterek:

— Evet-su birikintisinden nasıl tabana kuvvet kaçtığını sırttan gördük, dedi.

Petya şiddetli bir gülme arzusu duyuyor, fakat herkesin

gülmemek için kendini tuttuğunu görüyordu. Bütün bunların ne demek olduğunu anlamaksızın gözlerini süratle Tihon'un yüzünden yasavulun ve Denisof'un yüzüne kaydırıyordu.

Denisof öfkeyle öksürerek:

— İşi aptallığa vurma, dedi. İlk yakaladığını nicin getirmedin?

Tihon bir elivle sırtını, öbüriyle basını kasımaya başladı; ve birdenbire, eksik dişini mevdana koyan (bu yüzden onu Şcerbaty¹ diye çağırırlardı) neseli bir aptal gülümseyişi bütün yüzünü kapladı. Denisof gülümsemedi, Petya, Tihon'un da katıldığı şen bir kahkaha salıverdi:

— Ama canım, tutacak tarafı yoktu, dedi Tihon. Elbisesi kötüydü, nereye götürecektim onu? Hem edepsizin de biriydi, asaletlü. Nasıl olur dedi, ben anaral² oğluyum gitmem! dedi.

Denisof:

— Be hayvan herif! dedi. Onu sorguya çekmen lâzımdı...

— Ben sorguya çektim onu, dedi Tihon. "Çok bir şey bilmiyorum, dedi. Bizimkiler sayıca fazla, ama işler fena, dedi; lâfını etmeye değmez. Şöyle adam akıllı, dedi, bir nara atın, her şeyi ele geçirirsiniz". Tihon neşeyle, azimli bir tavırla Denisof'un gözlerine bakarak sözünü bitirdi.

Denisof sert sert:

— Şimdi yüz kırbağı yedin miydi işi aptallığa vurmayı görürsün, dedi.

— Kızacak ne var, dedi Tihon, sizin bu Fransızlarınızı ben hiç mi görmedim sanki? Bak şimdi ortalık kararsın, sana istediğini getireyim, istersen üç tane birden.

Denisof:

— E, haydi, gidelim, dedi. Toplanma yerine kadar kaşları öfkeyle çatık, hiç konuşmadan gitti.

Tihon arkadan geliyordu, çalılıklara attığı bir çift çizmenin lâfını ederek kazakların onunla güлüştüklerini, ona güldüklerini Petya duyuyordu.

Tihon'un sözleri ve gülümsemesi karşısında tutulduğu gülme nöbeti geçip de onun bir adam öldürdüğünü Petya birdenbire anla-

¹ Şcerbaty: Çentikli.

² General demek istiyor.

yınca fena oldu. Esir trampeteciye dönüp baktı; yüreğinin sızladığını duydu. Fakat bu his ancak bir an devam etti. Başını daha dik tutmak, cesur olmak ve bulunduğu çevreye yakışmayan bir kimse olmamak için ciddi bir tavırla ertesi günki harekete dair yasavula sualler sormak lüzumunu hissetti.

Gönderilmiş olan subay yolda Denisof'la karşılaştı, Denisof'un kendisi şimdi geleceğini, onun tarafında her şeyin yolunda gittiğini bildirdi.

Denisof birdenbire neşelendi. Petva'yı yanına çağırdı:

— E, anlat bakalım kendi işlerinden, dedi.

VII

Petya, ailesinden ayrılıp Moskova'dan çıktıktan sonra alayına katılmış, çok geçmeden de büyük bir kuvvete kumanda eden bir generalin emir subayı olmuştu. Subaylığa terfi edeli, bilhassa faal orduya girip Vyazma savaşına iştirak edeli beri, Petya, artık büyüdüğü, adam olduğu için daimî surette tatlı bir sevincin coşkunluğu içindeydi. Gerçek bir kahramanlık fırsatını kaçırmak korkusuyla arsız bir heyecan ve telâş hissediyordu. Orduda gördüğü, tecrübe ettiği şeylerden çok memnundu. Bununla beraber, ona daima asıl kahramanca işler şimdi onun bulunmadığı yerlerde oluyor gibi geliyordu. Ve şimdi bulunmadığı yerlere yetişmek için can atıyordu.

21 ekimde general, Denisof'un müfrezesine birini göndermek arzusunu açığa vurunca Petya kendisinin gönderilmesini o kadar acıklı bir ifadeyle yalvardı ki, general reddedemedi. Fakat onu gönderirken, Vyazma savaşındaki çılgınca hareketini, gönderildiği yere yolu takibederek gidecek yerde, atını savaş hattına, Fransızların ateşi altına sürerek orada tabancasıyla iki el ateş etmesini hatırlıyarak, Denisof'un herhangi bir hareketine iştirak etmekten menetti. Denisof ona kalıp kalamıyacağını sorduğu zaman Petya bundan ötürü kızarmış, şaşırmıştı. Orman kenarına gelinciye kadar, Petya vazifesini harfi harfine yerine getirerek, hemen dönmek gerektiği fikrindeydi. Fakat Fransızları, Tihon'u görüp de gece mutlaka baskın verileceğini öğrenince, şimdiye kadar çok saygı gösterdiği generalin değersiz bir adam, bir Alman olduğuna, Denisof'un, yasavulun, Tihon'un, birer kahraman olduklarına, müşkül bir anda

onları bırakıp gitmenin ayıp olacağına, bir görüşten diğerine geçişte gençlere has bir süratle, içinden karar verdi.

Denisof, Petya ve yaşavulla toplanma yerine vardığı zaman ortalık artık kararıyordu. Yarı karanlıkta eyerli atlar ve meydanlıkta kulübecikler kuran ve (Fransızlar duman görmesin diye) ormanın sel çukurunda kor haline gelmiş ateşler yakan kazaklar, hüsarlar görünüyordu. Küçük bir kulübenin sofasında bir kazak, kollarını sıvamış koyun eti doğruyordu. Kulübenin içinde Denisof müfrezesinden üç subay vardı, bir kapıyı masa haline koymaya çalışıyorlardı. Petya ıslak elbiselerini çıkarıp kurutmaya verdi ve hemen yemek masası kurma işinde subaylara yardıma koyuldu.

On dakika sonra masa hazırlanmış, üstü sofra beziyle örtülmüştü, masada votka, bir matra rom, beyaz ekmek, kızarmış koyun eti ve tuz vardı.

Subaylarla birlikte sofraya oturup her yerinden yağlar akan elleriyle, güzel kokulu yağlı koyun etini parçalarken Petya kalbinde herkese karşı derin ve çocukça bir sevginin heyecanını duyuyor; bunun için başkalarının da kendisine karşı aynı hissi beslediğine inanıyordu.

Denisof'a hitabederek:

— E, ne dersiniz, Vasili Fedoroviç, dedi, sizinle bir gün kalırsam bir şey olur mu? — muhatabını beklemeden cevabını kendisi verdi: — Öğrenmem emredilmişti, işte ben de öğreniyorum... Yalnız bırakın beni en... en önemli yere... Bırakın beni... Mükâfat istemiyorum... Şunu istiyorum ki... Petya dişlerini sıkı, dik tuttuğu başını sarsıp elini sallıyarak etrafına bakındı.

Denisof gülümsüyerek:

— En önemli yere... diye tekrarladı.

Petya:

— Yalnız rica ederim, bana bir takım veriniz, ben kumanda edeyim, — diye devam etti, — ne olursunuz? Ah bıçak mı? Eti kesmek isteyen bir subaya döndü, çakısını ona uzattı.

Subay çakıyı beğendiğini söyledi. Petya kızarak:

— Sizde kalsın efendim. Bende böyle çok var... dedi. Ay! Büsbütün unutmuşum be yahu, diye birdenbire haykırdı. Bende kuru üzüm var, fevkalâde, çekirdeksiz. Bizim kantinci yenidir, çok

iyi şeyleri var. On funt¹ aldım. Tatlısız yapamam. İster misiniz?...
— Petya sofaya kazağın yanına koştu, içinde beş funt kadar kuru üzüm bulunan bir dağarcık getirdi. — Yiyiniz, baylar, yiyiniz.

Yasavula hitabederek:

— Kahve cezvesi lâzım değil mi? dedi. Bizim kantinciden fevkalâde bir cezve satın aldım. Mükemmel şeyler var onda. Hem çok namuslu bir adam. İşin başı bu. Size mutlaka göndereceğim. Hem belki de çakmak taşlarınız tükenmiştir. Olur ya. Yanıma aldım, işte şurada... Dağarcığını gösterdi. Yüz tane çakmak taşı var. Çok ucuza aldım. Ne kadar lâzımsa alın, rica ederim, yoksa hepsi...

Fazla gevezelik ettiğini düşünerek birdenbire durdu ve kızardı.

Başka budalalıklar edip etmediğini hatırlamaya çalıştı. O gün olup bitenleri hatırlıyarak trampeteci Fransız hakkındaki intibaları üzerinde durdu. “Bizim için mükemmel ya, ama onun için? Onu nereye soktular? Karnını doyurdular mı? Bir fenalık ettiler mi ona?” diye düşündü. Fakat çakmak taşları bahsinde fazla gevezelik ettiğini hissederek şimdi konuşmaktan korkuyordu.

“Sorsam mı acaba? diye düşündü. Kendisi çocuk olduğu için çocuğa acıdı diyecekler. Ne biçim çocuk olduğumu yarın onlara gösteririm! Sonra ayıp mı olur acaba? diye düşünüyordu. Eh, hepsi bir!” ve hemen kızarak, yüzlerinde alay ifadesi belirip belirmediğini görmek için ürkek ürkek subaylara bakıp dedi ki:

— Esir alınan şu çocuğu çağırmak olur mu? yemek için ona bir şey vermek... belki...

Denisof bu hatırlatmada ayıp bir şey görmiyerek:

— Ya, zavallı çocukçağız, dedi. Çağırın buraya. Adı Vincent Bosse. Çağırın.

— Ben çağırırım, dedi Petya.

Denisof:

— Çağır, çağır. Zavalhı çocuk, diye tekraraldı.

Denisof bunları söylerken Petya kapıda duruyordu. Subayların arasından geçti, Denisof'un yanına sokuldu.

— Müsaade edin sizi öpeyim, kuzum, dedi. Ah, ne mükemmel! Ne mükemmel!

Denisof'u öperek dışarıya koştu:

¹ Funt: 409,5 gram.

Kapının eşiginde durarak bağırdı:

— Bosse! Vincent!

Karanlıkta bir ses:

— Kimi arıyorsunuz, bayım? diye sordu.

Petya, bugün esir edilen genç Fransızı aradığını söyledi.

Kazak:

— Ha! Vesionni'yi mi? dedi.

Vincent adını kazaklar Vesionni, mujikler ve askerler Visenia şekline sokmuşlardı. Her iki şekilde de baharın hatıra gelmesi genç Fransızın haline uygun düşüyordu¹.

Karanlıkta ağızdan ağıza geçerek giden sesler ve gülüşmeler duyuldu.

— Şurada ateşin yanında ısınıyordu. Hey, Viseniya! Viseniya! Vesenni!...

Petya'nın yanında duran bir kazak:

— Oğlan açığız, dedi. Biraz evvel karnını doyurduk. Fena halde acıkmıştı!

Karanlıkta ayak sesleri duyuldu, çıplak ayaklarını çamurda şaplatarak trampeteci kapıya yaklaştı.

Petya:

— *Ah c'est vous!* dedi. *Voulez vous manger? N'ayez pas peur, on ne vous fera pas de mal* — diye ürkek ürkek ve şefkatle koluna dokunarak ilâve etti. — *Entrez, entrez*².

Trampeteci titriyen ve âdeta çocukça bir sesle:

— *Merci, monsieur*³, diye cevap verdi ve çamurlu ayaklarını kapının eşiginde silmeye başladı.

Petya trampeteciye çok şeyler söylemek istiyor, ama cesaret edemiyordu. Sofada onun yanında ayak değiştirip durmaktaydı. Nihayet karanlıkta elini alıp sıktı.

Şefkatli bir fısıltıyla:

— *Entrez, entrez*⁴, diye tekrarladı.

Kendi kendine: "Ah, ona ne iyilik etsem!" dedi, kapıyı açarak genç çocuğa yanından yol verdi.

¹ Vesna, Rusçada bahar demektir.

² Ah, siz misiniz! Yemek ister misiniz? korkmayın, size bir fenalık yapmıyacaklar. Girin, girin.

³ Teşekkür ederim, etendim.

⁴ Girin, girin.

Trampeteci kulübeye girince Petya, dikkati üzerine çekmeyi onur kırıcı sayarak ondan uzakta oturdu. Cebindeki paraları elliyor, onları trampeteciye vermenin ayıp olup olmayacağına tereddüdediyordu.

VIII

Petya'nın dikkati, Denisof'un emriyle kendisine votka, koyun eti verilen, çetede alıkonulması ve diğer esirlerle karıştırılmamak için Rus kaftanı giydirilmesi emredilen trampeteciden Dolohof'un gelmesiyle ayrılmıştı. Dolohof'un olağanüstü yiğitliğine, Fransızlara karşı merhametsizliğine dair Petya orduda birçok hikâyeler duymuştu, onun için Dolohof kulübeye girdiği andan beri Petya gözlerini ayırmadan ona bakıyor, Dolohof'un meclisine yakışmayan bir kimse olmamak için dik tuttuğu başını sarsarak daha yiğit görünmeye çalışıyordu.

Dolohof'un kılığı sadeliğiyle Petya'yı hayrete düşürmüştü.

Denisof çekmen¹ giyyordu, sakal bırakmıştı, göğsünde keramet sahibi Nikolay'ın mukaddes tasvirini taşıyor, konuşmasında, bütün tavırlarında mevkiinin özelliğini belli ediyordu. Eskiden Moskova'da acem elbisesi giyen Dolohof'ta ise, şimdi, tersine, en itinalı bir muhafız subayının hali vardı. Temizce traş olmuştu, düğme iliğine Jorj nişanı ilişik pamuklu bir muhafız ceketi, giyyordu, başında düz giydiği bir kasket vardı. Islak yamçısını köşede çıkardı, Denisof'a yaklaşarak, kimse ile hoşbeş etmeden hemen işe dair sualler sormaya başladı. Denisof, taşıt kolu hakkında büyük müfrezelerin tasarılarını, Petya ile gelen tezkereyi, iki generale verdiği cevabı ona bildirdi. Sonra Denisof Fransız müfrezesinin durumu hakkında bütün bildiklerini anlattı.

Dolohof:

— Bu böyle, ama ne kadar ve hangi kıtalar olduklarını bilmek lâzım, dedi: gidip görmeli. Ne kadar olduklarını iyice bilmeden işe girmek olmaz. Ben sağlam iş yapmayı severim. Baylardan kimse benimle onların karargâhına gelmek istemez mi? Yanımda üniformam da var.

Petya:

¹ Çekmen: Kafkaslılara mahsus bir çeşit uzun ceket.

— Ben, ben... ben gelirim sizinle! diye bağırdı.

Denisof, Dolohof'a hitabederek:

— Gitmene hiç de lüzum yok, dedi, onu ise asla bırakmam.

Petya:

— İyi doğrusu! diye bağırdı... Niçin getirmiyecektim?...

— Evet, çünkü lüzum yok.

— Fakat affediniz beni, çünkü... çünkü... gideceğim, işte o kadar. Dolohof'a dönerek: — Alıyor musunuz beni yanınıza? dedi.

Dolohof, Fransız trampetecisinin yüzüne dikkatle bakarak dalgın dalgın:

— Niçin almıyayım?... diye cevap verdi.

Denisof'a dönerek:

— Bu delikanlı çoktan mı yanınızda? diye sordu.

— Bugün yakaladılar, ama bir şey bilmiyor. Yanımda alıkoydum onu.

— Peki, öbürlerini ne yapıyorsun? dedi Dolohof.

Denisof birdenbire kızarak:

— Ne mi yapıyorum? Makbuz karşılığında gönderiyorum, diye haykırdı. Ve cesaretle söyleyebilirim ki, sorumluluğunu vicdanımda taşıdığım tek bir kimse yok. Senin için 30 yahut 300 kişiyi muhafızların nezareti altında şehre göndermek, açık söyleyeyim, askerliğin şerefini lekelemekten daha mı zor sanki.

Dolohof soğuk bir gülümsemeyle:

— Bak, on altı yaşındaki küçük kontu bu tatlı sözleri söylemek yakışır, dedi, ama sen bunları artık bir tarafa bırakmalısın.

Petya sıkılınca:

— E, ben bir şey söylemiyorum ki, yalnız sizinle mutlaka geleceğim, diyorum, dedi.

Dolohof, Denisof'u kızdıran bu konudan özel bir haz duyuyormuş gibi:

— Senin ve benim için, ahbap, bütün bu çeşit nezaketleri bir tarafa bırakınak zamanı geldi artık, diye devam etti. Peki bunu niçin yanında tutuyorsun, — diyerek başını salladı. — Ona acıdığın için mi? Senin o makbuzlarını biz biliriz. Yüz kişi gönderirsin, ama oraya 30 kişi varır. Yolda açlıktan ölürlere yahut öldürülürler. Esir almamak da aynı şey değil mi?

Yasavul ışıklı gözlerini küçülterek doğru der gibi başını salladı:

— Hepsi bir, lâfı uzatmaya lüzüm yok. Mânevi sorumluluğu kendi üzerine almak istemem. Ölecekler diyorsun. İyi ya. Benim elimle ölmesinler de.

Dolohof güldü:

— Beni yakalamaları yirmi defa onlara emredilmediğine inanır mısın? Yakallasalar beni de, şövalyeliğine bakmadan seni de akçakavak adıyla sallandırırılar. — Sustu. — Ama iş yapmak lâzım. Kazağımı eşyaları aramaya göndermeli! Bende iki Fransız üniforması var. E, gidelim mi beraber? diye Petya'ya sordu.

Petya kulaklarına kadar kızardı:

— Ben mi? Evet, evet, muhakkak, diye Denisof'a bakarak haykırdı.

Dolohof esirlere yapılacak muamele üzerinde Denisof'la tartışırken Petya yine bir huzursuzluk, bir telâş hissetti; fakat onların neden bahsettiklerini iyice anlamaya yine muvaffak olamadı. "Büyükler, tanınmış kimseler böyle düşünüyorlarsa demek böyle lâzım, demek böylesi iyi, diye düşündü. Asıl mesele kendisine itaat ettiğimi, bana emredebileceğini Denisof aklına getirmemelidir. Muhakkak Dolohof'la Fransız karargâhına gideceğim. Bu işi o yapabiliyorsa ben de yaparım!"

Gitmemesi için Denisof'un bütün söylediklerine Petya, her şeyi kendisinin de gelişigüzel değil, itina ile yapmaya alışık olduğunu, tehlikeyi asla düşünmediğini söyliyerek cevap verdi.

— Çünkü, şunu kabul ediniz ki, ne kadar oldukları doğru bilinmezse... belki yüzlerce kişinin hayatı buna bağlı, halbuki biz iki kişiyiz. Sonra ben bunu çok istiyorum, muhakkak, muhakkak gideceğim, beni alıkoymazsınız, dedi, daha fena olur...

IX

Fransız kaputları ve şapkaları giyen Petya ile Dolohof, adlarını Denisof'un ordugâhı gözetlediği açıklığa doğru sürdüler, ormanı zifiri bir karanlıkta geçerek dereye indiler. Aşağıya inince Dolohof yanlarındaki kazaklara orada beklemelerini söyledi, hızlı tırısyla yol-

dan köprüye doğru yollandı. Perva heyecandan nefesi kesilmiş bir halde yanında ilerliyordu.

— Eğer yakalanırsak canlı teslim olmam, bende tabanca var, diye fısıldadı.

Dolohof çabuk çabuk ve yavaşça:

— Rusça konuşma, dedi, o anda karanlıkta "*Qui vive?*" diye bir ses ve bir silâh şakırtısı duyuldu.

Petya'nın kan yüzüne hücum etti; tabancasına sarıldı.

Dolohof atının hızını yavaşlatmadan ve artırmadan:

— *Lanciers du 6 me^e*, dedi.

Köprüünün üstünde bir nöbetçinin siyah şekli duruyordu:

— *Mot d'ordre?*

Dolohof atını yavaşlattı, adım adım gitmeye başladı:

— *Dites donc le colonel Gérard est ici¹*, dedi.

Nöbetçi cevap vermedi, yolu keserek:

— *Mot d'ordre*, diye tekrar etti.

Dolohof birden parlayıp atını nöbetçinin üstüne doğru sürerek:

— *Quand un officier fait sa ronde les sentinelles ne demandent pas le mot d'ordre...* diye bağırdı. *Je vous demande si le colonel est ici²?*

Yana çekilen nöbetçinin cevabını beklemeden âdi yürüyüşle atını sırta doğru sürdü.

Dolohof yolun bir tarafından öbür tarafına geçen bir insan karaltısı görerek onu durdurdu, komutanın ve subayların nerede bulunduklarını sordu. Omuzunda bir torba bulunan ve bir asker olan bu adam durdu, Dolohof'un atına yaklaştı, eliyle onu okşıyarak samimi ve dostça bir eda ile komutanın ve subayların sırtın yukarısında, sağda, bir çiftliğin (bey malikânesini böyle adlandırıyor) avlusunda bulunduklarını söyledi.

Dolohof, her iki yanında çoban ateşleri yanan ve Fransızca konuşmalar duyulan yolu takibederek bey konağının avlusuna

¹ Kim o.

² 6 ncı alay uhlanları.

³ Parola.

⁴ Albay Gerard burada mı?

⁵ Bir subay etrafı dolaşırken nöbetçiler parola sormaz. Ben şize albay burada mı diye soruyorum.

doğru döndü. Avlu kapısından girip attan indi, etrafında birkaç kişinin yüksek sesle konuşarak oturduğu, büyük alevlerle yanan bir ateşe yaklaştı. Kenarda bir kazanda bir şeyler pişiyor, kalpaklı, mavi kaputlu, ateşin parlak ışığıyla aydınlanan bir asker diz çökmüş, harbi ile onu karıştırıyordu.

Ateşin öte yanında, gölgede oturan subaylardan biri:

— *Oh, c' est un dur à cuire*¹, dedi.

Öbürü gülerek:

— *Il les fera marcher les lapins*², dedi. Karanlıkta atlarıyla ateşe yaklaşan Dolohof'la Petya'nın ayak seslerinin geldiği tarafa bakarak ikisi de sustu.

Dolohof yüksek sesle ve kelimeleri belirterek:

— *Bonjour, messieurs*³, dedi.

Subaylar ateşin gölgesinde kımıldandılar; uzun boylu ve uzun boyunlu bir subay ateşin yanından dolaşarak Dolohof'a yaklaştı.

— *C'est vous, Clément*⁴, dedi. *D'où diable...* ⁵ fakat yanıldığını anlıyarak sözünü bitiremedi; hafifçe kaşlarını çatıp Dolohof'u bir yabancıyı selâmlar gibi selâmladı, ne hizmeti dokunabileceğini sordu. Dolohof arkadaşıyla alayına yetişmek istediğini söyledi ve umuma hitabederek 6 ıncı alay hakkında bir şey bilip bilmediklerini sordu. Kimse bir şey bilmiyordu; Petya'ya, subaylar kendisine ve Dolohof'a düşmanca ve şüpheyile bakıyor gibi geldi. Birkaç saniye herkes sustu.

Ateşin ötesinden çekingen bir gülüşle karışık bir ses:

— *Si vous comptez sur la soupe. du soir, vous venez trop tard*⁵, dedi.

Dolohof karınları tok olduğunu, gece yollarına devam etmeleri gerektiğini söyledi.

Atlari kazani karıştırıran askere verdi, ateşin önünde, uzun boylu subayın yanına çömeldi. Bu subay gözlerini ayırmadan Dolohof'a bakıyordu, tekrar hangi alaydan olduğunu sordu. Dolohof suali işitmemiş gibi yaparak cevap vermedi; cebinden çıkardığı bir Fransız

¹ Ah, bu çok sert, pişmez.

² Ada tavşanlarını yürütür (Fransız ata sözü).

³ Günaydın baylar!

⁴ Siz misiniz Clément? Nerden çıktın iblis...

⁵ Akşam yemeği umuyorsanız geç kaldınız.

piposunu yakarak önlerindeki yolun kazaklara karşı ne dereceye kadar emniyette olduğunu subaylara sordu.

Ateşin ötesindeki subay:

— *Les brigands sont partout*¹, diye cevap verdi.

Dolohof, kazakların ancak kendisi ve arkadaşı gibi geri kalmış olanlar için tehlikeli olduğunu söyledi, büyük müfrezelere saldırıma herhalde cüret edemeyeceklerini sorar yollu ilâve etti. Kimse cevap vermedi.

Petya ateşin önünde durup onun konuşmasını dinlerken her an içinden şöyle diyordu: “Eh, şimdi ayrılır”.

Fakat Dolohof kesilen konuşmaya tekrar başladı, taburlarında kaç kişi bulunduğunu, ne kadar tabur mevcut olduğunu, esirlerin sayısını açık açık sordu. Dolohof, kıtalarında bulunan Rus esirlerine dair sual sorarak şunları söyledi:

— *La vilaine affair de trainer ces cadavres après soi. Vaudrait mieux fusiller cette canaille*² ve öyle acayip bir kahkaha salıverdi ki, Petya, Fransızların hileyi hemen keşfedeceklerini sandı, elinde olmuyarak ateşten bir adım geri çekildi. Dolohof’un sözlerine ve gülmesine kimse cevap vermedi; görünmiyen bir Fransız subayı (kaputuna sarılmış yatıyordu) doğruldu, arkadaşına yavaşça bir şeyler söyledi. Dolohof kalktı, atları tutan askere seslendi.

Petya elinde olmaksızın Dolohof’a yaklaştı. “Atları verecekler mi acaba?” diye düşünüyordu.

Atları verdiler.

— *Bonjour, messieurs*³, dedi Dolohof.

Petya *bonsoir*⁴ diyecekti, sözünü bitiremedi. Subaylar yavaşça birbirlerine bir şeyler söylediler. Dolohof yerinde durmıyan atına binmek için uzun zaman uğraştı; sonra âdi yürüyüşle avlu kapısından çıktı. Petya yanından gidiyor, arkalarından Fransızların koşup konuştuklarını görmek için dönüp bakmak istiyor, fakat cesaret edemiyordu.

Yola çıkınca Dolohof geriye, kıra doğru değil köy boyunca

¹ Haydutlar her yerde mevcut.

² Bu leşleri beraber taşımak berbat iş. Bu alçakları kurşuna dizmeli daha iyi.

³ Günaydın, baylar.

⁴ Tünaydın,

ilerledi. Bir yerde durup kulak kabarttı. "İşiniyor musun? dedi. Petya Rusça sesler duydu, ateşlerin yanlarında Rus esirlerinin karaltılarını gördü. Aşağıya, köprüye inen Petya ile Dolohof, köprüünün üstünde hiçbir şey söylemeden gamlı gamlı dolaşan nöbetçiyi geçtiler, kazakların beklediği dereye indiler.

Dolohof:

— Eh, şimdi Allahısmarladık. Denisof'a söyle, şafak sökerken ilk silâh sesiyle, dedi ve uzaklaşmak istedi, fakat Petya onun koluna yapıştı.

— Hayır! diye haykırdı, siz ne kahramansınız! ah ne iyi! ne mükemmel! Ne kadar seviyorum sizi.

Dolohof:

— Peki, peki, dedi.

Fakat Petya onu bırakmıyordu; Dolohof karanlıkta, Petya'nın kendisine doğru eğildiğini gördü. Öpüşmek istiyordu. Dolohof onu öptü, güldü ve atını çevirerek karanlıkta kayboldu.

X

Toplanma yerine dönen Petya sofada Denisof'la karşılaştı. Denisof Petya'yı koyverdiği için kendi kendine kızarak heyecan ve telaş içinde onu bekliyordu.

— Çok şükür! diye bağırdı. Eh çok şükür! — Petya'nın heyecanlı hikâyesini dinliyerek tekrarladi. — Allah müstahakını versin, senin yüzünden uyku uyumadım! Eh, çok şükür, şimdi yatmalı. Sabaha kadar bir uyku kestirebiliriz.

— Evet... Hayır, dedi Petya. Benim daha uykum gelmedi. Hem ben kendimi bilirim, uyursam tamamdır. Sonra benim savaştan evvel uyumamak da âdetimdir.

Petya gezisinin tafsilatını sevinçle hatırlıyarak ve ertesi gün olacak olan şeyleri açıkça gözünün önüne geçirerek kulübede bir müddet oturdu. Sonra, Denisof'un uyuduğunu fark ederek kalkıp dışarı çıktı.

Dışarısı daha zifiri karanlıktı. Yağmur dinmişti, ama ağaçlardan hâlâ yağmur damlaları düşüyordu. Toplanma yerinin yakınında kazak kulübeciklerinin ve bir araya bağlı beygirlerin karaltıları görünüyordu. Kulübenin arkasında, yanlarında beygirler bulunan

iki furgonun karaltısı görünüyor, sel çukurunda sönmeye yüz tutmuş ateşlerin son kıvılcıkları belirliyordu. Kazakların ve hüsarların hepsi uyumuyordu: şurada burada, düşen yağmur damlalarından ve beygirlerin yem çiğnemesinden çıkan seslerle karışık hafif, âdeta fısıldaşma gibi konuşmalar duyuluyordu.

Petya sofadan çıktı, karanlıkta etrafına bakındı, furgonlara yaklaştı. Furgonların altında biri horluyor, etraflarında eyerli beygirler yulaf yiyordu. Küçük Rusya soyundan olmakla beraber Karabah diye çağırdığı atını Petya karanlıkta tanıdı, ona yaklaştı.

Burun deliklerini koklayıp onu öperek:

— E, Karabah, yarın iş göreceğiz, dedi.

Furgonun altındaki kazak:

— Ne o, bayım, uyumuyor musun? dedi.

— Hayır; şey... adın galiba Lihaçof'tu değil mi? Daha ben şimdi geldim. Fransızlara gitmiştik.

Petya yalnız geziye çıkışını değil, niçin geziye çıktığını ve hayatını feda etmeyi, körükörüne iş görmeye neden tercih ettiğini de uzun uzun anlattı.

— E, bir uyku kestirseniz, dedi kazak.

Petya:

— Hayır, alışkınım, diye cevap verdi. Tabancalarınızdaki çakmak taşları tükendi mi? Ben getirdim, lâzım mı? İstersen vereyim.

Petya'yı yakından görmek için kazak, furgonun altından başını çıkardı:

— Çünkü ben her şeyi itina ile yapmaya alışmışımdır, dedi Petya. Bazıları tesadüfe bırakır, hazırlık yapmazlar, sonra da sızlanırlar. Ben böyle şeyi sevmem.

— Bu doğru, dedi kazak.

— Ha sonra, kuzum, kılıcımı bilesene lûtfen; körlen... (fakat Petya yalan söylemekten korktu) hiç bilenmemiştir. Yapar mısın?

— Niçin yapmıyayım, olur.

Lihaçof kalktı, eşyaları karıştırdı; çok geçmeden Petya çeliğin ve bileyi taşının savaşıcı sesini duydu. Furgonun üstüne çıkıp kenarına oturdu.

Kazak furgonun altında kılıcı biliyordu:

— E nasıl, yiğitler uyuyorlar mı? dedi Petya.

— Kimi uyuyor, kimi uyumuyor.

— Ya oğlan ne yapıyor?

— Vesenniy mi? Sofada bir yere çöküverdi. Çektiği korkudan sonra uyuyor. Memnundur artık.

Bundan sonra Petya uzun müddet susarak seslere kulak verdi. Karanlıkta ayak sesleri duyuldu; bir kazak görüldü.

Birisi furgonu yaklaşıyor:

— Bilediğin ne? diye sordu.

— Bayın kılıcını biliyorum.

Petya'nın hüsar sandığı adam:

— Çok iyi yapıyorsun, dedi. Tas sizde mi kaldı?

— İşte şurada, tekerleğin yanında.

Hüsar tası aldı:

— Galiba neredevse gün ağaracak, dedi. Esnedi ve uzaklaştı.

Ormanda, Denisof'un müfrezesinde, ana yoldan bir verst uzakta bulunduğunu, Fransızlardan alınmış, yanbaşında atlar bağlı bir furgonun üstünde oturduğunu, altında kazak Lihaçof onun kılıcını bilemediğini, sağdaki büyük karaltının toplanma yeri, aşağıda soldaki kızıl parlak benegin sönmekte olan ateş, tası almaya gelen adamın susuyan bir hüsar olduğunu Petya'nın bilmesi gerekti; fakat o bir şey bilmiyor, bilmek istemiyordu. O, içinde gerçeğe benzer hiçbir şey bulunmayan sihirli bir âlemdeydi. Büyük karaltı belki sahiden de toplanma yeri idi, ama belki yeraltına açılan bir mağaraydı. Kızıl benek belki ateşti, ama belki de muazzam bir devin gözüydü. Belki şimdi o sahiden de bir furgonun üstünde oturuyordu, belki de furgonun üstünde değil, üzerinden düşse yere bütün gün, bütün bir ay ve hiçbir zaman ulaşamayacağı korkunç şekilde yüksek bir kuledeydi. Furgonun altında oturan belki basit bir kazak olan Lihaçof'tu, belki de kimsenin bilmediği dünyanın en iyi, en yiğit, en harikulâde, en mükemmel adamıydı. Belki su almak için oraya gelip dereye inen, sahiden de bir hüsardı, belki de daha şimdi gözden kaybolmuş, büsbütün yok olmuştu; o yoktu.

Şimdi ne görse Petya'yı hayrete düşürmüyordu. Her şeyin mümkün olduğu sihirli bir âlemde yaşıyordu.

Gökyüzüne baktı. Gökyüzü de yeryüzü gibi sihirliydi. Gökyüzü berraklaşıyordu, ağaçların tepeleri üzerinden bulutlar, yıldızların üstünü açar gibi, hızla çekilmekteydi. Bazan gökyüzü açılır gibi oluyor, siyah, temiz bir gök görünüyordu. Bazan bu siyah lekeler

bulut hissini veriyordu. Bazan gök yüksek, çok yüksek görünüyordu; bazan büsbütün alçalıyor, elle ulaşılabilir gibi oluyordu.

Petya gözlerini kapadı, sallanmaya başladı.

Damlalar damlıyordu. Yavaştan bir konuşma duyuyordu. Atlar kişniyor, tepişiyorlardı. Birisi horluyordu.

Bilenen kılıç: "Szink, zink, szink, zink" diye gıcırdıyordu. Petya birdenbire bilinmiyen, tatlı ve parlak bir marş çalan ahenkli bir orkestra sesi duyuldu. Petya, Nataşa gibi müziğe Nikolay'dan daha çok istidatlıydı, fakat hiçbir zaman müzik öğrenmemiş, müziği düşünmemişti; bundan ötürü ansızın içine doğan motifler ona çok yeni ve cazip geliyordu. Müzik gittikçe daha iyi duyuluyordu. Melodi yükseliyor, aletlerin birinden öbürüne geçiyordu. Füg denen şey oluyordu, fakat Petya'nın füg hakkında en ufak bir fikri yoktu. Kâh kemana, kâh boruya benzeyen — fakat kemandan ve borudan daha iyi ve daha temiz ses çıkaran — aletlerin her biri kendi havasını çalıyor, daha onu bitirmeden, hemen hemen aynı şeye başlamış olan bir diğeriyle, bir üçüncüsüyle ve dördüncüsüyle karışıyor; sonra hepsi bir arada birleşiyor, tekrar kâh muhteşem bir ilâhîde, kâh parlak bir zafer marşında birleşiyorlardı.

Petya sallanarak: "Ah, rüya görüyormuşum, dedi, bu ses benim kulaklarımda. Belki benim orkestram bu. Haydi, tekrar. Devam, benim orkesra! Haydi!..."

Gözlerini kapadı. Her taraftan ve sanki uzaktan gibi gelen sesler titreşmeye, yükselmeye, dağılmaya, birbirine karışmaya başladı ve yine her şey aynı tatlı ve muhteşem marşta birleşti. Petya kendi kendine: "Ah, bu harika ne! Ne kadar istiyorum ve nasıl istiyorum" dedi. Bu muazzam orkestrayı idare etmeyi denedi.

"Ey, susss, suss, kesin nefesinizi şimdi. — Ve sesler ona itaat ettiler. — Haydi şimdi daha kuvvetli, daha canlı, daha, daha neşeli". Ve meçhul derinliklerden gittikçe yükselen vakur sesler duydu. Petya: "Haydi, sesler, katılın." diye emretti. Uzaktan ilkönce erkek sesleri, sonra kadın sesleri işitildi. Sesler yükseldi, ölçülü, vakur bir gayrete kadar yükseldi. Onların harikulâde güzelliğini içmek Petya için hem korkunç, hem neşeli bir şeydi.

Parlak zafer marşına bir şarkı karıştı; damlalar damlıyordu; kılıç szink, zink, zink... diye gıcırdıyordu; atlar koroyu bozmadan ve ona uyarak yine tepişiyor, kişniyorlardı.

Petya bunun ne kadar sürdüğünü bilmiyordu: bir haz duyuyor, haz duyusuna hayret ediyor, bunu kimseyle paylaşamayışına hayıflanıyordu. Lihaçof'un şefkatli sesi onu uyandırdı:

— Tamam, asaletlû, bir *hıransız*¹ ikiye biçebilirsiniz.

Petya ayıldı:

— Ortalık ağarıyor, sahiden ortalık ağarıyor! diye haykırdı,

Evvelce görünmiyen atlar şimdi kuyruklarına kadar seçiliyor, çıplak dalların arasından nemli bir aydınlık görünüyordu. Petya silkindi, furgondan aşağı atladı, cebinden gümüş bir ruble çıkarıp Lihaçof'a verdi, kılıcı sallıyarak denedi ve kılıfına yerleştirdi. Kazaklar, atları çözdüler, kolanları sıkıştırdılar:

— İşte komutan da, dedi, Lihaçof.

Denisof toplanma yerinden çıktı, Petya'ya seslendi, hazırlanma emrini verdi.

XI

Alacakaranlıkta herkes atını çarçabuk buldu, kolanlar sıkıştırıldı ve kumanda ile herkes yerini aldı. Denisof toplanma yerinin yanında duruyor, son emirleri veriyordu. Müfrezenin piyadesi, çamurda şaplıyan yüzlerce ayak önden yol boyunca ilerledi, ağaçlar arasından sabahın sisi içinde süratle kayboldu. Yasavul kazaklara birtakım emirler verdi. Petya binmek emrini sabırsızlıkla beklিয়েক atını dizginlerinden tutuyordu. Soğuk su ile yıkanmış yüzü, bilhassa gözleri ateşle yanıyordu; sırtında soğuk bir ürperme, bütün vücudunda hızlı ve ölçülü bir titreme hissediyordu.

Denisof:

— E, her şeyiniz hazır mı? dedi. Atları getirin.

Atlar getirildi. Kolanlar gevşek olduğu için Denisof, kazağına çıkıştı; onu azarlıyarak atına bindi. Petya ayağını üzengiye geçirdi. Beygir, âdeti üzere, ayağını ısırmak istiyordu; Petya kendi ağırlığını duymaksızın hızla eyere sığradı, arkadan karanlıkta yola koyulan hüsara dönüp bakarak Denisof'a yaklaştı:

— Vasili Fedoroviç, bana bir vazife veremez misiniz? Rica ederim... Allah aşkına... dedi.

¹ Fransız'ı demek istiyor.

Denisof Petya'nın varlığını unutmışa benziyordu. Ona baktı. Sert sert:

— Yalnız bir şey rica ederim, dedi: bana itaat edeceksin ve hiçbir yere burnunu sokmayacaksın.

Denisof, bütün yürüyüş müddetince Petya ile bir daha tek bir söz konuşmadı, sessizce ilerledi. Orman kenarına vardıkları zaman ortalık hissedilir derecede ağarmıştı. Denisof yasavulla yavaşça bir şeyler konuştu; kazaklar Petya ile Denisof'un yanından geçmeye başladılar. Hepsi geçince Denisof atını sürdü, sırtın eteğine doğru yollandı. Atlar kendilerini arkaya doğru vererek, kayarak süvarileriyle dereye indiler. Petya, Denisof'la yanyana gidiyordu. Titreme bütün vücudunda gittikçe artıyordu. Ortalık gittikçe daha çok ağarıyor, uzak eşyayı yalnız sis kapatıyordu. Aşağıya inince Denisof arkaya dönüp baktı, yanında duran kazağa başını salladı:

— İşaret! dedi.

Kazak elini kaldırdı, bir silâh sesi duyuldu. O anda ilerden dörtlü kalkan atların nal sesleri, her taraftan haykırmalar ve yeniden silâh sesleri işitildi.

İlk nal seslerinin ve haykırıışların duyulmasıyla beraber Petya atını kamçılayıp dizginleri koyvererek, kendisine bağırarak Denisof'u dinlemeksizin dörtlü ileri atıldı. Silâh sesi duyulunca Petya'ya ortalık birdenbire, gün ortasında olduğu gibi, parlak bir ışıqla büsbütün aydınlanmış geldi. Atını köprüye doğru sürdü. Önde, yol üzerinde atlarını dörtlü kalkan kazaklar vardı. Köprü'nün üstünde geri kalmış bir kazağa çarptı ve dörtlü yoluna devam etti. İlerde birtakım adamlar — ihtimal Fransızlardı — yolun sağ yanından sol yanına doğru koşuyorlardı. Biri Petya'nın atının ayakları altında çamura yuvarlandı.

Bir kulübenin önünde kazaklar toplanmışlar, bir şey yapıyorlardı. Kalabalığın içinden korkunç bir haykırış duyuldu. Petya atını bu kalabalığa doğru sürdü. İlk gördüğü şey göğsüne doğrultulan muzrağın sapına sarılmış yüzü sapsarı, alt çenesi titriyen bir Fransız oldu.

Petya:

— Hurra!... Çocuklar... bizimkiler... diye haykırdı ve kızışan atına dizginlerle vurarak köy sokağından ileriye doğru atıldı.

İlerden silâh sesleri işidiliyordu. Yolun iki tarafından koşan

kazaklar, hüsarlar ve üstleri başları yırtık Rus esirleri bağırıp çağırarak anlaşılma bir şeyler söylüyorlardı. Mavi kaputlu, şapkasız kırmızı yüzlü, kaşları çatılmış genç bir Fransız kendini süngü ile hüsarlardan koruyordu. Petya yetiştiği zaman Fransız yıkılmıştı. Petya'nın kafasında "yine geç kaldım" diye bir düşünce şimşek gibi parlayıp söndü. Atını sürekli silâh seslerinin geldiği tarafa sürdü. Silâh sesleri bir gün evvel Dolohof'la gittikleri yerden, bey konağının avlusundan geliyordu. Fransızlar orada çitin arkasında, sık otların bürüdüğü bahçede saklanmışlar, avlu kapısının önünde toplanmış olan kazaklara ateş ediyorlardı. Kapıya yaklaşınca Petya barut dumanları içinde Dolohof'u gördü; solgun, yeşilimtrak bir yüzü vardı, adamlarına bağırarak bir şeyler söylüyordu. Petya kendisine yaklaşınca bağırdı: "Arkadan! Piyadeyi bekleyin!"

Petya:

— Beklemek mi?... Hurra!... diye haykırdı ve bir dakika kaybetmeden atını tüfek seslerinin geldiği tarafa, barut dumanlarının en sık olduğu yere doğru dörtlale sürdü. Bir yaylım ateş duyuldu, boşa giden kurşunlar vızıldıyor ve bir yerlere çarpıyordu. Kazaklar ve Dolohof, Petya'nın peşinden atlarını konağın avlu kapısından içeri sürdüler. Dalgalandan koyu dumanlar ortasında Fransızların bir kısmı silâhlarını atarak otların içinden fırlayıp kazaklara doğru koşuyor, diğer bir kısmı sırttan aşağı göle doğru kaçıyordu. Petya atını avlu boyunca dörtlale sürüyor ve dizginleri tutacak yerde her iki elini acayıp bir şekilde ve hızla sallıyor, eyerden gittikçe yana doğru kayıyordu. Hayvan, sabah aydınlığında görünmeyen kül bağlamış bir çoban ateşinin üstüne düşerek birdenbire durdu; Petya bütün ağırlığıyla ıslak toprağa yuvarlandı. Kazaklar, başı kımıldamadığı halde kollarının ve bacaklarının nasıl hızla sarsıldığını gördüler. Kurşun başını delip geçmişti.

Dolohof, kılıcına bağlı bir mendille evden çıkıp yanına gelen ve teslim olduklarını bildiren Fransız komutanıyla konuştuğundan sonra atından indi, hareketsiz ve kolları açık yatan Petya'ya yaklaştı.

Kaşlarını çatarak:

— Tamam, dedi ve avlu kapısına karşıdan gelen Denisof'a doğru yürüdü.

Denisof Petyanın yattığı vaziyeti, pek iyi bildiği bu muhakkak cansız vaziyeti ta uzaktan görerek:

— Öldü mü? diye bağırdı.

Dolohof:

— Tamam, — diye tekrarladı, bu sözü söylemek ona âdeta zevk veriyordu; yetişen kazakların kuşattığı esirlere doğru hızla yürüdü. — Esir almak yok! diye Denisof'a haykırdı.

Denisof cevap vermedi; Petya'nın yanına geldi, attan indi, titriyen elleriyle Petya'nın kana, çamura bulanmış ve sararmış yüzünü kendine doğru çevirdi.

“Tatlısız yapamam. Fevkalâde bir üzüm, hepsini alın” diye hatırladı. Ve kazaklar, hayretle dönüp köpek havlamasını andıran hıçkırıklara baktılar, Denisof hızla başını çevirdi, çite yaklaştı, tutundu.

Piyer Bezuhof, Denisof'la Dolohof'un kurtardığı Rus esirleri arasındaydı.

XII

Piyer'in bulunduğu esir kafilesi hakkında Moskova'dan çıkmalı beri Fransız komutanlığından yeni bir talimat gelmemişti. Bu kafile 22 ekimde artık, Moskova'dan beraber çıktığı kıtalar ve ağırlıklarla bir arada değildi. İlk merhalelerde arkalarından gelen pek simet yüklü araba kafilesinin yarısı kazaklar tarafından ele geçirilmiş, öbür yarısı ilerlemişti; ilerden giden yaya süvarilerden artık tek bir kimse kalmamıştı; hepsi ortadan kaybolmuştu. İlk merhalelerde önde görünen topçunun yerini şimdi mareşal Junot'nun Vestifalyalı muhafızlar tarafından korunan muazzam yük arabaları kafilesi tutmuştu. Esirlerin arkasından süvari teçhizat ağırlıkları geliyordu.

Evvelce üç kol halinde ilerliyen Fransız kıtaları, Vyazma'dan itibaren tek bir yığın halinde gidiyorlardı. Moskova'dan sonra ilk molada Piyer'in fark ettiği düzensizlik alâmetleri artık son haddini bulmuştu.

Geçtikleri yolun iki yanı at leşleriyle doluydu; türlü kıtalardan geri kalmış, üstleri başları yırtık pırtık askerler dumadan değişiyor, kâh geçen kola katılıyor, kâh yine geri kalıyorlardı.

Yürüyüş sırasında birkaç defa yalancıkdan tehlike işareti verildi; muhafız erleri silâhlarını kaldırdılar, havaya ateş ettiler,

birbirlerini ezerek alabildiklerine kaçtılar, fakat yine toplanarak boşuna korktukları için birbirlerine çıktılar.

Bir arada giden bu üç topluluk — süvari deposu, esirler ve Junot'nun araba kafilesi — hâlâ başlı başına birer bütün teşkil ediyordu, ama her üçü de süratle eriyordu.

Başlangıçta 120 yük arabası bulunan depoda şimdi ancak 60 araba kalmıştı; diğerleri çeteciler tarafından ele geçirilmiş veya atılmışlardı. Junot'nun kafilesinden birkaç araba terk edilmiş veya ele geçirilmişti. Üç araba Davout'nun kolordusundan geri kalan askerler tarafından soyulmuştu. Bu kafiye esirlerin muhafızlarından daha çok nöbetçi dikildiğini, yanında mareşale ait gümüş bir kaşık bulundu diye arkadaşlarından bir Alman erin, mareşalin emriyle kurşuna dizildiğini Piyer Almanlar konuşurken duymuştu.

Bu üç topluluktan en çok eriyen esirlerdi. Moskova'dan çıkan 330 kişiden geri kalanlar şimdi yüz kişiden azdı. Esirler, muhafızlık eden askerleri eyer deposundan ve Junot'nun kafilesinden daha çok sıkıyordu. Eyerlerin, Junot'nun kaşıklarının bir şeye yarıyabileceklerini biliyorlardı, fakat aç ve çıplak askerlerin başında nöbet beklemek, ölen, yolda kalan ve kendilerine ateş edilmesi emredilen aynı aç ve çıplak Rusları muhafaza etmek sadece anlaşılmaz değil. insanın gücüne de giden bir şeydi. Muhafızlar, kendilerinin de içinde bulundukları bu acıklı durumda, esirlere karşı duydukları merhamet hissine kapılmaktan ve böylelikle kendi durumlarını kötüleştirmekten korkar gibi, onlara çok soğuk ve sert muamele ediyorlardı.

Dorogobuj'da muhafız erler, esirleri bir at ahırına kapayıp kendi mağazalarını yağmaya gittikleri bir sırada esir askerlerden birkaçı duvarın altını delerek kaçtılar, fakat Fransızlar tarafından yakalanıp kurşuna dizildiler.

Esir subayların erlerden ayrı gitmesi için Moskova'dan çıkarken konulan evvelki kaide, çoktan kalkmıştı; yürüyebilen herkes bir arada gidiyordu; üçüncü merhaleden sonra Piyer de Karatayef'le ve Karatayef'i kendine sahip seçen eğri bacaklı boz köpekle tekrar birleşti.

Moskova'dan ayrılışın üçüncü günü Karatayef'i Moskova hastanesinde tedavi edilen sıtması tutmuştu; Karatayef ne kadar zayıflarsa Piyer ondan o kadar uzaklaşıyordu. Neden bilmiyordu,

fakat Karatayef zayıflamaya başlıyalı beri ona yaklaşmak için Piyer'in gayret sarf etmesi gerekiyordu. Ona yaklaşıp da molada yatarken her zaman çıkardığı iniltiyi duyunca ve neşrettiği şimdi keskinleşen kokuyu alınca Piyer ondan uzaklaşıyor, onu düşünmüyordu.

Esirlikte, barakada Piyer akıl ve muhakemesiyle değil, bütün varlığıyla, hayatiyle öğrenmişti ki, insan saadet için yaratılmıştır, saadet onun kendisinde, tabii, insani ihtiyaçlarının tatminindendir; bütün bahtsızlıklar yokluktan değil, çokluktan ilerigelir; fakat şimdi, yürüyüşün bu son üç haftasında yeni, teselli verici bir hakikat daha öğrenmişti: öğrenmişti ki dünyada korkunç olan bir şey yoktur. Öğrenmişti ki, dünyada insanın bahtiyar ve tamamiyle hür olacağı bir durum nasıl yoksa, tamamiyle bahtsız ve hürriyetsiz olacağı bir durum da yoktur. Öğrenmişti ki, bir ıstırap sınırı, bir de hürriyet sınırı vardır ve bu sınırlar çok yakındır; kış tüyü yatağında bir tüy kıvrıldığı için ıstırap çeken adam, tıpkı şimdi çıplak ve nemli toprak üzerinde uyurken ve bir tarafı üşüyüp öbür tarafı ısınırken onun çektiği ıstırapı çekiyordu; dar, balo iskarpinlerini giydiği zamanlar, tıpkı şimdi yara bere içinde ve artık büsbütün çıplak olan ayaklarıyla (ayakkapları çoktan parçalanmıştı) yürürken çektiği ıstırapı çekiyordu. Öğrenmişti ki, karısı ile, zannettiği gibi, kendi ihtiyarıyla evlendiği zaman, geceyi geçirmek için at ahırına kapandığı şu andan daha hür değildi. Sonraları kendisinin de ıstırap dediği, fakat o zaman hemen hemen hissetmediği şeylerin başlıcası, açılmış ve kabuk bağlamış yaralarla dolu çıplak ayaklarından çıktıklarıydı. (At eti lezzetli ve besleyici idi, tuz yerine kullanılan baruttaki küherçilenin tadı da hoştu, şiddetli soğuklar yoktu, gündüzleri yolda ortalık daima sıcaktı, geceleri çoban ateşleri yanıyordu; kendisini yiyen bitler vücudunu ısıtıyorlardı.) İlk zamanlar feci olan bir şey vardı: ayakları.

Yürüyüşün ikinci gününde ateşin başında yaralarını muayene ederek yürümenin imkânsız olduğunu düşündü; fakat herkes kalınca o da topallıyarak yola koyuldu, ısındıktan sonra da artık sızi duymuyordu, akşama doğru ise ayakları daha korkunç bir şekil alıyordu. Fakat onlara bakmıyor, başka şeyler düşünüyordu.

İnsandaki bütün hayatiyet kudretini, kesafeti muayyen haddi aşınca fazla buhara yol veren buhar kazanlarındaki emniyet sü-

papını andıran insan dimağına has faaliyetin, dikkatin yer değiştirmesinin kurtarıcı kuvvetini Piyer ancak şimdi anlıyordu.

Geride kalan esirlerin nasıl ateş edilerek öldürüldüğünü, yüzden fazla esir bu suretle öldüğü halde, görmemiş, işitmemişti. Günden güne takattan düşen ve besbelli ki yakında aynı âkıbete uğrıyacak olan Karatayef'i düşünmüyordu. Kendini ise daha az düşünüyordu. Durumu kötüleştikçe gelecek daha korkunç bir şekil alırdıkça, zihnine içinde bulunduğu durumla o nispette bağlı olmaksızın sevinçli, teselli verici düşünceler, hâtıralar, sahneler geliyordu.

XIII

Piyer, ayın yirmi ikisinde, öğle vakti çamurlu, kaypak bir yoldan ayaklarına ve yolun ârizalarına bakarak yokuş yukarı çıkıyordu. Arasına başını kaldırıp yabancı olmıyan etrafındaki kalabalığa ve yine ayaklarına bakıyordu. Kalabalık da ayakları da aynı derecede kendisinin olan, yabancı olmıyan şeylerdi. Eğri bacaklı, boz Seriy yolun kenarında neşeli neşeli koşuyor, arada bir kendi çevikliğini göstermek için arka ayağını büküp üç ayak üzerinde, sonra yine dört ayak üzerinde sıçırıyor ve havlıyarak, leşlere konan kargaların üstüne atılıyordu. Seriy, Moskova'da olduğundan daha keyifli, daha canlıydı. Her tarafta insan etinden hayvan etine kadar türlü bozulma derecelerinde çeşitli etler vardı; geçen askerler de kurtların yavaşmasına engel oluyor, Seriy istediği kadar yiyebiliyordu.

Sabahtan beri yağmur yağıyordu, nerdeyse dınecek, hava açacak gibi olurken kısa bir aradan sonra daha şiddetli yağmur başlıyordu. Yağmurla doyan yol artık su kabul etmiyor, tekerlek izlerinden derecikler akıyordu.

Piyer sağa sola bakıp adımlarını üçer üçer sayarak ilerliyor ve parmaklariyle hesabediyordu. Yağmura hitabederek içinden: "Hadi bakalım, hadi, daha yağ, daha" diyordu.

Ona hiçbir şey düşünmüyormuş gibi geliyordu; ama ruhu uzak ve derin bir yerde önemli, teselli edici bir şey düşünüyordu. Bu bir şey Karatayef'le bir gün evvelki bir konuşmadan çıkan derin mânâ idi.

Bir gün evvel gece molasında Piyer sönmüş bir ateşin yanından üşüyerek kalkmış, daha iyi yanan yakınındaki bir ateşin yanına gitmişti. Yaklaştığı bu ateşin yanında Platon bir harmanı giyer gibi başına kadar kaputuna sarılmış, tatlı, hoş fakat zayıf ve hasta sesiyle, Piyer'in bildiği bir hikâyeyi askerlere anlatıyordu. Vakit gece yarısını geçmişti. Karatayef'in her zaman sıtma nöbetinden kurtularak dirildiği ve bilhassa canlı olduğu bir andı. Piyer, ateşe yaklaşıp da Platon'un zayıf hasta sesini duyunca ve ateşin parlak ışığıyla aydınlanan acıklı yüzünü görünce yüreğinin sızladığını hissetti. Bu adama karşı duyduğu merhametten ürkererek uzaklaşmak istedi, ama başka ateş yoktu; Platon'a bakmamaya çalışarak ateşin yanına oturdu:

— E, sıhhatin nasıl?

Karatayef:

— Sıhhatim mi? Hastalığa ağlamakla ölüme çare olmaz, dedi ve hemen yine hikâyesine döndü.

...İşte, kardeşim, — zayıf, solgun yüzünde bir gülümseme, gözlerinde sevinçli bir parıltıyla devam etti, — işte kardeşim...

Piyer bu hikâyeyi biliyordu; Karatayef yalnız ona altı defa anlatmıştı ve daima ayrı bir zevkle anlatmıştı. Ama Piyer bu hikâyeyi iyi bildiği halde yeni bir şey dinler gibi yine dikkatle dinliyordu; anlatırken Karatayef'in, görünüşe göre, duyduğu sessiz heyecan Piyer'e de geçmişti. Bu hikâye, ailesiyle birlikte namusluca, kalbinde Allah korkusuyla yaşıyan ve bir gün i zengin bir tacir arkadaşıyla Makari panayırına giden ihtiyar bir tacire dairdi.

Bir hana inen iki arkadaş yatıp uyuyorlar, ertesi gün tacirin arkadaşı boğazlanmış ve soyulmuş olarak bulunuyor. Kanlı bıçak ihtiyar tacirin yastığı altından çıkıyor. Tacir yargılanıyor, kırbaçlanıyor, — o zamanın nizamına göre, diyor Karatayef, — kürek cezasıyla sürgüne gönderiliyor:

— "İşte kardeşim (Piyer hikâyenin burasında gelmişti), aradan on yıl yahut daha fazla bir zaman geçiyor. İhtiyarcağız sürgünde kürek hayatı yaşıyor. Gerektiği üzere buna katlanıyor, fena bir şey yapmıyor. Sadece Tanrıdan ölümünü istiyor. Âlâ. Bir gece kürek mahkûmları işe gitmek için, şuradaki bizler gibi, toplanıyorlar, ihtiyar da onlarla beraber. Kimin ne yüzden mahkûn olduğundan, Tanrı karşısındaki suçundan söz açılıyor. Kimi bir,

kimi iki cana kıydığını, kimi kundakçılık ettiğini, kimi kaçak bir toprak kölesi olduğunu yani hiç yüzünden ısırap çektiğini söylüyor. İhtiyara soruyorlar: ya sen, büyük baba, neden çekiyorsun? İhtiyar: ben aziz kardeşler, diyor, kendi günahımızı, insanların günahını çekiyorum. Ben kimsenin canına kıymadım, kimsenin bir şeyini almadım, tersine, fıkara kardeşlere verirdim. Ben, aziz kardeşler, tacirim; büyük servetim vardı. Bu böyle, diyor. Ve onlara, efendime söylüyeyim, bütün olup bitenleri bir bir anlatıyor. Ben, diyor, kendi çektiğime yanmıyorum. Beni, efendime söylüyeyim, Tanrı seçti. Yalnız, diyor, ihtiyar karıma ve çocuklarıma acıyorum. Ve ihtiyarcağız ağlamaya başlıyor. Tesadüf bu ya, taciri öldüren adam da, efendime söylüyeyim, aralarındaymış. Büyük baba, diyor, bu iş nerede oldu? Ne zaman, hangi ayda? Ve her şeyi sorup öğreniyor. Yüreği sızlıyor. İhtiyara şöylece yaklaşıp pat diye ayaklarına kapıyor. Benim yüzümden yandın zavallı ihtiyar, diyor. Gerçek mi gerçek; bu adam suçsuz olarak, boşuna yere ısırap çekiyor, çocuklar. O işi ben yaptım ve bıçağı uyurken başının altına soktum. Beni affet, büyük baba, İsa aşkına, diyor”.

Karatayef tatlı tatlı gülümseyip ateşe bakarak sustu; odunları düzeltti:

— “İhtiyar ona, Allah seni affeder, diyor; biz hepimiz Allaha karşı günahkârız, ben kendi günahımı çekiyorum. Ve ihtiyar acı gözyaşlarıyla ağlıyor. Ne dersin şahinim, — hikâyenin asıl güzelliği ve bütün önemi şimdi anlatacağı şeyde saklıymış gibi, yüzü heyecanlı bir gülümsemeyle gittikçe daha çok aydınlanarak devam ediyordu: — Bu canı, idareye ne söylüyor dersin? Ben, diyor, altı kişi öldürdüm (o müthiş bir caniydi), fakat en çok acıdığım bu ihtiyarcağızdır. Benim yüzümden ağlamasın. Ve anlattı: yazıp çiziyorlar, kâğıdı gereken yere yolluyorlar. Yer uzak, mahkeme işi bitirinciye, hükümet makamları arasında, gerektiği üzere, yazılıp çizilinciye kadar zaman geçiyor. Nihayet iş Çara dayanıyor. Tacirin serbest bırakılması, kendisine, giydiği hükme göre tazminat verilmesi hakkında Çarın buyruğu gelinceye kadar aradan yine zaman geçiyor. Kâğıt geliyor, ihtiyarcağızı aramaya koyuluyorlar: suçsuz olarak boşuna yere ısırap çeken ihtiyar nerde? Çardan kâğıt gelmiş. Arıyorlar. — Karatayef’in alt çenesi titriyordu. — Halbuki o, Allah taksiratını affetsin, ölmüştü. İşte böyle şahinim”, diyerek Karatayef

sözünü bitirdi ve uzun müddet sessizce gülümseyerek önüne baktı. Hikâyenin kendisi değil, esrarengiz mânâsı, bu hikâyeyi anlatırken Karatayef'in yüzünde parlıyan tatlı heyecan ve bu heyecanın esrarengiz mânâsıdır ki, Piyer'in ruhunu şimdi belirsiz ve tatlı bir hisle dolduruyordu.

XIV

— *A vos places!* diye birdenbire bir ses duyuldu. Esirlerle muhafızlar arasında, mesut, önemli bir hâdiseyi beklemekten gelen sevinçli bir telâş başgösterdi. Her yandan kumanda sesleri yükseldi; sol traftan esirleri dolaşarak gelen, giyimleri ve atları mükemmel, tırısı kaldırmış süvariler görüldü. Bütün yüzlerde, büyük şahsiyetler yaklaşırken insanlarda umumiyetle görülen heyecan ifadesi vardı. Esirler bir yere yığıldılar; itilerek yoldan çıkarıldılar; muhafızlar sıraya dizildiler.

— *L'empereur! L'empereur! Le maréchal! Le duc!*

Besili muhafızlar geçer geçmez çift sıra koşumlu, kır atlı bir kupa arabasının gürültüsü duyuldu. Üç köşeli şapka giyen bir adamın sakın, güzel, tombul ve beyaz yüzü Piyer'in gözüne ilişti. Bu, mareşallerden biriydi. Mareşalin bakışları Piyer'in kocaman, göze çarpan şekli üzerinde durdu; kaşlarını çatışında, yüzünü öteye çevirişindeki ifadede Piyer bir acıma ve bunu gizleme arzusu görür gibi oldu.

Depoyu idare eden general, kızarmış, ürkek bir yüzle zayıf atını sürerek kupa arabasını dörtlü takibediyordu. Birkaç subay bir araya gelmiş, askerler onların etrafını sarmışlardı. Herkesin yüzü heyecanlı, telâşlıydı.

Piyer şu sözleri duydu:

— *Qu'est ce qu'il a dit? Qu'est ce qu'il a dit?*...

Mareşal geçerken esirler yığın halinde bir araya toplanmışlardı; Piyer bu sabah henüz görmediği Karatayef'i gördü. Karatayef kaputuna sarılmış, bir kayın ağacına yaslanmış oturuyordu. Bir gün

¹ Herkes yerine.

² İmparator! İmparator! Mareşal! Duc!

³ Ne dedi? Ne dedi?

önce suçsuz ihtiyar tacirin hikâyesini anlatırken yüzünün ifade ettiği tatlı rikkate ayrıca bir de sakın bir vekar eklenmişti.

Karatayef gözyaşlarıyla şimdi buğulanmış olan sevimli, yuvarlak gözleriyle Piyer'e baktı; besbelli ki onu yanına çağırıyordu, ona bir şey söylemek istiyordu. Fakat Piyer kendisi için fena halde korkuyordu. Onun bakışlarını görmemezlikten geldi; çabuk çabuk uzaklaştı.

Esirler tekrar yola düzülünce Piyer dönüp geriye baktı. Karatayef yolun kenarında, kayın ağacının altında oturuyordu; iki Fransız başında ona bir şeyler söylüyorlardı. Piyer bir daha dönüp bakmadı. Topallıyarak sırta tırmandı.

Arkadan, Karatayef'in oturduğu yerden bir silâh sesi geldi. Piyer bu silâh sesini açıkça duymuştu, fakat hemen o anda, Smolensk'e kadar kaç merhale kaldığını bulmak için mareşal geçmeden evvel başlamış olduğu hesabı daha bitirmediğini hatırladı. Saymaya başladı. İki Fransız askeri koşarak Piyer'in yanından geçti; biri, namlusundan hâlâ duman çıkan tüfeğini elinde tutuyordu. İkisi de sararmıştı, yüzlerinin ifadesinde, — biri ürkek ürkek Piyer'e baktı — kundakçıların idamında genç askerin yüzünde gördüğüne benzer bir şey vardı. Piyer askere baktı, evvelsi gün bu askerin, gömleğini ateşte kuruturken yaktığını ve onunla alay edildiğini hatırladı.

Arkada, Karatayef'in oturduğu yerde bir köpek uluyordu. Piyer: "Hay aptal, ne diye bağıyor?" diye düşündü.

Piyer gibi yanibaşında giden asker arkadaşları da silâh sesinin, sonra köpek ulumasının geldiği tarafa dönüp bakmadılar; fakat bütün yüzlerde sert ve ciddi bir ifade okunuyordu.

XV

Depo, esirler ve mareşalin yük arabaları, Şamşevo köyünde durdular. Herkes çoban ateşlerinin etrafına toplandı. Piyer bir ateşe yanaştı, bir parça kızarmış et yedi ve sırtını ateşe vererek yattı, hemen uyudu. Yine Borodino'dan sonra Mojayısk'te uyuduğu uykuyu uyuyordu.

Yine gerçek olaylar rüyalarla karıştı; yine birisi — kendisi mi,

başkası mı, her kâmse — ona birtakım fikirler, hattâ Mojayisk'te kendisine söylenen fikirlerin aynını tekrarladı.

“Hayat her şeydir. Hayat Tanrıdır. Her şey yer değiştirir, hareket eder; bu hareket Tanrıdır. Hayat var oldukça Tanrıyı tanımak zevkı vardır. Hayatı sevmek Tanrıyı sevmektir. Asıl güç ve kutsal olan bu hayatı ıstıraplarıyla, günahsız çekilen ıstıraplarıyla sevmektir.”

Piyer:

“Karatayef!” diye hatırladı.

Birdenbine, İsviçre'de kendisine coğrafya dersi vermiş olan çoktan unuttuğu yumuşak tabiatlı ihtiyar öğretmen bütün canlılığıyla gözünün önüne geldi. “Dur bakalım” dedi ihtiyar. Mücessem küreyi Piyer'e gösterdi. Bu mücessem küre belli çevresi olmıyan canlı, titriyen bir küre idi. Kürenin bütün yüzü sıkıca birbirine temas eden damlalardan ibaretti. Bu damlalar durmadan tepreniyor, yer değiştiriyordu, kâh birkaçı birleşip tek bir damla haline geliyor, kâh biri bölünüp birkaç damla oluyordu. Her damla yayılmaya, fazla yer kaplamaya çalışıyor, fakat aynı gayreti gösteren diğer damlalar onu sıkıştırıyor, bazan onu yok ediyor, bazan birleşiyorlardı.

İhtiyar öğretmen:

— İşte hayat, dedi.

Piyer:

“Ne kadar basit ve açık, diye düşündü. Evvelce bunu nasıl bilmiyordun”.

— Tanrı ortadadır; her damla onu, mümkün olan en büyük ölçülerde aksettirmek için genişlemeye çalışıyor. Yükseliyor, başka damlalarla karışıyor, sıkışıyor, yüzde kayboluyor, derine gömülüyor, sonra tekrar yüze çıkıyor. İşte Karatayef akıp gitti. — *Vous avez compris, mon enfant*¹, — dedi öğretmen

— *Vous avez compris, sacré nom*², diye birisi bağırdı; Piyer uyandı.

Doğrulup oturdu. Ateşin önünde, biraz evvel bir Rus askerini yerinden iten bir Fransız çömelmiş, harbiye geçirilmiş bir eti kızar-

¹ Anladınız mı, çocuğum?

² Anladınız mı kerata...

tıyordu. Sıvanmış kıllı kolları, damarlı, kısa parmaklı kırmızı elleri harbiyi maharetle çevirmekteydi. Kaşları çatıktı, kahverengi asık yüzü korların ışığında iyice görünüyordu.

Arkasında ayakta duran bir askere hitabederek çabuk çabuk:
— *Ça lui est bien égal*, diye homurdandı...*brigand. Va!*

Asker, harbiyi çevirerek, Piyer'e somurtkanca bir göz attı. Piyer öteye dönerek gölgeli yere baktı. Bir Rus askeri, Fransızın itip yerinden attığı esir, ateşin yanında oturuyor, eliyle bir şeyi sıvazlıyordu. Daha yakından bakınca Piyer, askerin yanında kuyruğunu sallıyarak oturan boz köpeği tanıdı.

Piyer:

— A, geldi mi? dedi. Ya Pla...

Sözünü bitiremedi. Birdenbire ağacın dibinde oturarak Platon'un kendisine bakışı, duyulan silâh sesi, köpek uluması, yanından koşarak geçen Fransızların kaatil yüzleri, namlusundan duman çıkan tüfek, bu molada Karatayef'in yokluğu bir anda, birbirine bağlanarak hayalinde canlandılar; Karatayef'in öldürüldüğünü anlamaya artık hazırды, fakat o anda, nerden peyda olmuşsa, bir yaz bir Leh dilberıyla Kiyefteki evinin balkonunda geçirdiği bir gecenin hâtırası içinde canlanıverdi. Piyer, bu hâtıraları yine de bugünkü intbalariyle bağlanmaksızın, onlar hakkında bir hükme varmaksızın gözlerini kapadı, yaz tablosu bir soğuk su banyosunun, titriyen bir mavi kürenin hâtırasıyla karıştı, kendini suya doğru attı, su boyunu aştı.

Güneş doğmadan, gürültülü haykırımlarla ve sürekli tüfek sesleriyle uyandı. Yanından Fransızlar kaçıyorlardı.

İçlerinden biri:

— *Les cosaques!* diye haykırdı, bir dakika sonra Piyer'in etrafını birçok Rus çehreleri sardı.

Piyer uzun müddet kendisine ne olduğunu anlayamadı. Her taraftan arkadaşlarının sevinç çılgınlıklarını duyuyordu.

İhtiyar askerler kazakları ve hüsarları kucaklayıp ağlıyarak:

¹ Ona göre hepsi bir... haydut... Geç!

² Kazaklar.

— Kardeşlerim! Dostlarım, yavrularım! diye haykırıyorlardı. Hü-sarlar ve kazaklar esirlerin etrafını almışlar, acele acele onlara kimi elbise, kimi çizme, kimi ekmek veriyordu. Piyer ortalarına oturmuş hün-gür hüngür ağlıyor, bir kelime söylemiyordu; yanına ilk yaklaşan askeri kucakladı ve ağlıyarak öptü.

Dolohof harap evin kapısında duruyor, silâhsızlandırılmış Fran-sız kabilelerini önünden geçiriyordu. Olup bitenler karşısında şaşkına dönen Fransızlar yüksek sesle konuşuyorlardı; fakat, kamçıyla hafifce çizmelerine vurarak soğuk, cansız, iyi bir şey vadetmiyen bakışlarla kendilerine bakan Dolohof'un yanından geçerlerken konuşmaları kesiliyordu..

Öbür tarafta Dolohof'un kazağı duruyor, esirleri sayarak her üç sayıda bir avlu kapısına tebeşirle bir çizgi çiziyordu.

Dolohof esirleri sayan kazağa sordu:

— Ne kadar?

Kazak cevap verdi:

— İki yüzdeyim.

Dolohof Fransızlardan öğrendiği bir tâbirle:

— *Filez, filez'* dedi; geçen esirlerin gözleriyle karşılaşan ba-kışları müthiş bir parıltı ile yanıyordu.

Denisof kalpagını çıkarmış, Petya Rostof'un cesedini bahçede kazılan bir çukura götüren kazakları çatık bir yüzle takibediyordu.

XVI

28 ekimde donlar başlayınca Fransızların kaçıış daha trajik bir hal aldı: bir kısım insanlar soğuktan donuyor veya çoban ateş-lerinin başında ölesiye havluyor, diğerleri kaleskalar içinde kürk-lere bürünmüş, imparatorun, kırılların, düklerin yağma mallarıyla yollarına devam ediyorlardı. Fakat esas itibarıyla, kaçış, Fransız ordusunun çözülüşü, Moskova'dan çıkalı beri hiç değişmemişti.

Moskova'dan Vyazma'ya kadar 73 bin kişilik bir Fransız ordusundan (bütün harb müddetince çapulculuktan başka bir şey yapmıyan muhafız kıtasını saymaksızın) 36 bin kişi kalmıştı (savaş-larda kırılanlar beş bin kişiden fazla değildi). İşte sonra gelen

¹ Geçin, geçin.

hadleri matematik bir kesinlikle tâyine yarıyan dizinin ilk haddi budur. Fransız ordusu Moskova'dan Vyazma'ya, Viyazma'dan Smolensk'e, Smolensk'ten Berezina'ya, Berezina'dan Vilna'ya kadar, soğuşun, takibin, yolda karşılaşılın engellerin derecesine ve ayrı ayrı alınacak bütün diğer (şartlara bağlı olmaksızın, aynı nispet dahilinde eriyip yok oldu. Üç kol halinde ilerliyen Fransız kıtaları Vyazma'dan sonra birleşip bir yığın haline geldiler ve sonuna kadar böyle gittiler, Bérthier hükümdarına durumu bildirdi, (ordunun durumunu yazarken ordu şeflerinin hakikattan nasıl uzaklaştıkları malûmdur). O şöyle yazıyordu:

"Je crois devoir faire connaître à Votre Majesté l'état de ses troupes dans les différents corps d'armée que j'ai été à même d'observer depuis deux trois jours dans différents passages. Elles sont presque débandées. Le nombre des soldats qui suivent les drapeaux est en proportion du quart au plus dans presque tous les régiments, les autres marchent isolément dans différentes directions et pour leur compte, dans l'espérance de trouver des subsistances et pour se débarrasser de la discipline. En général ils regardent Smolensk comme le point où ils doivent se refaire. Ces derniers jours on a remarqué que beaucoup de soldats jettent leurs cartouches et leurs armes. Dans cet état de choses, l'intérêt du service de Votre Majesté exige, quelles que soient ses vues ultérieures, qu'on rallie l'armée à Smolensk en commençant à la débarasser des non-combattans, tels que hommes démontés et des bagages inutiles et du matériel de l'artillerie qui n'est plus en proportion avec les forces actuelles. En outre les jours de repos, des subsistances sont nécessaires aux soldats qui sont épuisés par la faim et la fatigue; beaucoup sont morts ces derniers jours sur la route et dans les bivacs. Cet état de choses va toujours en augmentant et donne lieu de craindre que si l'on n'y prête un prompt remède, on ne soit plus maître des troupes dans un combat. Le 9 novembre, à 30 verstes de Smolensk".

¹ Çeşitli kolordulardaki kıtaların bu son iki üç gün içinde türlü teftişlerde müşahade etmiş olduğum durumlarını Majestelenize bildirmeyi vazife bilirim. Bunlar darmadağın denecek bir haldedirler. Hemen hemen bütün alaylarda bayrakları takibeden askerlerin sayısı ancak dörtte bir nispetindedir, diğerleri yiyecek bulmak ve

Kendilerine mevut toprak gibi görünen Smolensk'ten içeri dalınca Fransızlar yiyecek yüzünden birbirlerini öldürdüler, kendi mağazalarını yağma ettiler, her şey yağma edilince de daha ötelere kaçıp gittiler.

Herkes gidiyordu, nereye ve niçin gittiklerini bilmiyorlardı. Kendisine kimse emir vermediğine göre Napolyon, dehasıyla bunu başkalarından daha az biliyordu. Fakat yine de o ve çevresindekiler, eski alışkanlıklarını muhafaza ediyorlardı: emirler, mektuplar, raporlar, *ordre du jour* yazılıyordu; birbirlerini *Sire*, *Mon cousin*, *Brence d'Ekmuhle*, *Roi de Naples* ve ilâh... diye çağırıyorlardı. Fakat emirler ve raporlar kâğıt üstünde kalıyor, hiçbiri tatbik ediliyordu, çünkü edilemiyordu; birbirlerine haşmetlû, fehametlû, kuzen demelerine ramen, şimdi acısını çektikleri birçok fenalıklar yapmış zavallı, sefil insanlar olduklarını hepsi hissediyordu. Orduyu düşünüyorlarmış gibi tavırlar takınmalarına rağmen herkes yalnız kendini, mümkün olduğu kadar çabuk kaçmayı, kurtulmayı düşünüyordu.

XVII

Moskova'dan Niemen'e kadar olan çekilme sırasında Rus ve Fransız ordularının harekâtı bir körebe oyununa benzer; bir oyun ki her iki oyuncunun gözleri bağlanır, biri, kovalıyan oyuncuya kendini haber vermek için arada bir elindeki çingırağı sallar. İlkin, kovalıyan oyuncu hasmından korkmadan çingırağı sallar, fakat fena

disiplinden kurtulmak ümidiyle türlü istikametlerde gidiyorlar. Hepsi Smolensk'e rahat edilecek bir yer olarak bakmaktadır. Bu son günlerde birçok askerlerin fişeklerini, silâhlarını fırlatıp attıkları görüldü. Bu durum karşısında, ilerdeki niyetleriniz ne olursa olsun, Majestenize hizmet etmenin menfaati, kıtaları Smolensk'te toplamayı, işe yaramıyanları, yani atlarını kaybetmiş süvarileri, silâhsızları, lüzumsuz bagajları ve bugünkü kuvvetlerle artık mütenasip olmıyan bir kısmı topçuyu ayırmayı talep ediyor. Bundan başka açlıktan ve yorgunluktan bitkin bir hale gelmiş olan askerler için birkaç günlük istirahat ve erzak da zaruridir; son günlerde birçok kimseler yolda ve ordugâhlarda öldü. Bu durum durmadan daha da fenalaşıyor, buna acele bir çare bulunmadığı takdirde bir savaşta kıtalara hâkim olamamaktan korkmak için sebep hazırlıyacaktı. 9 kasım, Smolensk'ten 30 verst uzakta,

Günlük emir.

duruma düştü mü sessizce sıyrılmıya çalışarak hasmından kaçır ve çoğu zaman kaçmayı düşünürken onun kolları arasına düşer.

Başlangıçta Napolyon orduları kendilerini haber veriyorlardı; Kaluga yolu üzerinde hareketin ilk devresinde böyle yapıyorlardı; fakat sonra, Smolensk yoluna çıkınca çingırağın topunu elle tutarak kaçıyorlar ve çoğu zaman uzaklaştıklarını sanarak doğruca Rusların üstüne düşüyorlardı.

Fransızların kaçış sürati, Rusların aynı hızla onları takibi ve bu yüzden atların bitkin bir hale gelmesi, düşmanın bulunduğu durumu takribî olarak öğrenmek için başlıca vasıta olan süvari keşiflerine imkân vermiyordu. Bundan başka, her iki orduda durumun sık sık ve süratle değişmesi dolayısıyla elde mevcut malûmat da vaktinde yetişmemekteydi. Düşman ordusunun ayın birinde falan yerde olduğuna dair ayın ikisinde bir haber gelirse üçünde bir tedbir almak mümkün olacağı zaman bu ordu artık iki merhale aşmış oluyor ve büsbütün başka bir durumda bulunuyordu.

Bir ordu kaçıyor, öbürü kovalıyordu. Smolensk'ten itibaren Fransızların önüne çeşitli birçok yollar açıldı; öyle sanılır ki orada dört gün kaldıktan sonra Fransızlar düşmanın nerde olduğunu öğrenebilirler, iyi bir şey düşünebilirler, yeni bir tedbir alabilirlerdi. Fakat dört günlük bir durmadan sonra sürü halinde yine sağa sola değil, hiçbir manevraya başvurmaksızın ve bir hedef gözetmeksizin eski berbat yoldan, ayak izlerini takibederek Krasnoye'ye ve Orşa'ya kaçıyorlardı.

Düşmanı önden değil, arkadan bekliyen Fransızlar, yayılmış ve birbirinden 24 saatlik bir mesafe ile ayrılmış olarak kaçıyorlardı. En ilerden imparator, sonra kırıllar, dükler kaçıyordu. Rus ordusu Napolyon'un Dinyeper'i aşarak sağı tutacağını — münasip olan tek yol buydu — düşünerek sağı takibetti, Krasnoye'ye giden büyük yola çıktı. Orada, körebe oyununda olduğu gibi, Fransızlar öncülerimizle burun buruna geldiler. Apansızın düşmanı görünce Fransızlar şaşırdılar, âni bir korku ile duraladılar, fakat sonra, arkadan gelen arkadaşlarını bırakarak yine kaçmaya başladılar. Öyle ki Rus ordularının âdeta safları arasından üç gün birbiri ardından ayrı ayrı Fransız birlikleri — kiral naibinin, sonra Davout'nun ve Ney'in birlikleri — geçti. Bütün bunlar birbirlerini kendi talihlerine terk

etmişler, bütün ağırlıklarını, topçularını, askerlerinin yarısını bırakmışlardı; Rusların etrafında sağdan yarım daireler çizerek yalnız geceleri kaçıyorlardı.

Ney, kimseye zararı dokunmayan Smolensk duvarlarını havaya uçurmakla meşgul olduğu için (durumlarının felâketli olmasına rağmen yahut bilhassa bundan ötürü, canlarını acıtan yeri çocuklar gibi döverek öc almak istiyorlardı) 10 bin kişilik kolordusuyla en son hareket eden bütün askerlerini, bütün toplarını bırakıp, gece ormandan gizlice Dinyeper'i aşarak ancak bin kişiyle Orşa'ya Napolyonun yanına koştu.

Kendilerini takibeden ordu ile yine körebe oynuyarak Orşa'dan Vilna'ya doğru daha gerilere kaçtılar. Berezina'da yine karıştılar, birçokları boğuldu, birçokları teslim oldu, fakat nehri karşıya geçenler kaçarak yollarına devam ettiler. Başkomutanları kürkünü giymiş, kızağa binip arkadaşlarını bırakarak tek başına dörtlüye kaçmıştı. Kaçabilenler böylece kaçtı, kaçamıyanlar teslim oldu yahut öldü.

XVIII

Fransızların bu kaçışında, mahvolmak için mümkün olan her şeyi yaptıkları, Kaluga yoluna sapıştan komutanın ordudan kaçışına kadar bu kalabalığın hiçbir hareketinin bir mânası olmadığı bu devrede — seferin bu devresinde — kitlelerin hareketlerini bir kişinin iradesine atfeden tarihçilerin bu çekilmeyi kendi görüşlerine göre izah etmeleri imkânsız gibi görünür. Ama böyle olmadı. Bu sefere dair tarihçiler tarafından yığınlarla kitap yazıldı ve her yerde Napolyon'un emirleri, plânlarının, manevralarının inceliği, mareşallerinin dâhiliği anlatıldı.

Her şeyi bol bir memlekete geçmek için kendisine yol verildiği bir sırada Napolyon'un Malo-Yaroslavets'ten çekilmesi ve sonraları Kutuzof'un onu kovaladığı müvazi yol kendisine açıkken, harap bir yoldan yapılan lüzumsuz bir çekilme, bize türlü türlü derin mülâhazalarla izah ediliyor. Smolensk'ten Orşa'ya çekilmesi de aynı derin mülâhazalarla izah edilmektedir. Sonra, muharebeyi kabul ve orduya bizzat kumanda etmeye hazırlandığı yerdeki, Krasnoye'deki

kahramanlığı tasvir ediliyor; burada o bir kayın ağacı sopasıyla dolaşarak şöyle diyor:

— *J'ai assez fait l'empereur, il est temps de faire le général*¹ ve buna rağmen sonra hemen ordunun arkada bulunan dağınık birliklerini kendi mukadderatlarıya başbaşa bırakarak kaçıp yoluna devam ediyor.

Sonra bize mareşallerin, bilhassa Ney'in geceleyin ormanı yandan dolaşıp Dinyeper'i aşarak, sancaksız, topçusuz askerlerin onda dokuzunu kaybetmiş olarak Orşa'ya kaçmaktan ibaret olan mertliğini anlatıyorlar.

Ve nihayet büyük imparatorun kahraman ordudan son ayrılışını tarihçiler bize büyük ve dâhice bir iş diye gösteriyorlar. İnsan oğlunun dilinde alçaklığın son kertesi diye adlandırılan ve her çocuğa yüz kızartıcı bir şey diye öğretilen bu son kaçış bile tarihçilerin dilinde bir mazeret bulmaktadır.

Tarihî mütalâaların o kadar elâstiki olan ipliklerini daha çok germek artık imkânsızlaştığı ve hareket, bütün insanlığını iyilik, hattâ doğruluk dediği şeye artık açıkça aykırı olduğu zaman tarihçiler büyüklük kavramı can kurtarımına sarılırlar. Büyüklük iyi ve fena ölçüsü imkânını âdeta dışarda bırakır. Büyük için fena yoktur. Suçu bir büyüğe yüklenebilecek bir fecaat olamaz.

Tarihçiler, bir defa "*C'est grand!*" dedi mi, o zaman artık iyi ve fena yok, "*grand*" ve "*grand olmıyan*" vardır. *Grand* iyi, *grand* olmıyan fenadır. Onlara göre *grand*, kahraman adını verdikleri birtakım özel varlıkların sıfatıdır. Napolyon sıcak kürkleri içinde yalnız arkadaşlarını değil (fikrince) kendisinin buraya getirdiği insanları ölümle başbaşa bırakarak memleketine çekilip giderken hissediyor *que c'est grand*; ve içi rahattır.

"*Du sublime* (o kendisinde *sublime* bir şey görüyor) *au ridicule i l'n'y a qu'un pas*"², diyor. Ve bütün dünya elli yıl tekrarlıyor; *Sublime! Grand! Napoléon le grand! Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas.*

Kimsenin aklına gelmiyor ki, büyüklüğü iyi ve fena ölçüleri

¹ Kâfi derecede imparatorluk yaptım, şimdi generallik yapmak zamanı.

² Yüce ile gülünç arasında ancak bir adımlık mesafe vardır.

dışında kabul etmek ancak kendi hiçliğini ve ölçsüz küçüklüğünü kabul etmektir.

Ellerinde İsa'nın verdiği iyi ve fena ölçüsü bulunan bizler için ölçülmez hiçbir şey yoktur. Sadelik, iyilik ve doğruluk olmıyan yerde de büyüklük yoktur.

XIX

Hangi Rus, 1812 yılı seferinin son devresine ait yazıları okurken acı bir keder, bir tatminsizlik hissi duymamış, bir vuzuhsuzluk hissetmemiştir? Üç ordu sayıca üstün bir kuvvetle Fransızları sarmışken, bozguna uğrıyan Fransızlar açlıktan ve soğuktan kırılıp kitle halinde teslim olurlarken ve Rusların hedefi (tarihin bize anlattığına göre) bütün Fransızları durdurmak, yollarını kesmek ve onları esir etmekten ibaret iken neden esir edilmedikleri, yok edilmedikleri sualine kim kendi kendine sormamıştır?

Borodino savaşını sayıca Fransızlardan daha az bir kuvvetle veren Rus ordusu nasıl olup da Fransızları üç taraftan sardığı ve onları esir etmek gayesini güttüğü halde hedefine ulaşamadı? Fransızların bize karşı bu kadar büyük bir üstünlükleri mi var ki onları üstün bir kuvvetle kuşattığımız halde tepeliyemedik? Bu nasıl böyle oldu?

Tarih (bu adla anılan tarih) bu suallere cevap vererek bunun Kutuzof'un, Tormasof'un, Çıçagof'un falan ve filânın bu veya şu manevraları yapmamasından ilerigeldiğini söylüyor.

Fakat neden onlar bütün bu manevraları yapmadılar? Çizilen hedefe ulaşılmamasından onlar suçlu ise niçin onları yargılamadılar ve idam etmediler? Fakat Rusların *başarısızlığından* suçlu Kutuzof, Çıçagof ve başkaları olduğu farz edilse bile, Krasnoye ve Berezina önlerinde Rus kıtalarının bulunduğu şartlar içinde (her ikisinde de Ruslar kuvvetçe üstün durumda idiler) Fransız ordusunun mareşallerle, kırıallarla, imparatorla birlikte — Rusların gayesi bu olduğu halde — neden esir edilmediğini anlamak yine imkânsızdır.

Bu garip olayın (Rus harbi tarihçilerinin yaptığı gibi) Kutuzof'un taarruza engel oluşuyla izahı yersizdir, zira biliyorsunuz ki Kutuzof'un iradesi orduyu Vyazma ve Tarutino önlerinde taarruzdan alıkoymamıştır.

Borodino'da zayıf kuvvetlerle tam ve üstün kuvvette bir düşmana galebe çalan Rus ordusu, Krasnoye'de, Berezina'da intizamsız Fransız sürüleri tarafından neden yenildi?

Rusların hedefi ricat hattını kesip Napolyon'u ve mareşallerini esir etmek idiyse ve bu hedefe ulaşmak şöyle dursun, bu yolda girilen bütün teşebbüsler en yüz kızartıcı bir şekilde suya düştüyse, seferin son devresi de tamamiyle haklı olarak Fransızlarca bir sıra zafer telâkki edilmekte ve tamamiyle haksız olarak da Rus tarihçilerine bir galibiyet gibi görünmektedir.

Rus harb tarihçileri, mantukı kendileri için mecburi saydıkları nispette istemiyerek bu hükme varıyorlar; yiğitlik, fedakârlık ve ilâh... gibi heyecanlı sözlere rağmen istemiyerek kabul etmeleri gerekiyor ki Fransızların Moskova'dan çekilişi Napolyon'un bir sıra zaferi ve Kutuzof'un yenilgisidir.

Fakat, millî onur tamamiyle bir yana bırakılırsa, bu hükmün kendi içinde tezat taşıdığı hissedilir. Çünkü Fransızların bir sıra zaferi onları tam bir felâkete sürüklemiş, Rusların bir sıra yenilgisi ise onları düşmanı tamamiyle yok etmeye, vatani kurtarmaya götürmüştü.

Bu tezadın kaynağı, hâdiseleri hükümdarların, generallerin mektuplarından, bildirilerinden, raporlarından falan inceliyen tarihçilerin 1812 harbinin son devresi için yanlış, hiçbir zaman mevcut olmıyan ve mahiyeti güya ricat hattını keserek Napolyon'u mareşalleriyle, ordusuyla esir etmekten ibaret olan bir gaye farz ve kabul etmiş olmalarındadır.

Böyle bir gaye hiçbir zaman yoktu ve olamazdı, çünkü mânası yoktu; erişilmesi büsbütün imkânsız bir şeydi...

Böyle bir gayenin hiçbir mânası yoktu, evvelâ çünkü, bozgun halinde olan Napolyon ordusu alabildiğine kaçıyor, yani tam her Rusun arzu edebileceği şeyi yapıyordu. Ellerinden geldiği kadar süratle kaçan Fransızlara karşı türlü harekâta girişmeye ne lüzum vardı? İkincisi, bütün gayretlerini kaçmaya yöneltmiş insanların yolu üzerinde durmak mânasızdı.

Üçüncüsü, Fransız ordularını yok etmek için asker kaybetmek mânasızdı, çünkü bunlar dış sebeplerin tesiri olmadan da zaten yok oluyorlardı, o derecede ki yollarında hiçbir engel bulunmadığı halde

aralık ayında sınırdan öteye geçirdikleri kuvvetten yani bütün ordunun yüzde birinden fazlasını geçirmemişlerdi.

Dördüncüsü, imparatoru, kırılları, düklere falan esir etmek arzusu mânasızdı, çünkü bu, zamanın en mahir diplomatlarının da (J. Maistre ve başkaları) kabul ettiği gibi, Rusların işini bir hayli güçleştirecekti. Fransız kıtalarını esir etmek arzusu daha mânasızdı, çünkü kendi ordularımız Krasnoye'ye kadar yarı yarıya erimişti, halbuki esir kıtalarına muhafız tümenleri ayırmak gerekirdi, kendi askerlerimiz tam tayın alamıyor ve mevcut esirler açlıktan ölüyordu.

Napolyon'un yolunu kesip ordusuyla birlikte ele geçirilmesine ait derin düşünülmüş plân, evleklerini çiğniyen hayvanı bostandan kovalarken avlu kapısına koşup bu hayvanın kafasına vurmaya koyulacak bir bahçıvanın plânına benziyordu. Bahçıvanın çok kızmış olması onu haklı görmek için tek sebep olarak ileri sürebilirdi. Fakat proje hazırlıyanlar için bu da söylenemez, çünkü evleklerin çiğnenmesinden zarar gören onlar değildir.

Fakat bundan başka, Napolyon'un ordu ile irtibatını kesmek mânasızdı, aynı zamanda imkânsızdı.

İmkânsızdı, çünkü, evvelâ, bir savaşta kolların beş verst uzak-taki bir hareketinin hiçbir zaman plâna uymadığını tecrübe gösterdiğine göre Çiçagof'un, Kutuzof'un, Wittgenstein'in tâyin edilen yerde zamanında buluşmaları ihtimali o kadar azdı ki, imkânsızdı denebilir; daha plânı alırken, uzun mesafelerde şaşırtma hareketlerinin arzu edilen sonucu vermediklerini söyleyen Kutuzof da böyle düşünüyordu.

İkincisi, imkânsızdı, çünkü Napolyon'un ordusunu geri çeken atalet kuvvetini felce uğratmak için Rusların elinde mevcut kuvvetlerle kıyas kabul etmiyecek derecede büyük kuvvetler lâzımdı.

Üçüncüsü, imkânsızdı, çünkü askerî bir terim olan kesmek¹ tâbirinin hiçbir mânası yoktur. Ekmekten bir parça kesilebilir, ama ordu kesilemez. Ordunun ricat hattını kesmek — yolunu kapamak — asla mümkün değildir, zira etrafında daima geçilecek yer bulunur; sonra gece de var, o zaman hiçbir şey görünmez. Harb bilginleri Krasnoye ve Berezina misalleriyle olsun bu kanaate varabilirler. Esir almak ise, esir alınacak kimsenin rızası olmadan asla müm-

¹ Ordunun irtibatını (ricat hattını) kesmek.

kün değil; nasıl ki kırlangıcı da yakalamak imkânsızdır, ama elinize konarsa onu yakalayabilirsiniz. Almanlar gibi strateji ve taktik kaidelelerine göre teslim olanlar esir edilebilir. Fakat Fransız askerleri, tamamiyle haklı olarak, bunu uygun bulmuyorlardı, çünkü kaçmakta da, esirlikte de onları açlığın ve soğğun getirdiği aynı ölüm bekliyordu.

Dördüncüsü ve başlıcası, imkânsızdı, çünkü dünya kuruluşu beri 1812 yılı harbinin cereyan ettiği korkunç şartlar içinde bir harb hiçbir zaman olmamıştı; Rus orduları Fransızların takibinde var kuvvetleriyle çalışmışlar, kendileri yok olmadan daha fazlasını yapamamışlardı.

Rus ordusunun Tarutino'dan Krasnoye'ye geçişi sırasında elli bin hasta ve döküntü asker, yani büyük bir vilâyet merkezi nüfusuna eşit bir kuvvet saf dışı olmuştu. Ordunun yarısı savaş vermeden yok oldu.

Seferin bu devresi hakkında, — askerin çizmesiz, gocuksuz, votkasız, noksan erzakla aylarca geceyi sıfırın altında on beş derece soğukta kar üstünde geçirdiği; gündüzlerin ancak 7-8 saat sürdüğü, geri kalan zamanlarda tesirli bir disipline imkân vermiyen gecelerin hüküm sürdüğü; savaşta olduğu gibi askerlerin, disiplinden uzak bir ölüm alanına sadece birkaç saat için girmeyip açlığın ve soğğun getirdiği ölümle savaşıyor aylarca yaşadıkları; bir ayda ordunun yarısının mahvolduğu bir devre hakkında — tarihçiler bize Miloradoviç'in falan istikamete, Tormasof'un ise falan istikamete doğru bir yan yürüyüşü yapması, Çiçagof'un falan yere doğru kayması (dizboyu bir karda yer değiştirmek) gerektiğini, falancanın düşmanı tepelediğini, irtibatını kestiğini falan anlattılar.

Yarı yarıya ölen Ruslar, yapılması mümkün olan ve millete yaraşır bir hedefe ulaşmak için yapılması gereken her şeyi yaptılar; sıcak odalarda oturan diğer Ruslar, yapılması imkânsız şeyler teklif etmişlerse bunda onlar kabahatli değillerdir.

Olaylarla tarihî izahlar arasındaki şimdi anlaşılmıyan bu garip tezat, sırf hâdiseyi yazan tarihçilerin, olayların tarihini değil, bazı generallerin güzel hislerinin ve sözlerinin tarihini yazmış olmalarından ilerigedir.

Miloradoviç'in sözleri, bu veya şu generalin aldığı mükâfatlar, yürüttüğü faraziyeler, onlara çok enteresan geliyor; hastanelerde,

mezarlarda kalan 50.000 kişi onları ilgilendirmiyor bile, çünkü bu mesele onların tetkik konusu değildir.

Halbuki raporların ve dâhice plânların incelenmesinden vazgeçilsin, hâdiselere doğrudan doğruya ve araçsız iştirak eden yüzbinlerin hareketine nüfuz edilsin, evvelce çözülmez görünen bütün meseleler, birdenbire olağanüstü bir kolaylıkla ve çok basit bir şekilde çözülecektir.

Napolyon'la ordusunun ricat hattını kesme gayesi beş on kişinin hayalinden başka bir yerde asla mevcut almamıştı. Mevcut olamazdı, çünkü saçmaydı, erişilmesi imkânsız bir şeydi.

Halkın bir tek gayesi vardı: topraklarını istilâdan kurtarmak. Bu gayeye evvelâ, kendiliğinden varıldı, çünkü Fransızlar kaçıyorlardı, gereken şey sadece bu hareketi durdurmamaktır. İkincisi, bu gayeye, Fransızları yok eden halk savaşı hareketleriyle, üçüncüsü, büyük Rus ordusu, Fransızların hareketi durduğu takdirde, kuvvet kullanmaya hazır bir vaziyette onların izini takibettiği için varıldı.

Rus ordusunun kaçan hayvan üzerinde bir kırbaç tesiri yapması lâzımdı. Tecrübeli sürücü biliyordu ki, en iyisi tehdidederek kırbacı havada kalkık tutmaktır, onu koşan hayvanın başına indirmek değil.